

VLADA CRNE GORE
**PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU
2020 – 2022. GODINA**

Podgorica, januar 2020.

Sadržaj

Sadržaj.....	3
LISTA SKRAĆENICA	6
1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE	1
2. SPROVOĐENJE SMJERNICA POLITIKE	4
3. MAKROEKONOMSKI OKVIR.....	8
3.1. Najnovija ekonomska kretanja	9
3.1.1. Bruto domaći proizvod	9
3.1.2. Inflacija.....	10
3.1.3. Zaposlenost i zarade	11
3.1.4. Kreditna aktivnost banaka	11
3.1.5. Finansijski sektor	12
3.1.6. Eksterni sektor.....	14
3.1.6.1. Tekući račun.....	14
3.1.6.2. Finansijski račun	16
3.1.6.3. Međunarodna investicijska pozicija.....	16
3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario	17
3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2019-2022. i rizici za ostvarenje	18
3.2.2. Potencijalni rast	21
3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost	22
3.3. Alternativni scenario.....	23
3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2020-2022	23
3.4. Procjena uticaja realizacije infrastrukturnih projekata koji se finansiraju sredstvima iz javnih izvora na makroekonomske indikatore	24
4. FISKALNI OKVIR	28
4.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi	28
4.2 Sprovođenje budžeta u 2019. godini	30
4.3 Budžetski planovi za 2020. godinu	31
4.4. Srednjoročni budžetski izgledi.....	33
4.5 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)	37
4.6 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja	39
4.6.1 Državni i javni dug tokom 2019. godine	39

4.6.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2020 – 2022.....	45
4.6.3 Scenario nižeg rasta.....	46
4.6.4 Stanje državnih garancija	47
4.7 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom	49
4.7.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika.....	49
4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom	51
4.8 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir	52
4.9 Održivost javnih finansija	54
5. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2020-2022. GODINA	56
5.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu	56
5.2 Kratak pregled reformskih mjera	57
5.3 Analiza po oblastima i mjere strukturnih reformi	59
5.3.1 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja	59
Prioritetna reformska mjera broj 1: Unapređenje vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu	59
Prioritetna reformska mjera 2: Unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju	61
5.3.2 Sektorski razvoj	63
Prioritetna reformska mjera 3: Podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije	65
Prioritetna reformska mjera 4: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti	67
Prioritetna reformska mjera 5: Diverzifikacija turističkog proizvoda.....	69
5.3.3 Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije	73
Prioritetna reformska mjera 6: Primjena novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva.....	75
Prioritetna reformska mjera 7: Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki.....	77
Prioritetna reformska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije.....	79
Prioritetna reformska mjera 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije...	81
Prioritetna reformska mjera 10: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća	83
5.3.4 Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija.....	86
Prioritetna reformska mjera 11: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu	87
Prioritetna reformska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije	89
Prioritetna reformska mjera 13: Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa	92
5.3.5 Reforme u vezi sa trgovinom	93

Prioritetna reformska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5	95
5.3.6. Obrazovanje i vještine	97
Prioritetna reformska mjera 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca	97
5.3.7. Zapošljavanje i tržište rada	100
Prioritetna reformska mjera 16: Povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica	101
Prioritetna reformska mjera 17: Donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2021-2024.....	103
5.3.8 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti	104
Prioritetna reformska mjera 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije.....	105
6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI	108
7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZAINTERESOVANIH STRANA.....	110
ANEKS 1: PROJEKCIJE FISKALNIH POKAZATELJA ZA PERIOD 2019 - 2022.	112
ANEKS 2	115
ANEKS 3: Eksterni doprinos izradi Programa ekonomskih reformi 2020-2022. godina	150

LISTA SKRAĆENICA

AQR	- Procjena kvaliteta aktive
BDV	- Bruto dodata vrijednost
CEFTA	- Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini
CGES	- Crnogorski elektroprenosni sistem AD
COSME	- Program EU za konkurentnost MSP
EBRD	- Evropska banka za obnovu i razvoj
EIB	- Evropska investiciona banka
EIF	- Evropski investicioni fond
EEN	- Evropska mreža preduzeća
EFP	- Ekonomsko-fiskalni program
EK	- Evropska komisija
EPCG	- Elektroprivreda Crne Gore
GPA	- Sporazum o Vladinim nabavkama u okviru STO
IPA	- Instrument za pretprijetnu pomoć
IPARD	- IPA ruralni razvoj
IRFCG	- Investiciono-razvojni fond Crne Gore
JP	- Javno preduzeće
JPP	- Javno-privatno partnerstvo
KfW	- Njemačka razvojna banka
MSP	- Mala i srednja preduzeća
PER	- Program ekonomskih reformi
NATO	- Sjevernoatlanski savez
NOK	- Nacionalni okvir kvalifikacija
OECD	- Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju
PEP	- Pretprijetni ekonomski program
PER	- Program ekonomskih reformi
PRCG 2018-2021.	- Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021.
RRC	- Regionalni savjet za saradnju
RUP	- Rudnik uglja Pljevlja
SEETO	- Observatorij za saobraćaj u Jugoistočnoj Evropi
SDI	- Strane direktne investicije
SKM	- Standard kupovne moći
Strategija JIE 2020	- Strategija razvoja Jugoistočne Evrope do kraja 2020.
STO	- Svjetska trgovinska organizacija

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

U skladu sa novim pristupom EU u ekonomskom dijalogu sa zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima za članstvo u Uniji, Crna Gora već šestu godinu za redom pripremila je Program ekonomskih reformi (u daljem tekstu PER). PER je dokument u kome Vlada Crne Gore predstavlja: ekonomsku politiku za narednu godinu i srednjoročni period i osnovu za ekonomski dijalog sa Evropskom komisijom u procesu EU integracija. Imajući u vidu navedeno fokus samog dokumenta je na jačanju privrednog rasta, uz održivu fiskalnu disciplinu i sprovođenje adekvatnih reformi koje doprinose sveukupnoj konkurentnosti zemlje.

Odlukom Vlade koja je usvojena na sjednici održanoj 11. jula 2019. godine formiran je Radni tim za izradu Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2020-2022. godina. Proces izrade Programa ekonomskih reformi karakteriše transparentnost i uključenost predstavnika šire javnosti već u početnoj fazi pripreme. Na samom početku procesa održan je sastanak sa predstavnicima privatnog sektora, NVO-a, lokalne zajednice i ostalih zainteresovanih stejkholdera. U cilju unapređenja teksta Programa zainteresovani stejkholderi pozvani su da svojim komentarima i sugestijama daju doprinos i da sve priloge koje smatraju korisnim dostave članovima Radne grupe. Predstavnici privrede, sindikata Crne Gore, predstavnici stranih investitora u Crnoj Gori, kao i predstavnici lokalnih samouprava uputili su predloge koji su sa posebnim pažnjom razmotreni i u najvećoj mjeri uvaženi i pretočeni u predlog mjere/reforme. Od 03. do 23. decembra PER2020 bio je predmet i javne rasprave, kroz koju je još jednom u cjelokupnom procesu izrade Programa kreiran prostor za dijalog i saradnju, a u cilju daljeg unapređenja teksta Nacrta programa ekonomskih reformi za period 2020-2022. godina.

Ekonomska politika i proces evroatlantskih integracija Crne Gore

Predstavnici relevantnih međunarodnih institucija potvrđuju da je Crna Gora faktor stabilnosti u regionu, koji je aktivan u svim regionalnim inicijativama. Prepoznata je i kao primjer dobrosusjedske saradnje i države koja u kontinuitetu usklađuje svoju politiku sa politikom Evropske unije.

Crna Gora je za sedam godina pregovora otvorila 32 od 33 poglavlja, od kojih su tri privremeno zatvorena. Takođe, neophodno je napomenuti da već postoji podrška 22 članice EU za otvaranje posljednjeg poglavlja, koje se odnosi na konkurenciju.

U Berlinskom procesu doprinosi jačanju regionalne saradnje, a ovo prije svega ostvarivanjem nacionalnih prioriteta i posvećenosti u implementaciji Agende povezivanja i višegodišnjeg Akcionog plana za regionalni ekonomski prostor šest zemalja Zapadnog Balkana u CEFTA pravnom okviru. Osim toga, Crna Gora potvrđuje da je odgovorna članica NATO-a i nastavlja da igra važnu ulogu širenja kulture evroatlantskih vrijednosti na Zapadnom Balkanu.

Strateški razvojni cilj za Crnu Goru u narednom srednjoročnom periodu i pravci ekonomske politike za njegovo ostvarenje

Strateški razvojni cilj Crne Gore definisan u Programu ekonomskih reformi je održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana. BDP po glavi stanovnika u tekućim cijenama je za 2018. godinu procijenjen na oko 7.500 eura. Prema preliminarnim podacima EUROSTAT-a za 2018. godinu, od zemalja iz regiona, koje imaju status kandidata ili potencijalnog kandidata za članstvo u EU, Crna Gora ima najveći BDP po stanovniku prema standardu kupovne moći koji iznosi 48% prosjeka EU.

Vlada Crne Gore će i u narednom periodu shodno Programu ekonomskih reformi nastaviti sa sprovođenjem mjera fiskalne politike i strukturnih reformi u okviru svoje nadležnosti sa

ciljem doprinosa postizanju suficita javnih finansija od 2021. godine i smanjenju nivoa javnog duga kao važnih za dalje jačanje makroekonomske stabilnosti i ostvarenje održivog ekonomskog rasta.

Kako je opisano u Programu ekonomskih reformi za 2020. godinu, navedeni cilj moguće je ostvariti realizacijom mjera ekonomske politike koje su usmjerene na jačanje makroekonomske stabilnosti zemlje, posebno konsolidaciju javnih finansija i povećanje stabilnosti finansijskog sektora. Istovremeno, od posebnog značaja su i mjere ekonomske politike usmjerene na rješavanje strukturnih problema u ekonomiji, odnosno otklanjanje ključnih prepreka za unapređenje konkurentnosti zemlje i povećanje potencijalnog privrednog rasta na srednji i dugi rok. Ovo tim prije, jer je Crna Gora mala i eurizovana ekonomija u kojoj fiskalna politika predstavlja ključni instrument ekonomske politike.

Makroekonomske projekcije za period 2020 - 2022.

Model rasta crnogorske ekonomije u srednjoročnom periodu baziraće se na daljem visokom nivou investicione aktivnosti, rastu privatne potrošnje i povećanju izvoza roba i usluga shodno većoj diverzifikaciji ekonomije i rastućim prihodima u sektoru turizma. Domaća tražnja će u prve dvije godine srednjeg roka, vođena jakim realnim rastom privatne potrošnje od 2,9%, značajno podstaći ekonomsku aktivnost u zemlji, uz dodatni pozitivni doprinos bruto investicija rastu BDP-a od 0,5 p.p. Posljednje dvije godine projektovanog perioda karakterisaće izmjena u kompoziciji rasta u korist znatno većeg doprinosa neto izvoza realnom rastu BDP-a. U periodu 2019-2022 neto izvoz će imati pozitivan doprinos rastu BDP-a od 1,1 p.p. Kumulativna nominalna stopa rasta BDP-a u periodu 2019-2022 biće 16,9%, dok će kumulativna realna stopa rasta u istom periodu iznositi 13%. Nakon procijenjenog rasta od 3,1% u 2019, dinamika realnog rasta u narednim godinama je različita, od 3,4% u 2020. godini, 2,8% u 2021, do 3,2% u 2022, što čini prosjek od 3,1% u četvorogodišnjem periodu.

U tabeli 1.1. su prikazane makroekonomske projekcije Crne Gore za period 2020 - 2022. u osnovnom scenariju i scenariju nižeg rasta.

Tabela 1.1: Sažetak makroekonomskih projekcija Crne Gore za period 2020-2022. godina

Makroekonomske projekcije 2019-2022. godina			Osnovni scenarij			Scenarij nižeg rasta					
Makroekonomski pokazatelji		2018	2019	2020	2021	2022	2018	2019	2020	2021	2022
	Nominalni BDP u mil.€	4663.1	4817.1	5027.3	5217.9	5449.4	4663.1	4817.1	4932.7	5056.7	5174.0
	Nominalni rast	8.5	3.3	4.4	3.8	4.4	8.5	3.3	2.4	2.5	2.3
	Realni rast	5.1	3.1	3.4	2.8	3.2	5.1	3.1	1.4	1.5	1.1
	Inflacija (prosjek)	2.6	0.5	1.0	1.0	1.5	2.6	0.5	1.0	1.0	1.5
	Rast zaposlenosti	3.6	2.8	1.2	0.5	1.3	3.6	2.8	0.4	0.2	0.2

Izvor: Ministarstvo finansija

Fiskalni okvir u periodu 2020 - 2022.

Osnovni cilj ekonomske politike Crne Gore je dinamičan i održiv ekonomski rast koji doprinosi povećanju kvaliteta života svih građana. U prethodnom periodu, politika u oblasti javnih finansija, bila je usmjerena na jačanje fiskalne stabilnosti kako bi se osigurala dugoročna održivost javnih finansija. U narednom srednjoročnom periodu nastaviće se sa implementacijom mjera fiskalne konsolidacije koje imaju za cilj:

- Nastavak fiskalne konsolidacije javnih finansija u 2020. godini uz očekivano ostvarivanje suficita u 2021. i 2022. godini;
- Uspostavljanje trenda pada javnog duga počevši od 2020. godine i dostizanje nivoa od 62,5% u 2022. godini.

Navedeni cilj u srednjem roku postiže se stabilnim rastom javnih prihoda, prije svega vođenim daljim rastom ekonomske aktivnosti, ali i širenjem poreske baze kroz intenziviranje aktivnosti usmjerenih na

smanjenje sive ekonomije, reformom poreske administracije ali i projektovanim efektima implementacije programa Ekonomskog državljanstva i prihoda po osnovu koncesione naknade po osnovu davanja u dugoročni zakup „Aerodroma Crne Gore”.

Crna Gora sprovodi reformu budžetskog sistema kroz projekat “Unapređenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" koji treba da rezultira unapređenjem budžetskog sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja.

U tabeli 1.2. su prikazane projekcije javnih finansija Crne Gore za period 2020 - 2022. u osnovnom scenariju i scenariju nižeg rasta.

Tabela 1.2: Sažetak fiskalnih projekcija Crne Gore za period 2020-2022. godina

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2018	2019	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	42.2	44.2	46.2	42.4	41.4	46.6	43.0	42.4
	Javna potrošnja	46.2	46.2	46.2	41.1	40.1	47.1	42.4	42.2
	Deficit/Suficit	-4.6	-2.0	0.0	1.3	1.3	-0.5	0.6	0.1
	Kamate	2.1	2.3	2.1	2.0	1.7	2.2	2.0	1.8
	Primarni deficit/suficit	-2.5	0.3	2.2	3.3	3.0	1.7	2.6	2.0
	Javni dug (% BDP)	69.2	78.7	72.3	65.1	62.5	74.2	68.4	68.3

Izvor: Ministarstvo finansija

Strukturne reforme u periodu 2020 - 2022.

Polazeći od reformskih prioriteta definisanih u ključnim razvojnim dokumentima zemlje, Zakona o budžetu za 2020. godinu, u poglavlju 5 Programa ekonomskih reformi (PER) detaljno se identifikuju prepreke konkurentnosti i ekonomskom rastu i razvoju Crne Gore, u srednjoročnom periodu. U tom kontekstu, adekvatan set reformskih mjera predstavlja posebno poglavlje u Programu i koncipirano je na način da, odgovarajući na preporuke Evropske komisije, kreira prostor za prevazilaženje navedenih prepreka ali i preventivno djeluje na njihovo nastajanje u srednjem, pa i dugom roku. Agenda strukturnih reformi sadrži set od 18 konkretnih i adekvatno pozicioniranih prioritarnih strukturnih reformi u 8 oblasti: energija i saobraćaj; poljoprivreda, industrija i usluge; poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije; istraživanje, razvoj i inovacije i digitalna ekonomija; reforme vezane za trgovinu; obrazovanje i vještine; zapošljavanje i tržište rada i socijalna zaštite i inkluzija.

Implementaciju reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi, kroz redovne izvještaje prati i Savjet za konkurentnost, kojim predsjedava predsjednik Vlade.

2. SPROVOĐENJE SMJERNICA POLITIKE

Usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade Crne Gore

Program ekonomskih reformi je dokument u potpunosti konzistentan sa godišnjim Zakonom o budžetu i srednjoročnim budžetskim okvirom, kao i strateškim razvojnim dokumentima Crne Gore.

Potpunom implementacijom prioriteta reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi doprinijeće se otklanjanju prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu. Implementaciju reformskih mjera, predviđenih programom ekonomskih reformi redovnim izvještavanjem prati Savjet za konkurentnost koji je Vlada osnovala 2017. godine, na polugodišnjoj osnovi.¹

Na Ministarskom dijalogu održanom u maju 2019. godine, Evropska komisija i Savjet dali su šest preporuka za razvoj PER-a za 2020. godinu.

U narednoj tabeli prikazuje se pregled aktivnosti i reformskih mjera Vlade Crne Gore, koje predstavljaju odgovor na navedene preporuke, što pokazuje usklađenost preporuka EU i prioriteta Vlade.

Tabela 2.1: Preporuke sa Ministarskog sastanka iz maja 2019. i njihovo sprovođenje (već realizovano ili predviđeno za 2020.)

Preporuka Crnoj Gori	Mjere realizovane do kraja 2019. i mjere predviđene u 2020.
1. Upotrijebi jednokratne prihode, kao što su prihodi od privatizacije i koncesija za aerodrome, za ubrzanje smanjenja pokazatelja duga opšte države. Proširi poresku bazu uvođenjem sistema elektronskih poreskih računa. Smanji troškove zarada javnog sektora kao procenta BDP-a tako što će u potpunosti primijeniti plan optimizacije javne uprave na centralnom nivou i nivou lokalnih samouprava, uključujući i sistem centralizovanog obračuna zarada.	<p>Svi prihodi koje država bude ostvarivala biće iskorištena za regulisanje svih obaveza definisanih godišnjim budžetima. Imajući u vidu da će sredstva predviđena uplatom od privatizacije i koncesija biti prihodi budžeta, sa jedne strane, pomenuta sredstva će, sa druge strane, biti korištena i za podmirenje obaveza po osnovu otplate duga. Prihodi koji su planirani po ovom osnovu smanjuju potrebu za obezbjeđivanjem sredstava putem kreditnih aranžmana, čime se direktno utiče na kretanje javnog duga, a takođe, svi prihodi koji se dodatno ostvare, predstavljajući sredstva koja će omogućiti i stvaranje fiskalne rezerve, koja se u narednim godinama može koristiti za finansiranje budžeta i samim tim smanjenja zaduženja, što će dovesti do smanjenja pokazatelja javnog duga.</p> <p>Zakon o fiskalizaciji u prometu roba i usluga donijela je Skupština Crne Gore 31.07.2019. godine, a stupa na snagu 01.01.2021. EFiskalizacija se odnosi na fiskalizaciju gotovinskih i bezgotovinskih transakcija u prometu roba i usluga (B2C i B2B transakcija). Crna Gora je prva zemlja u regionu koja uvodi fiskalizaciju u bezgotovinskim transakcijama. Poreska uprava Crne Gore imaće uvid u svaki izdati fiskalni račun koji je plaćen u gotovini ili bezgotovinskim putem, u realnom vremenu, preko stalne internet veze kojom je poreski obveznik povezan sa Poreskom upravom.</p> <p>Shodno preporukama sa ministarskog dijaloga u dijelu smanjenja procentualnog učešća bruto zarada u BDP-u, od početka sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije učešće bruto zarada u BDP-u se smanjuje, budući da je u 2016. godini bilo na nivou od 11,83%, a da se u 2019. godini očekuje da će biti na nivou od 10,9%. Uz izuzetak 2020. godine kada se očekuje blagi rast zarada u odnosu na 2019. godinu usljed nominalnog povećanja izdvajanja u sektoru prosvjete i zdravstva, trend pada evidentan je i shodno srednjoročnom fiskalnom okviru, imajući u vidu da će u 2022. godini iznositi 10,5% BDP-a.</p> <p>Unapređenje softvera za centralizovani obračun zarada vrši se kroz projekat finansiran iz IPA fondova i otpočeo je u decembru 2018. godine. U cilju uspostavljanja jedinstvenog sistema za obračun zarada zaposlenih u potrošačkim jedinicama koji se finansiraju iz Budžeta Crne Gore, u januaru mjesecu 2019. godine</p>

¹ Izvještaji su dostupni na sajtu Vlade

	<p>otpočeto je sa implementacijom projekta "Implementacija sistema centralizovanog obračuna zarada" koji ima za cilj razvoj i implementaciju softverskog rješenja kojim će se omogućiti centralizacija i efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade u javnom sektoru. Očekuje se da prva testna verzija ovog sistema bude operativna tokom 2020. godine.</p> <p>Navedena preporuka korespondira sa Poglavljem 4 – Fiskalni okvir, gdje je i detaljno obrađena.</p>
<p>2. Ojača fiskalno upravljanje uvođenjem srednjoročnog budžetskog planiranja i programskog budžetiranja. Unaprijedi smanjenje dugova na lokalnom nivou, uključujući one opštinskih kompanija. Pripremi opcioni dokument o osnivanju nezavisnog tijela za fiskalni nadzor radi daljih konsultacija sa zainteresovanim stranama, uključujući i EU.</p>	<p>Kako bi se unaprijedio budžetski sistem u cjelini, u 2019. godini otpočela je implementacija dva projekta koji se sufinansiraju iz sredstava EU, a odnose se na "Unapređenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" i "Unapređenje IT sistema za planiranje budžeta" koji treba da rezultira unapređenjem budžetskog sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja. Shodno utvrđenoj dinamici, glavni elementi programskog budžeta biće postepeno uvođeni, kako bi u završnoj fazi bili razvijeni indikatori za mjerenje učinaka programa.</p> <p>Shodno Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, od 2020. godine, u budžetski sistem biće formalno uvedeno trogodišnje budžetiranje pri čemu će prva godina biti obavezujuća, a naredne dvije indikativne.</p> <p>Novi Zakon o finansiranju lokalne samouprave kojim se uređuju izvori sredstava, u primjeni je od 15. januara 2019. godine, a ključne izmjene se odnose na povećanje prihoda za lokalne samouprave i time stvaranja mogućnosti za lokalne samouprave da uravnoteže svoje finansije. Na osnovu podataka kojima raspolaže Ministarstvo finansija, evidentno je, da je u dosadašnjoj primjeni novih zakonskih rješenja, postignut pozitivan finansijski efekat koji se, prije svega, odnosi na povećanje prihoda od poreza na dohodak fizičkih lica.</p> <p>Ministarstvo finansija od septembra 2019. godine realizuje proekat kroz Instrument za pretpristupnu pomoć (IPA) radi detaljnog razmatranja najboljih opcija za uspostavljanje nezavisnog tijela za fiskalni nadzor i pravni okvir za njegovo funkcionisanje. Projektom je predviđena implementacija sljedećih aktivnosti: priprema opcionog dokumenta za uspostavljanje nezavisnog fiskalnog savjeta u Crnoj Gori, koja uključuje uporednu analizu nekoliko nezavisnih fiskalnih institucija; davanje preporuka o potrebnim zakonskim izmjenama i izrada relevantnih zakona/podzakonskih akata u cilju uspostavljanja fiskalnog savjeta; tehničku pomoć za uspostavljanje i za podršku radu fiskalnog savjeta, uključujući izradu procedura / pravilnika za funkcionisanje savjeta. Navedeni opcioni dokument je pripremljen početkom decembra 2019. godine, te je time i preporuka ispunjena.</p> <p>Navedena preporuka korespondira sa Poglavljem 4 – Fiskalni okvir, gdje je i detaljno obrađena.</p>
<p>3. Ojača napore da se riješe preostali nekvalitetni krediti, uključujući one van bankarskog sistema, i pozabavi preprekama koje ometaju rezoluciju izvan nadležnosti Centralne banke. Sprovede sveobuhvatnu reviziju kontrole sredstava finansijskog sektora u skladu sa najboljom međunarodnom praksom i objavi rezultate. Pomno prati rizike u vezi sa segmentom potrošačkih kredita, koristeći ako je potrebno odgovarajuće alate mikro i makro prudencijalne politike i razmotri mjere da se osnaže resursi na raspolaganju Fondu za zaštitu depozita Crne Gore.</p>	<p>Centralna banka je nastavila sa preduzimanjem sveobuhvatnih aktivnosti na daljem rješavanju NPL-a, koji je redukovan na 4,62% (novembar 2019) i nalazi se na istorijskom minimumu. Usvojena je Odluka o izmjenama i dopunama odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama u julu 2019, kojom se vrši usklađivanje sa Regulativom (EU) br. 680/2014 i Smjernicama EBA/GL/2018/06 o nekvalitetnim i restrukturiranim kreditima. Izmjenama odluke obezbjeđuje se uporedivost podataka o NPL-u sa podacima država članica EU. Odluka će se primjenjivati od 01.01.2020.</p> <p>CBCG je pristupila izradi akcionog plana koji obuhvata segmente koji se odnose na strukturu upravljanja procesom procjene kvaliteta aktive (AQR-a), vremensku sekvencu implementacije AQR-a, predlog dinamike obuhvata banaka AQR-om. Imajući u vidu kapacitete CBCG i raspoloživost eksternih izvođača, CBCG bi ovaj proces implementirala fazno, u dva intervala, uzimajući u obzir princip sistemске važnosti banaka, kao i veličinu i specifičnosti rizika kojima su izložene. Vremenski</p>

	<p>aspekt implementacije AQR-a podrazumijeva aktivnosti počev od septembra 2019. do kraja 2020.godine, kada se mogu očekivati rezultati procjene aktive i potom planovi za eventualno prilagođavanje nivoa nedostajućeg kapitala po bankama.</p> <p>CBCG je razmatrala potencijalni uticaj intenzivnog rasta gotovinskih kredita na finansijski sistem i eventualno donošenje adekvatnih makroprudencionih mjera s ciljem povećanja otpornosti finansijskog sistema i održivog finansiranja fizičkih lica. Njihovom primjenom preduprijedio bi se potencijalni rizik od rasta zaduženosti i neizvršenja ugovornih obaveza po kreditima, prije svega po gotovinskim kreditima, do kojeg bi moglo doći u eventualnoj silaznoj fazi konjunktornog ciklusa, tj. u slučaju rasta nezaposlenosti i/ili pada zarada, imajući u vidu aktuelno stanje u globalnoj ekonomiji i mogućnosti lakog preliivanja krize u Crnu Goru, kao i stanje u privredi Crne Gore, sumirano kroz relativno visok i rastući nivo javnog duga u odnosu na BDP. Savjet CBCG, na sjednici održanoj 14. oktobra donio je Odluku o makroprudencijalnim mjerama koje se odnose na kredite koje banke odobravaju fizičkim licima, a koja će se primjenjivati u dvogodišnjem periodu (01.01.2020. - 01.01.2022.).</p> <p>U cilju snaženja resursa koji stoje na raspolaganju Fondu za zaštitu depozita, obnovljen je kreditni aranžman sa EBRD-om. Takođe, novim Zakonom o zaštiti depozita, koji je usvojen u decembru 2019. godine, propisano je uvođenje diferenciranog metoda obračuna premije za zaštitu depozita, sa primjenom od 01.01.2021. godine. Primjenom ove metodologije banke će plaćati premiju FZD-u u zavisnosti od stepena rizičnosti svake banke. Podzakonska akta za sprovođenje ovog zakona donijeće se u II kvartalu 2020.</p> <p>Navedena preporuka korespondira sa Poglavljem 3 – Makroekonomski okvir, gdje je i detaljno obrađena.</p>
<p>4. Unaprijedi regulatorni ambijent izradom javno dostupnih smjernica za praktičnu primjenu svakog zakona koji utiče na poslovni ambijent. Osigura dosljednu primjenu datih smjernica.</p>	<p>Shodno preporuci, Ministarstvo finansija će razraditi smjernice u okviru uputstva kojim se propisuje način pripreme analize uticaja propisa (Regulatory Impact Assessment - RIA), u postupku izrade zakona i drugih propisa. RIA se priprema u skladu sa OECD-ovim upitnikom koji podrazumijeva odgovore na osam pitanja, od kojih se jedno odnosi na monitoring i evaluaciju. U okviru tog segmenta će se razraditi smjernice za praktičnu primjenu zakona. Smjernice će biti razrađene uz ekspertsku podršku u prvoj polovini 2020. godine.</p>
<p>5. Izradi sveobuhvatnu strategiju kojom se obezbjeđuju pouzdani alati za mjerenje referentnih vrijednosti, kojima se omogućava stalna procjena i smanjenje neformalne ekonomije, uključujući neprijavljeni rad. Osigura tijesnu saradnju između centralnih i lokalnih vlasti na smanjenju neformalne ekonomije. Usvoji i primijeni novi zakonski okvir za javne nabavke, javno-privatna partnerstva i koncesije.</p>	<p>Vlada Crne Gore je uspostavila sistem koordinacije borbe protiv sive ekonomije, kroz rad Vladine Komisije za suzbijanje sive ekonomije. Ove aktivnosti su doprinijele boljoj koordinaciji između organa koji učestvuju u prevenciji i suzbijanju sive ekonomije, što je rezultiralo boljoj naplati prihoda i smanjenju neformalnog rada. Rad Komisije za sivu ekonomiju prati i godišnje donošenje Akcionog plana za borbu protiv sive ekonomije. Ono što je prepoznato kao manjkavost postojećeg Akcionog plana jeste i nedostatak adekvatnih indikatora za praćenje rezultata mjera predviđenih Akcionim planom. U tom kontekstu predložena je i prioriteta reformaska (broj 8) koja se odnosi na unaprijeđenje i implementaciju mjera na suzbijanju sive ekonomije.</p> <p>Kvalitetniji okvir za borbu sa sivom ekonomijom će biti omogućen i kroz reformu sistema poreske administracije, koji je usmjeren na unaprijeđenje efikasnosti Poreske uprave i smanjenje troškova za poreske obveznike, kroz implementaciju potpuno novog IT sistema Poreske uprave, uspostavljanje modernih i efikasnijih poslovnih procesa, kao stvaranje regulatornih i praktičnih preduslova za primjenu zakona o fiskalizaciji. U ovom kontekstu previđena je i prioriteta reformaska mjera koja se odnosi na proces reforme poreske administracije (mjera 9)</p> <p>Zakoni o javnim nabavkama, javno privatnom partnerstvu i koncesijama su usvojeni u decembru 2019. godine, čime je ispunjen ovaj dio preporuke. U cilju osiguravanja ispunjavanja preporuke koji se odnosi na implementaciju ovog regulatornog okvira, predložene su dvije prioriteta reformske mjere, koje se odnose na primjenu novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno</p>

	<p>privatnog partnerstva (mjera 6), kao i mjera koja se odnosu na uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki (mjera 7). Mjere podrazumijevaju uspostavljanje institucionalnih i regulatornih preduslova, kroz osnivanje relevantnih tijela za funkcionisanje sistema javno privatnog partnersva. Sistem elektronskih javnih nabavki će dodatno smanjiti biznis barijere kroz pojednostavljivanje i pojeftinjenje administrativnih procedura, predviđenih zakonom.</p> <p>Navedena preporuka korespondira sa Poglavljem 5 – Strukturne reforme(mjere 6, 7, 8 i 9) , gdje je i detaljno elaborirana.</p>
<p>6. Poveća učešće na tržištu rada, posebno mladih, žena i nisko kvalifikovanih, jačanjem mjera za aktivaciju zaposlenosti, uključujući i putem boljeg pružanja mjera za usavršavanje i prekvalifikaciju. Unaprijedi koordinaciju između servisa za zapošljavanje i socijalnu zaštitu. Uspostavi čvrst mehanizam praćenja i evaluacije primjene i rezultata praktičnog učenja u stručnom i visokom obrazovanju.</p>	<p>Indikatori tržišta rada poslednjih godina bilježe pozitivna kretanja, pa je evidentan rast stope aktivnosti (58,9%) i zaposlenosti (49,3%), kao i pad stope nezaposlenosti (16,3%) . Ipak i pored pozitivnih kretanja, na tržištu rada Crne Gore i dalje su prisutni određeni izazovi, kao što su: nizak nivo uključenosti ranjivih grupa na tržištu rada, posebno mladih i žena, prisustvo dugoročne nezaposlenosti, prisustvo neformalne zaposlenosti, što za rezultat ima još uvijek nisku stopu aktivnosti u odnosu na prosjek EU. Dodatno, navedeni izazovi utiču i na relevantnost obrazovanja, vještina i kompetencija ljudskog potencijala za uspješnu uključenost na tržište rada, odnosno relevantnost ponude radne snage potrebama tržišta rada.</p> <p>Kako bi se unaprijedilo funkcionisanje tržišta rada, donijet je Zakon o radu, koji treba da doprinese većoj fleksibilnosti na tržištu rada, posebno kroz odredbe koje se odnose na zasnivanje i prestanak radnog odnosa, vrste i trajanje ugovora o radu, vođenja disciplinskog postuka, suzbijanja sive ekonomije i rada na crno kroz posebnu ulogu organa koji su zaduženi za implementaciju zakona. Donošenjem Zakona o posredovanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti dodatno će biti unaprijeđene usluge posredovanja i pripreme za zapošljavanje, kao i ciljano sprovođenje mjera aktivne politike zapošljavanja koje treba da se obezbijedi implementacijom navedenog zakona (mjera 16 i 17).</p> <p>Da bi se utvrdili pouzdani rezultati dualnog obrazovanja, neophodno je pratiti i evaluirati njegovu primjenu i rezultate. Analiza i primjena rezultata evaluacije treba da omoguće unapređenje sistema i uspostavljanje kvalitetnog i efikasnog praktičnog obrazovanja u okviru kojeg učenici stiču vještine i iskustvo povezane sa poslom i uče kroz rad i stiču ključne kompetencije, uključujući preduzetničku i digitalnu kompetenciju, olakšava se ulazak mladih na tržište rada i napredovanje u karijeri i njihovo zapošljavanje (mjera 15).</p> <p>Navedena preporuka korespondira sa Poglavljem 5 – Strukturne reforme (mjere 15, 16 i 17), gdje je i detaljno elaborirana.</p>

3. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Na globalnoj sceni, evidentno je usporavanje svjetske ekonomske aktivnosti, vođeno različitim faktorima, a primarno trgovinskim odnosima dvije najveće svjetske ekonomije, SAD i Kine, koje čine oko 40% svjetskog BDP-a. Izgledi globalnog ekonomskog rasta i rasta globalne trgovine su manje povoljni i neizvjesniji u odnosu na projektovane u proljećnom izvještaju EK, iako, izuzetno snažni tokovi na tržištima rada širom svijeta, sa i dalje visokim povjerenjem potrošača, opredjeljuju privatnu potrošnju, kao glavni akcelerator privrednog rasta. Istorijski niski troškovi finansiranja, otvaraju prostor za jačanje ekonomskog rasta, kroz jačanje državnih investicija, tamo gdje postoji fiskalni prostor.

Evropska komisija² je za 2019. procijenila stopu rasta svjetske ekonomije na 2,9%, dok u 2020. projektuje 3%. Stope su za obje godine revidirane naniže u odnosu na proljećni izvještaj za 0,3 p.p. odnosno 0,5 p.p. Efekti carinskih politika SAD i Kine odraziće se i na najvažnije spoljnotrgovinske partnere ove dvije zemlje, prevashodno EU, gdje su mogućnosti kontracikličnog djelovanja usljed deflatorskih pritisaka ograničene. Turbulencije u realnom sektoru Eurozone, poput smanjenja eksterne tražnje i posljedično proizvodnje u automobilskoj industriji, uslovile su revidiranje procijenjene stope ekonomskog rasta od strane Evropske komisije za ovu grupaciju za 2019. na 1,1%, dok se za 2020. projektuje rast od 1,2%.

MMF je posljednjim izvještajem smanjio procjenu rasta svjetske ekonomije za 2019. na 3%, što predstavlja reviziju od 0,3 p.p. u odnosu na aprilski izvještaj i najslabiju stopu rasta od globalne finansijske krize. Implikacije većih carinskih tarifa ogledaju se u nižoj trgovinskoj aktivnosti na globalnom nivou, koja je u prvoj polovini 2019. rasla po stopi od 1%, što je najsporiji tempo još od 2012. MMF je takođe procijenio da će povećane carinske tarife između SAD i Kine kumulativno smanjiti nivo svjetskog BDP-a za oko 0,8 p.p. do kraja 2020.

U 2020, prema MMF-u očekuje se ubrzanje svjetskog ekonomskog rasta na 3,4%, što je 0,2 p.p. niže u odnosu na aprilsku projekciju, najviše zahvaljujući oporavku velikih ekonomija u ekspanziji i razvoju poput zemalja Latinske Amerike i Bliskog Istoka, kao i snažnijoj dinamici rasta evropskih zemalja u ekspanziji i razvoju.

Protekla (2018) godina je bila godina najsnažnijeg ekonomskog rasta u posljednjoj deceniji u regionu Zapadnog Balkana, sa prosječnom stopom rasta od 3,9%³. Privredna aktivnost regiona će prema izvještaju Svjetske banke u narednom trogodišnjem periodu bilježiti prosječnu stopu rasta od 3,5%, sa nešto umjerenijom stopom od 3,2% u 2019. godini usljed usporavanja investicione aktivnosti i nižeg doprinosa neto izvoza, dok će rast u 2020. i 2021. godini ubrzati na 3,6% odnosno 3,8%, pri čemu će kompozicija rasta biti različita po zemljama. Pozitivni izgledi za naredni period mogu biti podložni rastućim neizvjesnostima na evropskom ekonomskom prostoru, budući da je EU glavni trgovinski partner Zapadnog Balkana i izvor finansijskih tokova. Rastuće globalne trgovinske tenzije i nestabilnosti cijena sirove nafte mogu dodatno intenzivirati eksterne rizike.

Prikaz posljednjih projekcija rasta relevantnih finansijskih institucija za Crnu Goru i region Zapadnog Balkana dat je u sljedećoj tabeli:

² http://ec.europa.eu/economy_finance/eu/forecasts/index_en.htm

³ Svjetska banka, Redovni ekonomski izvještaj za zemlje ZB, jesen 2019

Tabela 3 Projekcije realnog rasta BDP-a za Crnu Goru i Zapadni Balkan

Realna stopa rasta BDP-a	Svjetska banka		MMF		Evropska Komisija	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Crna Gora	3,0	3,1	3,0	2,5	3,1	3,0
Srbija	3,3	3,9	3,5	4,0	3,2	3,8
Albanija	2,9	3,4	3,0	4,0	3,1	3,7
Bosna i Hercegovina	3,1	3,4	2,8	2,6	-	-
Sjeverna Makedonija	3,1	3,2	3,2	3,4	3,2	3,2
Kosovo	4,0	4,2	4,2	4,0	-	-

Izvori: Svjetska banka - januar 2020, MMF – Svjetski ekonomski izgledi, oktobar 2019, Evropska komisija – Ekonomske projekcije, jesen 2019

Prosječni realni rast 6 zemalja regiona Zapadnog Balkana je u posljednjih pet godina iznosio 3%, pri čemu je crnogorska ekonomija zabilježila najveći rast među posmatranim zemljama od 3,6% i najveći kumulativni realni rast za isti period od 19,2%, dok je prosjek regiona iznosio 15,8%. Stoga je potrebno imati u vidu da projekcije u slučaju crnogorske ekonomije kreću sa relativno visoke osnove, posebno 2017. i 2018. godine.

Prilikom izrade projekcija ključnih makroekonomskih agregata uzete su u obzir tehničke pretpostavke Evropske komisije iz posljednjeg izvještaja, koje uključuju globalni ekonomski rast, rast Eurozone, rast globalne trgovine, kretanja cijena sirove nafte kao i potrošačkih cijena u Eurozoni.

3.1. Najnovija ekonomska kretanja

3.1.1. Bruto domaći proizvod

Nakon visokog rasta od 4,7% u 2017. godini, crnogorska ekonomija je u 2018. ostvarila realni rast od 5,1%, što je bilo iznad očekivanja i projekcija Vlade Crne Gore i relevantnih međunarodnih organizacija.

Podaci Monstat-a pokazuju da je za 9 mjeseci ostvaren realni rast od 3,8% (prvi kvartal 3,0%; drugi kvartal 3,2%; treći kvartal 4,7%). Gledano po djelatnostima, najznačajniji rast bilježe sektori građevinarstva, maloprodaje, turizma i saobraćaja. Jedini sektor koji bilježi pad je industrijska proizvodnja, dominantno usljed pada proizvodnje u sektoru „snabdijevanje električnom energijom, gasom i parom“, što je posljedica nepovoljnih hidrometeoroloških uslova i niže proizvodnje struje iz hidroelektrana.

Komponente BDP-a sa potrošne strane pokazuju da su najveći pozitivan doprinos rastu za 9 mjeseci dali izvoz roba i usluga (3,2 p.p), potrošnja domaćinstava (2,4 p.p), dok je uvoz roba i usluga „oduzeo“ rastu 2,9 procentna poena. Izvoz roba i usluga je opredijeljen snažnim stopama rasta u izvozu usluga, prevashodno sektorima turizma i transporta, kao i umjerenim rastom izvoza roba. Rast privatne potrošnje rezultat je visokog rasta zaposlenosti, rasta kreditiranja domaćeg stanovništva kao i povećanja prihoda od turizma.

Prema raspoloživim indikatorima za 2019, Crnu Goru je za 11 mjeseci (kolektivni smještaj) posjetilo 19,8% više turista i ostvareno 11,0% više noćenja nego u istom periodu prošle godine. Rast turističkog prometa rezultat je kontinuiranog ulaganja u smještajne kapacitete i unaprjeđenje infrastrukture, kao i sve većeg broja direktnih avio konekcija sa postojećim i sa novim emitivnim tržištima.

Indikatori aktivnosti u sektoru građevinarstva ukazuju da je za devet mjeseci rast vrijednost izvršenih građevinskih radova veći za 18,7% u odnosu na isti period prethodne godine. Industrijska proizvodnja u periodu januar-novembar 2019. bilježi pad od 8,0%, kao rezultat pada u sektorima „prerađivačka industrija“ (9,4%) i „snabdijevanje električnom energijom, vodom i gasom“ (11,7%). Promet u trgovini na malo prati ukupnu ekonomsku aktivnost i za 11 mjeseci bio je 6,1% veći u tekućim i 5,4% u stalnim

cijenama. U periodu januar-septembar 2019. većina vidova transporta bilježi rast. Promet robe u drumskom i željezničkom transportu veći je 10,2 i 10,5%, respektivno, promet robe u lukama veći je za 7,3%, dok je promet putnika na aerodromima povećan za 7,0%. Prihodi od turizma su za devet mjeseci 2019. viši za 9,3% u odnosu na isti period prošle godine.

Vlada je 14. XI 2019. utvrdila „Predlog projekcija makroekonomskih pokazatelja za period 2019-2022. godine kojima je procijenjena stopa realnog rasta za 2019. na 3,1%, zasnovana na dostupnim indikatorima o ekonomskom rastu u prvoj polovini godine. Imajući u vidu da su, nakon usvajanja Projekcija, objavljeni podaci Monstata za treći kvartal, može se očekivati da procijenjena stopa ekonomskog rasta za 2019. bude premašena.

Dinamika izrade projekcija usklađena je sa dinamikom ažuriranja i objavljivanja projekcija Evropske komisije (EK). Prilikom izrade projekcija makroekonomskih indikatora korišćen je postojeći model Ministarstva finansija, kao i novi model, koji je Ministarstvo finansija razvilo kroz projekat: "Podrška za procjenu makroekonomskog uticaja strukturnih reformi", u okviru podrške iz IPA Programa 2014 Evropske unije za Crnu Goru. Novorazvijeni model znatno je unaprijedio proces finansijskog programiranja kroz strukturirane ekonometrijske i bihejvioralne jednačine putem kojih se sagledavaju trendovi u razvoju ključnih ekonomskih pokazatelja i procjena uticaja pojedinih javnih politika na razvoj ekonomije.

U narednoj tabeli je prikazana razlika u stopama rasta za 2019, po komponentama BDP-a, između projekcija datih u prošlogodišnjem PER-u 2019-2021 i najnovijih ažuriranih projekcija sadržanih u novom PER-u 2020-2022:

Tabela 3.1.1 Razlika između prošlogodišnjeg PER-a i najnovijih procjena za 2019.

	PER 2019-2021	PER 2020-2022	Razlika (u p.p.)
Realni rast BDP-a	2,8	3,1	0,3
Domaća tražnja	1,6	3,0	1,4
Potrošnja domaćinstava	1,4	3,3	1,9
Bruto investicije u osnovna sredstva	3,4	3,3	-0,1
Potrošnja države	-0,5	1,1	0,6
Izvoz roba i usluga	4,3	7,3	3,0
Uvoz roba i usluga	1,5	4,4	2,9

Projekcija Ministarstva finansija-Vlade Crne Gore

Najznačajnije odstupanje primjetno je kod potrošnje domaćinstava, usljed rasta zaposlenosti, kredita stanovništvu i većih prihoda od turizma. Odstupanja u stopama rasta uvoza i izvoza roba i usluga, prvenstveno su rezultat rasta izvoza i uvoza ostalih usluga (transport, ostale poslovne usluge). Važno je napomenuti i da je u periodu između dva Programa, objavljen zvaničan podatak o stopi rasta ekonomije za 2018.

3.1.2. Inflacija

Uprkos rastućoj zaposlenosti, blagom povećanju zarada i rastu cijena hrane, inflacija u 2019. godini je niža od planirane. Tome je doprinio pad cijena nafte na svjetskom tržištu, uz redefinisane akcizne politike na duvanske proizvode. Godišnja stopa inflacije kretala se od 0,3% u januaru do 0,7% u maju, nakon čega četiri mjeseca zaredom bilježi negativan rast. U novembru je godišnja stopa (CPI) iznosila 0,5%, dok je prosječna stopa za period januar-novembar iznosila 0,3%. Najznačajniji pozitivan uticaj na godišnju stopu inflacije u novembru 2019. (0,5%), dale su cijene hrane i bezalkoholnih pića (0,99 p.p.), dok su najznačajniji negativni doprinosi dale cijene odjeće i obuće (-0,29 p.p.) i cijene prevoza (-0,16 p.p.), usljed pada cijena nafte na svjetskom tržištu. Izvozne cijene za 11 mjeseci bile su u prosjeku niže 2,3%, usljed pada cijena osnovnih metala, dok su uvozne u prosjeku rasle po stopi 1,1%. Imajući u vidu kretanje faktora koji opredjeljuju inflaciju do kraja godine, procjenjuje se da će prosječna inflacija za 2019. godinu iznositi 0,5%.

3.1.3. Zaposlenost i zarade

Izrazito povoljna kretanja na tržištu rada u 2018, podstaknuta dinamičnom ekonomskom aktivnošću, nastavljaju se i u 2019. godini.

Prema administrativnim podacima, prosječan broj zaposlenih za jedanaest mjeseci 2019. iznosio je 203.998 i veći je za 7,5% na godišnjem nivou, a najveći rast zaposlenosti od 17,5% ostvaren je u sektoru građevinarstva usljed snažne dinamike izvođenja radova, dok je visok rast zaposlenosti zabilježen i u turizmu (15,3%), saobraćaju (9,1%) i trgovini (7,0%). Sa druge strane, prosječan broj nezaposlenih za 11 mjeseci ove godine iznosio je 36.609 i niži je 16,4% u odnosu na isti period 2018.

Anketa o radnoj snazi za prvih devet mjeseci 2019. takođe pokazuje da se snažna pozitivna kretanja nastavljaju, pa je tako prosječan broj zaposlenih veći za 3,5% na godišnjem nivou. Prosječna stopa nezaposlenosti za 9 mjeseci iznosi 14,9% dok je stopa aktivnosti na tržištu rada veća za 1,9 p.p. u odnosu na isti period 2018. i iznosi rekordno visokih 57,7%. Prema očekivanim makroekonomskim kretanjima do kraja godine, visokoj bazi zaposlenosti u trećem kvartalu 2018. i shodno potencijalima domaće radne snage, procjenjuje se da će rast zaposlenosti u 2019. iznositi 2,8%, dok će se prosječna stopa nezaposlenosti spustiti na 14,6%, pola procentna poena niže od stope iz prethodne godine.

Prosječna bruto zarada za period januar-novembar 2019. je iznosila 772 euro i bila je veća 0,8% na godišnjem nivou, dok je prosječna zarada bez poreza i doprinosa (neto) 514 eura sa rastom od takođe 0,8% u odnosu na isti period 2018. Usljed blagog rasta zarada u pojedinim djelatnostima privatnog sektora, kao i odluke o povećanju minimalne zarade na nivou države, procjenjuje se rast prosječnih nominalnih zarada od 1% u 2019. godini.

Uz procijenjenu dinamiku rasta nominalnih zarada i potrošačkih cijena do kraja godine, procjenjuje se da će realna zarada u 2019. godini u odnosu na prethodnu godinu porasti za oko 0,5%.

3.1.4. Kreditna aktivnost banaka

Na kraju novembra 2019. bankarski sektor čini trinaest banaka. Veći dio aktive koncentrisan je kod 5 banaka (66%), koje su odobrile 68% ukupnih kredita i kod kojih je deponovano 65% svih depozita. U jednogodišnjem uporednom periodu koncentracija ovih banaka bilježi rast po svim parametrima. Kapital banaka dominantno potiče iz stranih izvora (75%), dok se na domaći kapital odnosi 23% i državni kapital 2%. Osam banaka sa većinskim stranim kapitalom, koji uglavnom potiče od velikih bankarskih grupacija iz Evropske unije, kontrolišu 67,59% bankarskog tržišta.

Ukupan kapital banaka i ukupni krediti ostvaruju rast po stopama od 16,29%, odnosno 3,50% na godišnjem nivou. Ukupna aktiva i ukupni depoziti banaka su takođe povećani za 6,61%, odnosno za 2,86%. Ako iz agregatnih podataka isključimo podatke koji se odnose na dvije banke u stečaju, radi bolje uporedivosti podataka, ključne bilansne pozicije svih 13 banaka agregatno rastu i to: aktiva 14,12%, krediti 10,71%, depoziti 10,35% i kapital 22,24%.

Kreditni rizik je najznačajniji rizik u sistemu, jer je kreditna aktivnost dominantna na bankarskom tržištu. Krediti banaka čine 65,81% ukupne aktive. Bruto nekvalitetna aktiva (C,D,E) predstavlja 3,81% ukupne aktive, dok koeficijent nekvalitetnih kredita (NPL) iznosi 4,62% i bilježi istorijski minimum. Pokrivenost NPL-a ispravnima vrijednosti iznosi 78,65%, dok je njihova pokrivenost regulatornim rezervama 99,12%. Banke sa visokim NPL-om su predmet posebne pažnje supervizora. Restrukturirani krediti čine 5,73% kreditnog portfolija.

Kreditni pravni licima iznose 1.736,7 mil.€, što čini 56,18% ukupnih kredita, dok krediti fizičkim licima iznose 1.354,7 mil.€, odnosno 43,82% ukupnih kredita. Ovaj odnos je približno konstantan u jednogodišnjem uporednom periodu. U istom periodu krediti fizičkim licima bilježe rast od 6,94%, dok su krediti pravnim licima zabilježili rast za 0,97%. U strukturi ukupnih kredita po ključnim nosiocima,

nakon kredita fizičkim licima (43,82%), najveće učešće imaju krediti privredi (34,14%), plasmani bankama (10,68%) i krediti Vladi Crne Gore (6,04%). Krediti privredi (privredna društva u privatnom i državnom vlasništvu) iznose 1,1 mlrd.€ i bilježe rast od 2,36% na godišnjem nivou. Krediti u drugim valutama čine 3,92% ukupnih kredita, a krediti nerezidenata 13,67%. Dugoročni krediti, koji čine 79,61% svih kredita u sistemu, su dominantno finansirani iz stabilnih kratkoročnih depozita, koji čine 84,01% ukupnih depozita u sistemu. Na kraju novembra 2019. godine prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupne kredite iznosi 6,08%.

Tokom jedanaest mjeseci 2019. privredi je odobreno 483,1 mil.€ novih kredita, koji ostvaruju rast od 9,27%, a stanovništvu 455,1 mil.€, što je za oko 1,02% više u odnosu na uporedni period. PPEKS na novoodobrene kredite iznosi 4,74% i u odnosu na novembar 2018. godine ostvaruje pad od 1,72 p.p. Krediti privredi odobravani su po PPEKS od 4,41% što je niže za 1,22 p.p, a stanovništvu po stopi od 7,79% što 0,38 p.p. više u posmatranom periodu.

Na kraju novembra 2019. u strukturi ukupnih depozita na depozite fizičkih lica odnosi se 1.781,7 mil.€ eura ili 50,18%, dok se na depozite pravnih lica odnosi 1.769,2 mil.eura ili 49,82%. Depoziti po viđenju su dominantni sa 71,85% u ukupnim depozitima. Bankarskom sistemu nedostaje stabilnog dugoročnog depozitnog potencijala. Učešće nerezidentnih depozita iznosi 21,51%, dok depoziti u drugim valutama iznose 6,62% ukupnih depozita.

Trend smanjenja prisutan je i kod pasivnih kamatnih stopa. Naime, u novembru 2019. pasivna PPEKS iznosila je 0,42% i bilježi pad od 0,16 p.p. na godišnjem nivou.

Vrijednost koeficijenta kredita i potraživanja u odnosu na depozite iznosi 87,06%, što znači da je u sistemu 459,5 mil.€ više depozitnog potencijala u odnosu na potraživanja po osnovu odobrenih kredita. Sve banke ispunjavaju propisane minimalne dnevne i dekadne koeficijente likvidnosti.

3.1.5. Finansijski sektor

Finansijski sektor je stabilan sa dominantnim i rastućim učešćem bankarskog sektora koji čini 92,5% ukupne aktive na kraju 2018. godine. Tržište osiguranja, sa učešćem od 4,4% u aktivni finansijskog sektora, karakteriše kontinuirani rast i stabilnost s obzirom da su sva društva koja posluju na crnogorskom tržištu solventna i likvidna. Kada je u pitanju tržište kapitala, implementirani regulatorni okvir i praksa tržišta kapitala u Crnoj Gori visoko su ocijenjeni od strane IOSCO-a⁴, sa aspekta primjene najbolje međunarodne prakse i međunarodnih standarda, i predstavljaju dobru osnovu za njegov dalji razvoj. Tokom jedanaest mjeseci 2019. godine, na Montenegroberzi ostvareno je 277,9 mil. eura prometa, što je za 132,1 mil. eura ili 90,5% više u odnosu na isti period prethodne godine. U strukturi realizovanog prometa, najveće učešće od 56,24% i iznosom od 156,3 mil. eura bilježi promet državnim obveznicama, slijede promet akcijama kompanija sa 41,83% i iznosom od 116,3 mil. eura i promet korporativnim obveznicama sa 1,91% i iznosom od 5,3 mil. eura. Neznatan iznos ukupnog prometa odnosio se na promet akcijama investicionih fondova. U istom periodu realizovani su državni zapisi u vrijednosti od 144. mil. eura, što je za 69,6 mil. eura ili 32,6% manje nego u istom periodu prethodne godine.

Centralna banka je razriješila stanje u dvije nesistemske banke na efikasan način, bez prelijanja efekata na bankarski sistem, uz puno očuvanje finansijske stabilnosti i uz minimalan efekat na javne finansije. Kontinuirano se sprovodi nadzor bankarskog sistema koji je likvidan, solvetan i sa nekvalitetnim kreditima na rekordno niskom nivou, uz konstantan opadajući trend kamatnih stopa. Likvidnost banaka je na zadovoljavajućem nivou. Likvidna aktiva banaka iznosi 1.102,2 mil.€ i čini 23,46% ukupne aktive na kraju novembra 2019. godine što ukazuje da ima dovoljno prostora za dalji rast kreditne aktivnosti. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom tako da i agregatni (17,71%) i individualni koeficijenti solventnosti kod svih banaka u sistemu, u rasponu od 13,01% do 37,01%, značajno prevazilaze zakonski minimum od 10%. Koeficijent NPL-a iznosi 4,62% što ukazuje da je kreditni rizik sve manje sistemski izazov, a više individualni. Pozitivan finansijski rezultat na nivou

⁴ International Organization of Securities Commissions

sistema iznosi 63,1 mil.€, dok je u istom periodu prethodne godine iznosio 36,5 mil.€. Agregatni povračaj na prosječnu aktivu (ROA) iznosi 1,49%, dok povračaj na prosječni kapital (ROE) banaka iznosi 11,83%. Navedene tendencije su, između ostalog, doprinijele potvrđivanju rejtinga zemlje od strane rejting agencija Moody's i Standard & Poor's.

Uvažavajući preporuke EK iz maja 2019, kao i iz prethodnog perioda, Centralna banka je nastavila sa preduzimanjem sveobuhvatnih aktivnosti na daljem rješavanju NPL-a, koji je redukovan na 4,62% (novembar 2019. godine) i nalazi se na istorijskom minimumu. Usvojena je Odluka o izmjenama i dopunama odluke o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom u bankama u julu 2019, kojom se vrši usklađivanje sa Regulativom (EU) br. 680/2014 i Smjernicama EBA/GL/2018/06 o nekvalitetnim i restrukturiranim kreditima. Izmjenama odluke obezbjeđuje se uporedivost podataka o NPL-u sa podacima država članica EU. Odluka će se primjenjivati od 01.01.2020. godine. U Odluci o minimalnim standardima za upravljanje kreditnim rizikom i dalje je na snazi obaveza banaka za donošenje sveobuhvatnih strategija postupanja sa NPL-om za period od 3 godine, godišnjih operativnih ciljeva za smanjenje NPL-a, kao i kvartalnih izvještaja o realizaciji operativnih ciljeva. Zakonski okvir kojim je regulisano sporazumno finansijsko restrukturiranje dugova s ciljem smanjenja NPL-a, a koji se primjenjivao od maja 2015, prestao je da važi u maju 2019. godine.

Cijeneći značaj eksterne, nezavisne procjene kvaliteta sredstava bankarskog sistema u cilju jačanja finansijske stabilnosti i povjerenja u finansijski sistem, CBCG je pristupila izradi akcionog plana koji obuhvata segmente koji se odnose na strukturu upravljanja procesom procjene kvaliteta aktive (AQR-a), vremensku sekvencu implementacije AQR-a, predlog dinamike obuhvata banaka AQR-om. Imajući u vidu kapacitete CBCG i raspoloživost eksternih izvođača, CBCG bi ovaj proces implementirala fazno, u dva intervala, uzimajući u obzir princip sistemske važnosti banaka, kao i veličinu i specifičnosti rizika kojima su izložene. Banke će putem otvorenog tendera birati eksterne revizore koji će vršiti proces implementacije AQR-a sa stanovišta banke. CBCG će u svojstvu konsultanta odabrati reputabilnog izvođača, koji će na aktivan način sa CBCG pratiti proces implementacije AQR-a. Sam proces AQR-a, u skladu sa ECB-ovim priručnikom iz 2018, sastoji se od devet radnih blokova. Preliminarnim akcionim planom definisano je da se proces sprovođenja AQR-a odvija sledećom dinamikom: (i) izrada ToR-a (engl. *terms of reference*) za provajdera koji će pomagati CBCG i pokretanje tendera, decembar 2019.; (ii) selekcija portfolija (preliminarna selekcija portfolija po bankama, odobrenje portfolija, javna nabavka AQR provajdera za banke, javna nabavka procjenitelja za nekretnine, kreiranje AQR timova - do kraja aprila 2020.; (iii) sprovođenje AQR-a po radnim blokovima, maj - novembar 2020.; (iiii) rezultati procjene AQR-a i izrada planova za eventualno prilagođavanje nivoa nedostajućeg kapitala po bankama, decembar 2020.

Pitanje intenziviranog zaduživanja stanovništva po gotovinskim neobezbijenim kreditima sa dužim rokovima otplate, predmet je kontinuirane i sveobuhvatne analize CBCG sa makro i mikro prudencijalnog aspekta. Razmatran je potencijalni uticaj ekspanzivnog rasta ovih kredita na finansijski sistem i eventualno donošenje adekvatnih makroprudencijalnih mjera, jer je rast praćen konstantnim produžavanjem ročnosti kredita i višim kamatnim stopama, uz gotovo nepromijenjen iznos prosječne zarade, što je rezultiralo većim prosječnim zaduženjem po jednom zajmoprimcu. Ocijenjeno je da bi se primjenom ovih mjera preduprijedio potencijalni rizik od rasta zaduženosti i neizvršenja ugovornih obaveza po gotovinskim neobezbijenim kreditima fizičkih lica usljed njihovog nekontrolisanog rasta, do kojeg bi moglo doći u silaznoj fazi konjunktornog ciklusa. Savjet CBCG, na sjednici održanoj 14. oktobra donio je Odluku o makroprudencijalnim mjerama koje se odnose na kredite koje banke odobravaju fizičkim licima, a koja će se primjenjivati u dvogodišnjem periodu (01.01.2020. - 01.01.2022.). Odlukom se uvode makroprudencijalne mjere koje se odnose na gotovinske kredite koje banke odobravaju fizičkim licima i utvrđuje obaveza izračunavanja pokazatelja nivoa kreditne zaduženosti fizičkih lica, radi održavanja stabilnosti finansijskog sistema i održivosti kreditiranja fizičkih lica. Mjerama se ne ograničava rast gotovinskih kredita već samo segmenta ovih kredita ročnosti preko osam, odnosno šest godina, koji nije obezbijeđen kvalitetnim sredstvima obezbjeđenja propisanim odlukom.

U cilju snaženja resursa koji stoje na raspolaganju Fondu za zaštitu depozita, Savjet za finansijsku stabilnost je dao podršku obnovi kreditnog aranžmana sa EBRD-om (aktuelni aranžman na 30 mil.€

ističe 07.11.2019.). Takođe, novim Zakonom o zaštiti depozita, koji je usvojen u decembru 2019. godine propisano je uvođenje diferenciranog metoda obračuna premije za zaštitu depozita, sa primjenom od 01.01.2021. Primjenom ove metodologije banke će plaćati premiju FZD-u u zavisnosti od stepena rizičnosti svake banke. Podzakonska akta za sprovođenje ovog zakona donijeće se u II kvartalu 2020.

U decembru 2019. godine usvojeni su Zakon o kreditnim institucijama i Zakon o sanaciji kreditnih institucija, kao i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka. U 2020. godini aktivnosti će biti usmjerene na izradu podzakonskih propisa za implementaciju navedenog regulatornog okvira usaglašenog sa EU *acquis-om*, čije donošenje je planirano u III kvartalu. Aktivnosti će se realizovati samostalno i kroz nastavak aktuelnog tvining projekta „Podrška regulaciji finansijskih usluga“ (april 2018–april 2020.), za koji je Centralna banka uputila projektnim partnerima zvaničan zahtjev za produženje projekta. Ovim produženjem bi se povećao obuhvat projekta u smislu organizovanja dodatnih misija za pružanje ekspertske pomoći u pripremi određenih zahtjevnijih propisa za usaglašavanje sa dijelom EU regulative (npr. ICAAP i COREP), a koja nije prvobitno obuhvaćena projektom.

S ciljem jačanja institucionalnih i supervizorskih kapaciteta, planirane su neophodne izmjene organizacije CBCG do kraja 2019. godine radi adekvatne realizacije i praćenja primjene novog regulatornog okvira (formiranje posebne organizacione jedinice za off-site nadzor kreditnih institucija, nove jedinice za kontrolu operativnog rizika kreditnih institucija, kao i novog sektora koji će se baviti sanacijom kreditnih institucija i uspostavljanje fonda za sanaciju). Takođe, u julu 2019. godine donijeta je Odluka o formiranju Komiteta za superviziju banaka kao stalnog stručnog savjetodavnog tijela guvernera CBCG. Djelokrug rada Komiteta je razmatranje svih pitanja od značaja za obavljanje supervizorske funkcije CBCG u odnosu na banke.

U 2021. planirana je izrada i usvajanje Zakona o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata kojim će se implementirati Direktiva 2002/87/EC o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu. Izrada i donošenje Pravilnika o adekvatnosti kapitala finansijskih konglomerata planirana je u 2022. godini.

3.1.6. Eksterni sektor

3.1.6.1. Tekući račun

U periodu januar-septembar 2019. godine **deficit tekućeg računa** iznosio je 405,8 mil.€ i za 3% je manji u poređenju sa istim periodom prethodne godine.

Deficit na računu roba iznosio je 1,6 mlrd.€ ili 2,4% više usljed povećanja uvoza roba. Ukupan izvoz roba iznosio je 336,2 mil.€, što je povećanje od 6,5%. Najveći uticaj na rast izvoza imalo je povećanje izvoza ostalih gotovih proizvoda, drumskih vozila, plute i drveta, medicinskih i farmaceutskih proizvoda, kao i mesa i prerada mesa. Ukupan uvoz roba iznosio je 1,9 mlrd.€ i bio je za 3,1% veći nego u istom periodu 2018. zbog povećanja uvoza električne energije, medicinskih i farmaceutskih proizvoda, namještaja i djelova kao i specijalnih mašina i proizvoda od nemetalnih minerala.

Izvoz roba u vrijednosti od 373,5 mil.€ je porastao za 2,2% u odnosu na isti period 2019. Na rast izvoza koji bilježi značajno nižu stopu rasta u odnosu na prošlogodišnji uporedni period (6,3%), uticao je povećan izvoz ostalih gotovih proizvoda, električne energije, rude boksita, plute i drva, mesa i prerada mesa, kao i medicinskih i farmaceutskih proizvoda. Glavni izvozni proizvodi su aluminijum, električna energija, rude boksita i pluta i drvo koji čine preko 50% ukupnog izvoza. Završetak kapitalno intenzivnih faza investicione aktivnosti, u najvećoj mjeri vezan za izgradnju autoputa, generisao je nižu stopu rasta uvoza (3,1%) u odnosu na isti period prethodne godine (12,5%). Dinamika kretanja uvoza opredijelila je usporeniji rast spoljnotrgovinskog deficita od 3,3% i njegovu vrijednost 1,6 mlrd.eura. Stepenn pokrivenosti uvoza izvozom ostao je na nivo prethodne godine i iznosi 15,4%.

Na računu usluga ostvaren je suficit u iznosu od 960 mil.€, što je za 7% više nego u istom periodu prethodne godine. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 1.461 mil.€ ili za 9,8% više u odnosu na 2018. dok su ostvareni rashodi u iznosu od 501,4 mil.€ (rast od 15,6%). Procijenjeni prihodi od putovanja-turizma u periodu januar-septembar 2019. iznosili su milijardu eura, što je za 9,3% više nego tokom devet mjeseci 2018. godine.

Na računu primarnih dohodaka⁵ ostvaren je deficit u iznosu od 13,8 mil.€. Prihodi po osnovu primarnih dohodaka iznosili su 232,9 mil.€, što je za 5,1% više u poređenju sa prethodnom godinom. U posmatranom periodu zabilježeno je povećanje ukupnih rashoda za 25,2%, koji su iznosili 246,7 mil.€, zbog većeg odliva po osnovu kompenzacija zaposlenih, kao i otplate kamata.

Na računu sekundarnih dohodaka⁶ ostvaren je suficit u iznosu od 209,5 mil.€, što je za 13,6% više nego u istom periodu 2018. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je bio je povećan za 13,8% u poređenju sa prethodnom godinom i iznosio je 271,1 mil.€. U istom periodu ukupan odliv po osnovu sekundarnog dohotka iznosio je 61,7 mil.€, što je 14,5% više nego u istom periodu 2018.

Tabela 3.1.6.1 Tekući račun platnog bilansa u mil.€

	Jan-sept. 2018	Jan-sept. 2019	% promjene
1. TEKUĆI RAČUN	-418,3	-405,8	-3,0
1.A SALDO ROBA I USLUGA	-627,4	-601,5	-4,1
1.A.a Robe	-1.524,7	-1.561,5	2,4
Izvoz f.o.b.	315,7	336,2	6,5
Uvoz f.o.b.	1.840,3	1.897,7	3,1
1.A.b Usluge	897,3	960,0	7,0
Prihodi	1.331,0	1.461,4	9,8
Rashodi	433,7	501,4	15,6
1.B. Primarni dohodak	24,6	-13,8	
1.C. Sekundarni dohodak	184,5	209,5	13,6
2. KAPITALNI RAČUN	0,0	-0,5	
SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA	-418,3	-406,3	-2,9
3. FINANSIJSKI RAČUN	-300,8	-497,1	65,2
3.1. Direktne investicije, neto	-217,7	-266,7	22,5
3.2. Portfolio investicije, neto	-140,4	163,9	
3.3. Finansijski derivati, neto	0,0	0,0	
3.4. Ostale investicije, neto	-154,7	-240,1	
3.5. Rezerve CBCG (promjene)	212,1	-154,1	
4. NETO GREŠKE I OMAŠKE	117,5	-90,8	

Na osnovu dostupnih indikatora za devet mjeseci i očekivanih kretanja do kraja godine, procjenjuje se da će deficit tekućeg računa u 2019. godini dostići 17,0% BDP-a, što je 0,1 p.p. više u odnosu na 2018. Visok rast prihoda na računu usluga i povećanje suficita sekundarnih dohodaka, nije mogao kompenzovati visok rast uvoza roba i pad suficita primarnih dohodaka.

⁵ Primarni dohodak čine : naknade zaposlenih, plate rezidenata na privremenom radu u inostranstvu, plate pomoraca, plate zaposlenih u ambasadama i konzularnim predstavništvima i dohoci od međunarodnog ulaganja

⁶ Sekundarni dohodak čine : lični transferi – transferi migranata koji žive i borave u inostranstvu i socijalna primanja i penzije.

3.1.6.2. Finansijski račun

Na računu **portfolio investicija** u periodu januar-septembar 2019. zabilježen je neto odliv u iznosu od 163,9 mil.€, dok je neto priliv na računu **ostalih investicija** iznosio 240,1 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše manje zaduživanje po osnovu uzetih kredita, uz istovremeno smanjenje depozita banaka u inostranstvu.

Neto priliv stranih direktnih investicija iznosio je 266,7 mil.€, što predstavlja povećanje od 22,5% u poređenju sa istim periodom prethodne godine. Ovakvo kretanje rezultat je manjeg odliva po osnovu povlačenja vlasničkih ulaganja i otplate interkompanijskog duga u poređenju sa istim periodom 2018. Ukupan priliv SDI iznosio je 591,7 mil.€, od čega su vlasnička ulaganja iznosila 335,9 mil.€ (pad od 7,9%), dok je priliv u formi interkompanijskog duga iznosio 235 mil.€ ili 15,3% više u poređenju sa istim periodom 2018. Priliv po osnovu povlačenja ulaganja iz inostranstva iznosio je 20,8 mil.€. U strukturi vlasničkih ulaganja investicije u kompanije i banke iznosile su 206,2 mil.€ (pad za 10,9%), dok su ulaganja u nekretnine iznosila 129,7 mil.€ (pad za 2,9%). Ukupan odliv SDI iznosio je 325 mil.€, što je za 12,3% manje nego u istom periodu 2018. Odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosio je 78,2 mil.€, dok su povlačenja sredstava nerezidenata investiranih u našu zemlju iznosila 246,8 mil.€.

3.1.6.3. Međunarodna investiciona pozicija

U 2019. je CBCG po prvi put počela da objavljuje **neto međunarodnu investicionu poziciju (NMIP) Crne Gore**, koja predstavlja razliku između strane finansijske aktive (potraživanja) i strane finansijske pasive (obaveza). Prema međunarodnoj investicionoj poziciji Crna Gora je neto dužnik, jer ima negativnu poziciju koja je prema preliminarnim podacima u 2018. iznosila 7,9 mlrd.€ (rast od 8,4%) ili 169,4% BDP-a. Na kraju 2018. ukupna potraživanja rezidenata prema inostranstvu iznosila su 2,6 mlrd.€, a obaveze 10,5 mlrd.€.

U poređenju sa krajem 2017, negativna neto međunarodna investiciona pozicija na kraju 2018. godine povećana je za 609,9 mil.€, u najvećoj mjeri zbog rasta finansijskih obaveza (za 899,1 mil.€), koji je donekle ublažio istovremeni rast finansijske imovine (za 289,2 mil.€). Preliminarni podaci pokazuju da je u odnosu na 2017. zabilježeno povećanje negativne neto pozicije po svim investicionim instrumentima⁷, ali je najveća promjena zabilježena kod ostalih investicija gdje se neto pozicija (aktiva minus obaveze) povećala za 590,8 mil.€ (rast od 20,9%), u najvećoj mjeri zbog povećanja neto kreditnih obaveza (za 479,8 mil.€).

Rast na strani aktive tokom 2018. u najvećem dijelu generisan je rastom rezervi CBCG, i ostalih investicija, odnosno pozicije krediti. Analizirajući strukturu aktive po finansijskim instrumentima, gotovina i depoziti imaju dominantno učešće (40,4% ukupne aktive) i rezerve CBCG (39,8%).

Analiza strukture ukupnih finansijskih obaveza Crne Gore prema inostranstvu pokazuje da je najveće učešće ostalih investicija 44,1% (4,7 mlrd.€) i stranih direktnih investicija 43,9% (4,6 mlrd.€) od čega se najviše odnosi na vlasnička ulaganja 60,9% (2,8 mlrd.€).

Tokom 2018. ostvaren je značajan rast po osnovu **ostalih investicija** od 15,6% ili za 628,3 mil.€. Uz godišnje povećanje od 537,7 mil.€, dominiraju krediti kao najznačajniji finansijski instrument na strani obaveza sa 3,9 mlrd.€ (udio od 36,8% u ukupnim obavezama), kao i gotovina i depoziti koji na kraju 2018. iznose 737 mil.€ (udio od 7%). Učešće obaveza po osnovu **portfolio investicija** iznosi 1,3 mlrd.€ (udio od 11,9%), od čega najveći dio čine obaveze države po osnovu euroobveznica.

Analiza NMIP⁸ pokazuje da je ukupno bogatstvo Crne Gore (procijena) oko 20.8 mlrd. €, od čega je u posjedu stranaca oko 38% ili 1,86 neto nacionalnih dohodaka 2018. Vrijednost bogatstva Crne Gore je 4,9 neto nacionalnih dohodaka 2018, pri čemu se na finansijske instrumente odnosi 46%, 62% se odnosi na nefinansijsku imovinu (nekretnine, zemlja i ostalo), dok se na dug odnosi 8% ukupnog bogatstva (negativan doprinos). Visok udio stranog vlasništva može da doprinese značajnom prenosu

⁷ Strane direktne investicije, portfolio investicije i ostale investicije.

⁸ Kalkulacija i analiza urađena u ministarstvu finansija, na osnovu izvještaja Credit suisse wealth report-<https://www.credit-suisse.com/about-us/en/reports-research/global-wealth-report.html> i Capital in the Twenty-First Century-Thomas Piketty

tehnologije i znanja, što je uslovljeno absorpcionom moći domaćih proizvodnih faktora, a prije svega nivoom vještina i znanja kojima raspolaže domaća radna snaga.

Tabela 3.1.6.3 Međunarodna investiciona pozicija Crne Gore, u mil.€

	2017	2018	u % BDP (2018)
1. Međunarodna investiciona pozicija, neto	-7,288.9	-7,898.8	-169,4
2. AKTIVA	2,347.8	2,636.9	56,5
2.1. Direktne investicije, neto	63.5	98.9	2,1
2.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	22.8	47.9	1,0
2.1.2. Instrumenti duga	40.7	51.0	1,1
2.2. Portfolio investicije, neto	245.4	258.9	5,6
2.3. Finansijski derivati	0.0	0.0	0,0
2.4. Ostale investicije**	1,191.7	1,229.2	26,4
2.5. Rezerve CBCG	847.2	1,050.0	22,5
3. OBAVEZE	9,636.7	10,535.8	225,9
3.1. Direktne investicije	4,493.0	4,626.5	99,2
3.1.1. Vlasnička ulaganja i reinvestirane zarade	2,690.1	2,815.9	60,4
3.1.2. Instrumenti duga	1,803.0	1,810.6	38,8
3.2. Portfolio investicije	1,121.4	1,258.8	27,0
3.3. Finansijski derivati	0.0	0.0	0,0
3.4. Ostale investicije	4,022.3	4,650.6	99,7
BDP			4,663.1
Izvor: CBCG			

3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario

Na osnovu dostupnih indikatora i trenutnih ekonomskih kretanja u Crnoj Gori i predviđenih sektorskih politika reformi, uz sagledavanje regionalnih, evropskih i svjetskih izgleda rasta, uvažavajući potrebu očuvanja i unaprjeđenja fiskalne pozicije zemlje i poboljšanja njenog investicionog i sveukupnog poslovnog ambijenta, projektovana su kretanja najvažnijih makroekonomskih agregata i pokazatelja za period 2019-2022.

Prema projekcijama makroekonomska kretanja u Crnoj Gori će u periodu 2019-2022 karakterisati nastavak investicione aktivnosti, diverzifikacija domaće privrede uz jačanje proizvodnje i izvoza, umjeren rast privatne i državne potrošnje i stabilizacija uvoza. Pretpostavke makroekonomskog okvira u srednjoročnom periodu zasnovane su na kretanjima globalne ekonomske aktivnosti, projekcijama rasta najvažnijih trgovinskih i ekonomskih partnera Crne Gore, Eurozone, ali i zemalja regiona.

U nastavku ovog poglavlja su predstavljena dva makroekonomska scenarija za period 2019-2021, pri čemu oba uzimaju u obzir mjere ekonomske politike potrebne za realizaciju Fiskalne strategije za period 2017-2020, kao i mjere usmjerene na optimizaciju državne uprave. Alternativni scenario razrađuje makroekonomske projekcije u slučaju kada bi privredni rast zbog eksternih i/ili internih faktora bio niži od onog koji je predviđen u osnovnom scenariju.

3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2019-2022. godina i rizici za ostvarenje

Model rasta crnogorske ekonomije u srednjoročnom periodu baziraće se na daljem visokom nivou investicione aktivnosti, rastu privatne potrošnje i povećanju izvoza roba i usluga shodno većoj diverzifikaciji ekonomije i rastućim prihodima u sektoru turizma. Domaća tražnja će u prve dvije godine srednjeg roka, vođena jakim realnim rastom privatne potrošnje od 2,9%, značajno podstaći ekonomsku aktivnost u zemlji, uz dodatni pozitivni doprinos bruto investicija rastu BDP-a od 0,5 p.p. Posljednje dvije godine projektovanog perioda karakterisaće izmjena u kompoziciji rasta u korist znatno većeg doprinosa neto izvoza realnom rastu BDP-a. U periodu 2019-2022 neto izvoz će imati pozitivan doprinos rastu BDP-a od 1,1 p.p. **Kumulativna nominalna stopa rasta BDP-a u periodu 2019-2022 biće 16,9%, dok će kumulativna realna stopa rasta u istom periodu iznositi 13%. Nakon procijenjenog rasta od 3,1% u 2019, dinamika realnog rasta u narednim godinama je različita, od 3,4% u 2020, 2,8% u 2021 do 3,2% u 2022, što čini prosjek od 3,1% u četvorogodišnjem periodu.**

Pretpostavka kretanja investicija u narednom periodu zasniva se na rastu privatnih ulaganja koje će djelimično kompenzovati smanjenje investicija iz javnih izvora, koje su dostigle najviši nivo u prethodnoj godini prema kapitalnom budžetu. Završetak izgradnje prioritetne dionice autoputa u 2020. kao pretpostavka scenarija, i početak korišćenja ove saobraćajnice proizvešće značajne multiplikativne efekte po ekonomski rast u narednom periodu i poboljšaće poslovni ambijent pošto će omogućiti znatno brži i sigurniji protok roba i usluga, kao i kvalitetnije povezivanje Sjevernog regiona sa ostatkom države. Rast investicija u srednjem roku i njihova veća diverzifikacija opredijeljeni su i po osnovu Programa ekonomskog državljanstva, koji je donijet u 2019, i predviđa ulaganja inostranih investitora shodno kriterijumima koje propisuje Vlada Crne Gore, da bi zauzvrat stekli crnogorsko državljanstvo.

Ekonomska politika Vlade u srednjem roku ostaje fokusirana na razvoj prioritetnih privrednih grana definisanih svim ključnim dokumentima, sektor turizma, energetike, poljoprivrede i prerađivačke industrije. Ostvarivanju ciljeva zacrtanih u ovim dokumentima znatno će doprinijeti sprovođenje mjera sektorskih politika iz poglavlja 5 ovog dokumenta. Unaprjeđenje zakonske regulative, kroz očekivano usvajanje zakonskih propisa (zakon o Javno privatnom partnerstvu, koncesijama, javnim nabavkama i donešene izmjene zakona o administrativnim i lokalnim taksama) omogućiće unaprjeđenje institucionalnog okvira i stvorice dodatan prostor za nove investicije. Budžetom za 2020.godinu, dodatno se jača fiskalna stabilnost, uz paket podrške sistemu zdravstva i obrazovanja, koji se odnose na stvaranje fiskalnog prostora za povećanje zarada, kao i preduslova za investicije kako bi se povećao kvalitet pružanja usluga u ova dva veoma važna sektora Države. Takođe, ovogodišnjim budžetom povećano je izdvajanje i za Agrobudžet i za investicije u ruralni razvoj, kako bi se stvorili uslovi za korišćenje i više sredstava iz fondova EU. Povećana su izdvajanja i za razvoj sporta i podrške mladima, za realizaciju projekata iz oblasti nauke i inovacija, kao i za odbranu, javni red i bezbjednost. Pored navedenog, uz razvojnu komponentu budžeta (kapitalni budžet), stvaraju se pretpostavke za i snažniji ekonomski rast i jačanje konkurentnosti ekonomije, kao i jačanje otpornosti na eksterne šokove.

Dinamika komponenti BDP-a sa potrošne strane za period 2019 – 2022:

- Domaća tražnja će nakon procijenjenog realnog rasta od 3,0% u 2019, rasti po snažnoj stopi od 3,3% u 2020, i u ove dvije godine će imati najveći pozitivan doprinos rastu BDP-a od 3,8 p.p, da bi nakon toga usporila i za posljednje dvije godine srednjeg roka pružila doprinos od 0,8 p.p; Potrošnja domaćinstava će dominantno opredjeljivati ove tokove i rasti po realnoj stopi od 2,9% u prve dvije godine roka, da bi potom usporila na 1,9% u 2021. i 2022; rast potrošnje domaćinstava je opredijeljen umjerenim rastom zaposlenosti i zarada u srednjem roku, daljim povećanjem prihoda od turizma i povezanih djelatnosti, kao i stabilnim rastom doznaka i ličnih transfera iz inostranstva; Budući da su bruto investicije u 2019. na visokom učešću u BDP-u od 31,9%, one neće značajnije rasti, pa će u srednjem roku iznositi prosječno oko 1,6 mlrd.€; Potrošnja države će nakon realnog rasta od 6,3% u 2018. rasti po stopi od 1,3% u periodu 2019-2022, a nešto slabija stopa rasta

reflektuje sprovođenje mjera optimizacije javne uprave u pomenutom periodu; javna potrošnja će u 2020. zabilježiti realni rast od 4,5% usljed planiranog povećanja zarada u dijelu javnog sektora;

- Inostrana tražnja (neto izvoz) će biti podstaknuta snažnim realnim rastom izvoza roba i usluga od 4,4% u periodu 2019-2022 i imati pozitivan doprinos rastu BDP-a od 1,1 p.p. u istom periodu za razliku od negativnog doprinosa od 3,1 p.p. koji je imala u 2018. Turizam će rasti po snažnoj stopi od 6,6% nominalno (5,5% realno) u srednjem roku zahvaljujući ulaganjima u kvalitet cjelokupnog turističkog proizvoda, a najviše smještajnih jedinica, kao i po osnovu većih prihoda usljed značajnog produženja sezone; prihodi od turizma će prema projekciji u 2022. dostići iznos od 1,3 mlrd.€. Izvoz roba koji čini nešto ispod 22% ukupnog izvoza (roba i usluga) će u srednjem roku rasti po nominalnoj stopi od 3,2% i dodatno će doprinijeti smanjenju visoke spoljnotrgovinske neravnoteže. U posljednje dvije godine projektovanog perioda neto izvoz će pružiti i najveći pozitivan doprinos realnom rastu BDP-a od 2,2 p.p. usljed pada uvoza roba i usluga u te dvije godine od 1,1% realno. Uvoz roba i usluga će se kretati u skladu sa dinamikom investicija i privatne potrošnje, pa će tako u 2019. i 2020. rasti po stopi od 3,4% da bi potom stagnirao i ostvario pad.

Tabela 3.2.1 Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2019-2022

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2019-2022					
	2018	2019	2020	2021	2022
Nominalni BDP u mil.€	4663.1	4817.1	5027.3	5217.9	5449.4
Nominalni rast	8.5	3.3	4.4	3.8	4.4
Realni rast	5.1	3.1	3.4	2.8	3.2
Inflacija (prosiek)	2.6	0.5	1.0	1.0	1.5
Glavne karakteristike:	(u % BDP-a)				
Deficit tekućeg računa	-17.0	-17.1	-16.3	-13.3	-10.4
Izvoz	42.9	44.4	44.6	45.1	44.9
Uvoz	66.7	68.0	67.4	65.2	62.4
Ostalo	6.9	6.5	6.5	6.8	7.0
Potrošnja domaćinstava	73.4	73.7	72.9	72.2	71.3
Bruto investicije	31.9	31.9	31.7	30.2	29.2
Bruto investicije u osnovna sredstva	29.2	29.6	30.1	28.7	27.8
Promjena zaliha	2.7	2.3	1.6	1.5	1.4
Potrošnja države	18.5	18.0	18.2	17.7	17.0
BDP deflator	3.2	0.2	0.9	1.0	1.2
	(realne stope rasta %)				
Realni rast BDP-a	5.1	3.1	3.4	2.8	3.2
Domaća tražnja	7.1	3.0	3.3	0.5	0.9
Potrošnja domaćinstava	4.6	3.3	2.4	1.9	1.9
Potrošnja države	6.3	1.1	4.5	-0.5	0.0
Bruto investicije	12.0	0.8	2.3	-2.3	-0.9
Bruto investicije u osnovna sredstva	14.7	3.3	4.6	-2.5	-1.0
Promjena zaliha	-10.1	-26.7	-28.0	0.0	0.0
Izvoz roba i usluga	6.9	7.3	3.8	4.1	2.4
Uvoz roba i usluga	9.2	4.4	2.4	-0.6	-1.6
	(učesće u realnom rastu u % BDP-a)				
Realni rast BDP-a	5.1	3.1	3.4	2.8	3.2
Domaća tražnja	8.5	3.6	4.0	0.6	1.1
Potrošnja domaćinstava	3.4	2.4	1.8	1.4	1.4
Potrošnja države	1.2	0.2	0.8	-0.1	0.0
Bruto investicije	3.6	0.3	0.7	-0.7	-0.3
Bruto investicije u osnovna sredstva	3.9	1.0	1.4	-0.7	-0.3
Promjena zaliha	-0.3	-0.7	-0.6	0.0	0.0
Neto izvoz	-3.1	0.2	0.0	2.2	2.1
Izvoz roba i usluga	2.8	3.1	1.7	1.8	1.1
Uvoz roba i usluga	-6.0	-2.9	-1.6	0.4	1.0
Makroekonomski indikatori:	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Rast zaposlenosti	3.6	2.8	1.2	0.5	1.3
Rast zarada	0.1	1.0	1.6	0.5	0.5
Stopa nezaposlenosti	15.2	14.6	14.3	14.1	13.7
Neto SDI % BDP	6.9	7.9	9.9	9.6	9.2
Domaći krediti (kompanije i stanovništvo)	8.5	2.6	3.5	3.0	3.5

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija- Vlade Crne Gore

Makroekonomski indikatori:

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa će se usljed planirane dinamike kretanja uvoza i izvoza roba i usluga spustiti sa procijenjenih 17,1% BDP-a u 2019. na 10,4% BDP-a u 2022;
- Uz visoko povjerenje stranih investitora i dalji rast priliva investicija u srednjem roku, očekujemo da će neto strane direktne investicije činiti u prosjeku 9,6% BDP-a u periodu 2020-2022;
- Krediti preduzećima i domaćinstvima će nastaviti da stimulišu rast privredne aktivnosti i zabilježiće prosječan rast od 3,4%;
- Zaposlenost će u periodu 2020-2022 rasti po nešto umjerenijoj prosječnoj stopi od 1% shodno rastu ekonomske aktivnosti i ograničenjima i potencijalima domaće radne snage;
- Stopa nezaposlenosti će se, shodno predviđenoj dinamici rasta zaposlenosti i uz planirane politike usmjerene na povećanje aktivnosti stanovništva na tržištu rada, spustiti sa procijenjenih 14,6% iz 2019. na 13,7% u 2022;
- Zarade će nakon nešto većeg rasta od 1,6% u 2020. usljed najavljenog povećanja zarada zaposlenima u sektorima zdravstva i prosvjete, u posljednje dvije godine srednjeg roka rasti po prosječnoj nominalnoj stopi od 0,5%; realne zarade će, shodno projektovanoj dinamici kretanja inflacije, u periodu 2020-2022 zabilježiti pad od 0,3%, dok će prema procjeni u 2019. zabilježiti rast od 0,5%;
- U ovom periodu očekuje se stabilan rast potrošačkih cijena sa prosječnom stopom rasta od 1,3%. Projekcija je zasnovana na projekcijama stabilnih cijena nafte i hrane na svjetskom tržištu, projekcijama Evropske centralne banke za inflaciju u Eurozoni za 2019. i 2020. kao i targete za period nakon toga.

Rast BDP-a sadrži sljedeće komponente sa proizvodne strane:

- Projektovani realni rast u sektoru poljoprivrede u periodu 2020-2022. iznosiće prosječno 3%. Ovakav rast projektovan je na osnovu povećanih ulaganja u poljoprivredu, uz značajnu kreditnu podršku ovom sektoru u periodu 2012-2022. Očekuje se da će ulaganja u sektor poljoprivrede povećati konkurentnost proizvođača i uticati na smanjenje uvoza hrane kroz supstituciju i/ili rast izvoza;
- Sektor vađenja ruda i kamena će rasti prosječno 4,5% godišnje u srednjem roku, kao rezultat povećane tražnje za materijalima neophodnim za projekat autoputa (kamen, separati šljunka i materijala za podloge), kao i rastu u rudarstvu (izvoz boksita);
- Prerađivačka industrija će imati rast u narednom periodu od 4,2%, uz pretpostavku da će mjere predložene u Strategiji industrijske politike Crne Gore do 2020. godine dati rezultate u smislu uklanjanja uskih grla i revitalizacije ovog sektora. Poseban doprinos očekujemo od rasta u podsektorima prerade hrane i mesnih prerađevina, drvnoj industriji, metalском kompleksu i proizvodnji duvanskih proizvoda;
- Građevinarstvo će pod uticajem projektovane dinamike investicija imati prosječno rast od oko 3,0%;
- U ovom scenariju predviđen je rast usluga smještaja i ishrane, koji djelimično pokrivaju sektor turizma, od 5,8%. Fazni završetak započetih investicija u turizmu povećavaće ponudu objekata viših kategorija, što je preduslov jačanja doprinosa ovog sektora rastu BDP-a. Noćenja turista u kapacitetima kolektivnog smještaja čine 33% ukupnih, ali njihov doprinos je višestruko značajniji od doprinosa privatnog smještaja u ukupnim prihodima od turizma. Povećanje ponude u ovom segmentu doprinijeće bržem rastu prihoda.

U sljedećoj tabeli dat je pregled indikatora po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 1.2 Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

Sektori	realne stope rasta				učešće u rastu BDP-u, %				učešće u BDV,%			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Poljoprivreda	3,0	3,0	3,0	3,0	0,2	0,2	0,2	0,2	8,2	8,2	8,2	8,2
Industrijska proizvodnja	-4,5	3,1	3,6	4,5	-0,5	0,3	0,3	0,4	11,6	11,5	11,6	11,7
Građevinarstvo	12,0	5,0	0,0	4,0	0,7	0,3	0,0	0,2	7,6	7,7	7,5	7,5
Uslužne djelatnosti	3,6	3,5	3,0	3,1	2,1	2,1	1,8	1,8	72,6	72,6	72,7	72,6
-od čega usluge smještaja i ishrane	5,5	5,5	6,0	6,0	0,4	0,4	0,5	0,5	9,2	9,3	9,6	9,9
BDV (bruto dodata vrijednost)	3,1	2,6	2,6	2,6	2,5	2,9	2,3	2,7	100,0	100,0	100,0	100,0
Porezi minus subvencije	3,1	2,6	2,6	2,6	0,6	0,5	0,5	0,5				
BDP	3,1	3,4	2,8	3,2	3,1	3,4	2,8	3,2				

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Rizici za ostvarenje makroekonomskog scenarija odnose se na one koji bi mogli negativno uticati na glavne pokretače rasta u srednjem roku, i one koji se odnose na fiskalnu i finansijsku stabilnost.

- Promjena dinamike realizacije investicija i potencijalno neplanirano povećanje troškova dionice autoputa predstavlja rizik za ostvarenje osnovnog scenarija, uz neizbježne negativne multiplikativne efekte na ekonomska kretanja, ali i fiskalne pokazatelje, prihode budžeta, deficit i dug. Multiplikativni efekti ostvarenja ovog rizika uticali bi na smanjenje agregatne tražnje, nižu potrošnju domaćinstava, ali i smanjenje uvoza.
- Nesprovođenje mjera fiskalne konsolidacije i strukturnih reformi negativno bi se odrazilo na fiskalnu stabilnost, i posljedično na sveukupnu makroekonomsku stabilnost.
- Nepovoljne vremenske prilike mogu u značajnoj mjeri uticati na sektore turizma, poljoprivrede i proizvodnje električne energije.
- Geopolitički rizici u bližem ili daljem okruženju povećavaju sigurnosne izazove s uticajem na cjelokupnu svjetsku ekonomiju, u vidu smanjenja investicija, turističkog prometa ili smanjenja ukupne ekonomske aktivnosti, kroz prelivanje potencijalnih nižih stopa rasta na sve ekonomije. Ove godine su ti rizici izraženiji, a odnose se na nestabilne odnose između Amerike i Kine zbog uvođenja trgovinskih barijera, uvođenje sankcija Iranu, Brexit, kao i ostali rizici.

3.2.2. Potencijalni rast

Potencijalni rast po svojoj prirodi nije kategorija koja se značajno mijenja u kratkom roku, ali je i ove godine izvršena njegova procjena i ažuriranje. Upotrijebljena je metodologija Kob-Daglas (CD⁹ proizvodna funkcija, procijenjena vrijednost ukupnog kapitala ekonomije, kao i projekcije stanovništva¹⁰) koja prati uobičajeni pristup za EU, usvojen od Radne grupe za output gap, s tim što je pojednostavljena zbog kratkih serija podataka za Crnu Goru. U ovoj kalkulaciji nije uzeto u obzir pitanje ekonomskih migracija prema zemljama Zapadne Evrope za koje ne postoje zvanični indikatori, a koji mogu uticati na pad potencijala u srednjem i dužem roku, s obzirom da se radi kategorijama mlađe populacije. Procijenjeni podaci o broju stanovnika koje objavljuje MONSTAT u sklopu saopštenja o BDP-u pokazuju da broj stanovnika posljednjih godina stagnira, dok upotrijebljena varijanta srednjeg fertiliteta ukazuje na blagi rast.

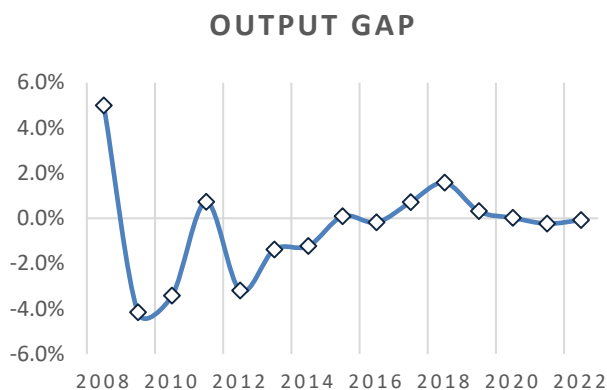
Prosječni potencijalni rast od 2008. do 2018 iznosi 2,6%, dok za period 2019-2022 on raste na 3,5% prosječno. Završeni investicioni projekti povećavaju vrijednost kapitala kao jedne od komponenti rasta,

⁹ Cobb-Douglas production function.

¹⁰ Kalkulacija kapitala za početnu godinu urađena je u skladu sa metodologijom koja uzima da je vrijednost kapitala u početnoj godini jednaka vrijednosti bruto investicija u toj godini podijeljenih s prosječnim rastom ove stavke za dostupni period, na koji je dodata vrijednost amortizacije kapitala. Izvor: Hall and Jones – "Why do some countries produce some much more output per worker than others".

a investicije u toku su na rekordno visokom nivou. Demografske projekcije, a time i raspoloživost radno sposobnog stanovništva, pokazuju stagnaciju broja, što smanjuje učešće ove komponente potencijalnog rasta.

Grafik 1 Output gap

Analiza učešća proizvodnih faktora i sa njima vezane ukupne faktorske produktivnosti pokazuje da je u periodu 2008-2018, učešće kapitala u realnoj stopi rasta prosječno 2,3%, učešće radne snage je 0,6%, dok je ukupna faktorska produktivnost imala negativno učešće od 1%. To ukazuje da je prosječan potencijal za rast uslovljen prije svega rastom fizičkog kapitala, slabim doprinosom radne snage i negativnim udjelom ukupne faktorske produktivnosti. Za period 2019-2022. učešće proizvodnih faktora se donekle mijenja, pa ono za kapital iznosi prosječno 2,7%, učešće radne snage se povećava na 0,9%, dok je

ukupna faktorska produktivnost kao rezidual negativna i iznosi 0,5%.

3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Visok nivo deficita tekućeg računa platnog bilansa, koji je u 2019. procijenjen na 17,1% BDP-a, pokazuje da je spoljnotrgovinska neravnoteža i dalje visoka. Deficit na računu roba koji je procijenjen na 43,6% BDP-a, dao je najveći negativan doprinos bilansu tekućeg računa, ali je djelimično korigovan suficitom na računu usluga (20% BDP-a) i bilansom na računima primarnih i sekundarnih dohodaka od 6,5% BDP-a. Deficit tekućeg računa dijelom je pokriven direktnim stranim investicijama i zaduživanjem države na međunarodnom i domaćem finansijskom tržištu. Struktura deficita tekućeg računa i njegovog finansiranja predstavlja rizik po održivost platnobilansne pozicije, s obzirom da se oslanja na visok priliv stranih investicija.

U narednom srednjoročnom periodu očekuje se pad deficita tekućeg računa s obzirom na projektovani kontinuirani rast izvoza roba i usluga i stagnaciju i pad uvoza roba i usluga, tako da će on na kraju perioda iznositi oko 10,4% BDP-a. U periodu 2020-2022. očekuje se priliv SDI od prosječno 9,6%, pa će on u značajnoj mjeri finansirati deficit tekućeg računa.

Analiza kretanja produktivnosti, izražene kao odnos ostvarenog bruto domaćeg proizvoda i broja zaposlenih (15+ godina) na nivou ekonomije,

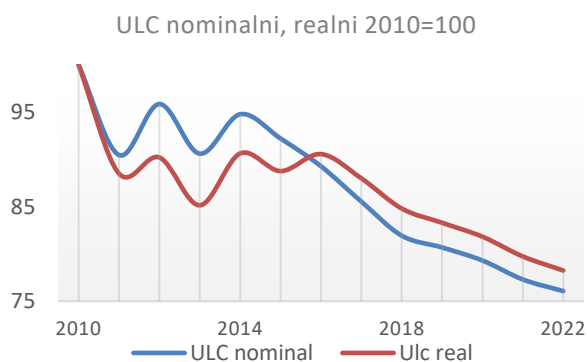
Grafik 2 Produktivnost

zaposlenih (15+ godina) na nivou ekonomije, pokazuje trend rasta produktivnosti, sa prosječnom stopom od 1,6%, u periodu 2010-2018. što korespondira sa prosječnim rastom ukupne ekonomske aktivnosti u tom periodu. Prema projekcijama BDP-a i zaposlenosti za period 2019-2022, očekuje se da će produktivnost rasti, uz prosječan godišnji rast od 1,6%. Na sljedećem grafiku dat je prikaz kretanja produktivnosti kao odnosa realnog BDP-a i broja zaposlenih.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu jedinične cijene rada (ULC)¹¹, pokazuje da cjenovna

Grafik 3 Jedinični troškovi rada-ULC

dinamikom zarada, zaposlenosti, inflacije i BDP-a.

konkurentnost značajno rasla u periodu 2010-2018. kao posljedica dinamike rasta zarada, zaposlenosti, inflacije i BDP-a. Ukupan rast troškova za zarade je iznosio 7,6%, dok je rast inflacije bio 16,3%, pa su realne zarade opale za 7,5%, što je pokazatelj interne devalvacije u tom periodu. Rast zaposlenosti je iznosio 13,6%. U isto vrijeme kumulativna stopa realnog rasta BDP-a je iznosila 18%. Pad ULC pokazuju i realni i nominalni pokazatelj, što korespondira sa rastom produktivnosti i rastom konkurentnosti. Do kraja perioda projekcije procjenjuje se da će doći do daljeg povećanja konkurentnosti izazvanog

3.3. Alternativni scenario

3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2020-2022

Globalno usporavanje ekonomske aktivnosti, uz smanjenje trgovinske razmjene, snažno se odražava i na evropsku ekonomiju, čije će se usporavanje rasta ili potencijalna recesija neminovno preliti na ekonomsku aktivnost regiona Zapadnog Balkana. Efekti intenziviranja ovih rizika moraju se inkorporirati u model rasta predviđen alternativnim makroekonomskim scenarijom. Scenario nižeg rasta pretpostavlja sporiju dinamiku realizacije investicija, koje predstavljaju jedan od najvećih akceleratora privrednog rasta, kao i znatno sporiji rast prihoda od turizma.

Kumulativni nominalni rast BDP-a u scenariju nižeg rasta bi u periodu 2020-2022 iznosio 7,4%, a kumulativni realni rast 4,2%. Bruto investicije bi u ovom scenariju, nakon stagnacije u 2020. i završetka autoputa, opale u 2021. po realnoj stopi od 6,4%, što je pad za oko 70 miliona u odnosu na visoku bazu iz prethodne godine, dok bi se u 2022. zadržale na tom nivou. Pretpostavka pada investicija u srednjem roku zasniva se na završetku započetih investicija, ali i nedovoljnom interesovanju privatnih investitora za ulaganje, što bi uslovalo prosječan negativan doprinos bruto investicija rastu BDP-a od 1,1 p.p. u periodu 2020-2022.

Niži privredni rast zemalja regiona i šireg evropskog okruženja negativno bi se odrazio na slabiji rast prihoda od turizma, budući da turisti iz regiona i Evrope imaju dominantan udio u strukturi ukupnih noćenja u zemlji. Pretpostavka scenarija uključuje rast prihoda od turizma od 3,5% prosječno nominalno u narednom trogodišnjem periodu (2,3% realno).

Prosječna stopa rasta BDP-a predviđena scenarijom nižeg rasta bi u periodu 2020-2022 iznosila 1,4%, sa relativno sličnom dinamikom rasta po godinama, 1,4% u 2020, 1,5% u 2021. i 1,1% u 2022. Neto izvoz opredjeljuje rast u svim godinama srednjoročnog perioda i ima najveće prosječno učešće u rastu BDP-a od 1,9 p.p. Uvoz roba i usluga bi u trogodišnjem periodu zabilježio prosječan realan pad od 1,8% usljed projektovanog pada investicija u prve dvije godine roka i sporijeg realnog rasta privatne potrošnje od 0,4%. Izvoz roba i usluga bi rastao prosječno po realnoj stopi od 1,7% i odražava znatno slabiju dinamiku rasta prihoda od turizma. Shodno ovakvim kretanjima, deficit tekućeg računa će se u 2022. spustiti na projektovanih 9,7% BDP-a, sa procijenjenih 17,1% u 2019.

¹¹ ULC je urađena na osnovu OECD metodologije i zvaničnih podataka statističkog Sistema.

Potrošnja države biće uslovljena rastom bruto zarada u 2020. što će povećati potrošnju u toj godini, ali će istovremeno biti pod uticajem sprovođenja mjera optimizacije broja zaposlenih u državnoj administraciji. Prosječni realni rast potrošnje države u periodu 2020-2022 iznosi 1,3%.

Usporavanje ekonomske aktivnosti opredijeliće slabiji rast zaposlenosti od 0,3% prosječno u narednom trogodišnjem periodu, dok će zarade nakon rasta od 1,6% u 2020. usljed povećanja zarada u dijelu javnog sektora, rasti po prosječnoj stopi od 0,5% u 2021. i 2022. Stopa nezaposlenosti će u prosjeku padati za oko 0,1 p.p. po godinama, i uz projektovani rast zaposlenosti i aktivnosti stanovništva na tržištu rada, iznosiće 14,3% u 2022.

Realna zarada će u prosjeku padati po stopi od 0,3% u srednjem roku usljed nešto bržeg rasta potrošačkih cijena od rasta nominalnih zarada, čija projektovana prosječna stopa u periodu 2020-2022 iznosi 1,2%. Pretpostavke rasta inflacije uključuju sporiju ekonomsku aktivnost u zemlji i pretpostavke stabilnog kretanja cijena nafte i hrane na svjetskom tržištu, kao i projekcije Evropske centralne banke za inflaciju u 2019. i 2020. uz planirane targete za period nakon toga.

Usporavanje rasta na globalnoj sceni i pad investicija u zemlji odraziće kroz povećanu opreznost inostranih investitora, pa će strane direktne investicije stagnirati na nivou oko 6,1% BDP-a sa 7,9% procijenjenog učešća iz 2019.

Tabela 3.3.1 Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2019-2022, scenario nižeg rasta

Crna Gora: Makroekonomske projekcije, 2019-2022					
	2018	2019	2020	2021	2022
Nominalni BDP u mil.€	4663.1	4817.1	4932.7	5056.7	5174.0
Nominalni rast	8.5	3.3	2.4	2.5	2.3
Realni rast	5.1	3.1	1.4	1.5	1.1
Inflacija (prosjeak)	2.6	0.5	1.0	1.0	1.5
Glavne karakteristike:	(u % BDP-a)				
	(realne stope rasta %)				
Realni rast BDP-a	5.1	3.1	1.4	1.5	1.1
Domaća tražnja	7.1	3.0	0.5	-1.1	-0.2
Potrošnja domaćinstava	4.6	3.3	0.3	0.8	0.0
Potrošnja države	6.3	1.1	4.5	-0.5	0.0
Bruto investicije	12.0	0.8	-3.4	-6.1	-0.9
Bruto investicije u osnovna sredstva	14.7	3.3	-1.5	-6.4	-1.0
Promjena zaliha	-10.1	-26.7	-28.0	0.0	0.0
Izvoz roba i usluga	6.9	7.3	1.4	2.8	0.8
Uvoz roba i usluga	9.2	4.4	-1.3	-2.5	-1.6
Makroekonomski indikatori:	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Rast zaposlenosti	3.6	2.8	0.4	0.2	0.2
Rast zarada	0.1	1.0	1.6	0.5	0.5
Stopa nezaposlenosti	15.2	14.6	14.5	14.4	14.3
Neto SDI % BDP	6.9	7.9	6.1	5.9	6.2

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

3.4. Procjena uticaja realizacije infrastrukturnih projekata koji se finansiraju sredstvima iz javnih izvora na makroekonomske indikatore

Za procjenu uticaja korišćen je novi Crnogorski makroekonometrijski model (MMM) koji je Vlada Crne Gore dobila podrškom EK kroz projekat IPA-2017 „Podrška procjeni makroekonomskog uticaja strukturnih reformi“¹².

¹² eng. *Support to the Assessment of Macroeconomic Impact of Structural Reforms*

Analizom¹³ je predstavljena kvantitativna procjena uticaja na makroekonomske indikatore sljedećih projekata: izgradnja prioritetne dionice Smokovac-Uvač-Mateševo autoputa Bar-Boljare; Redovno i investiciono održavanje, rekonstrukcija i izgradnja državnih puteva; Izgradnja, održavanje, rekonstrukcija i modernizacija željezničke infrastrukture; komunalna infrastruktura (rehabilitacija i proširenje sistema za vodosnabdijevanje, izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda i upravljanje otpadom) i izgradnja i rekonstrukcija objekata u obrazovanju. Radi se o projektima koji su realizovani u periodu od 2016. godine, i koji će se realizovati do 2022. godine. Prognoze i ocjene dobijene primjenom modela za procjenu uticaja strukturnih reformi i realizacije projekata na makroekonomska kretanja (Modul II) ne generišu tačne „prognoze“, ali odražavaju strukturu i odnose ekonomije Crne Gore.

U narednoj tabeli dat je prikaz ulaganja sredstava iz javnih izvora, po pojedinačnim projektima koji su predmet ove analize¹⁴:

Tabela 3.4 - Ulaganja sredstava iz javnih izvora - u mil. €

	2015 Ostv.	2016 Ostv.	2017 Ostv.	2018 Ostv.	2019 Ostv.	2020 Plan	2021 Plan	2022 Plan
1. Izgradnja prioritetne dionice Smokovac – Uvač- Mateševo autoputa Bar-Boljare	-	171,2	176,3	199,0	182,6	150,1	-	21,5
2. Redovno i investiciono održavanje, rekonstrukcija i izgradnja državnih puteva	22,8	11,9	37,3	34,3	32,4	37,2	35,0*	35,0*
3. Izgradnja, održavanje, rekonstrukcija i modernizacija željezničke infrastrukture	12,8	15,0	18,7	19,6	14,0	13,0	13,0	13,0
4. Komunalna infrastruktura	21,9	9,1	40,6	10,9	16,3	61,9	48,8	30,4
5. Izgradnja i rekonstrukcija objekata u obrazovanju	6,2	1,1	3,0	3,2	10,0	15,0	12,0	13,0
Ukupno (1+2+3+4+5)	63,7	208,3	275,9	267,0	255,3	277,2	108,8	112,9

*- aproksimativni iznosi za potrebe primjene Modela

Neto efekti realizacije navedenih infrastrukturnih projekata predstavljaju razliku rezultata iskazanih u scenarijima sa projektima i bez projekata. Za baznu godinu (referentna godina prije započinjanja razmatranih mjera) uzeta je 2015. godina. Efekti realizacije prikazani su u narednoj tabeli:

¹³ Primjenom Modula II nije moguće izvršiti procjenu uticaja seta od 18 identifikovanih prioritetnih strukturnih reformi, a koje će se pozitivno odraziti na budžet u dugom roku, dok će njihov uticaj na zaposlenost, konkurentnost, pa samim tim i na privredni rast biti vidljivi u srednjem roku, kao što je navedeno u poglavlju 6. Budžetske implikacije strukturnih reformi.

¹⁴ Podaci preuzeti iz strateških razvojnih dokumenata i izvještaja o njihovoj realizaciji.

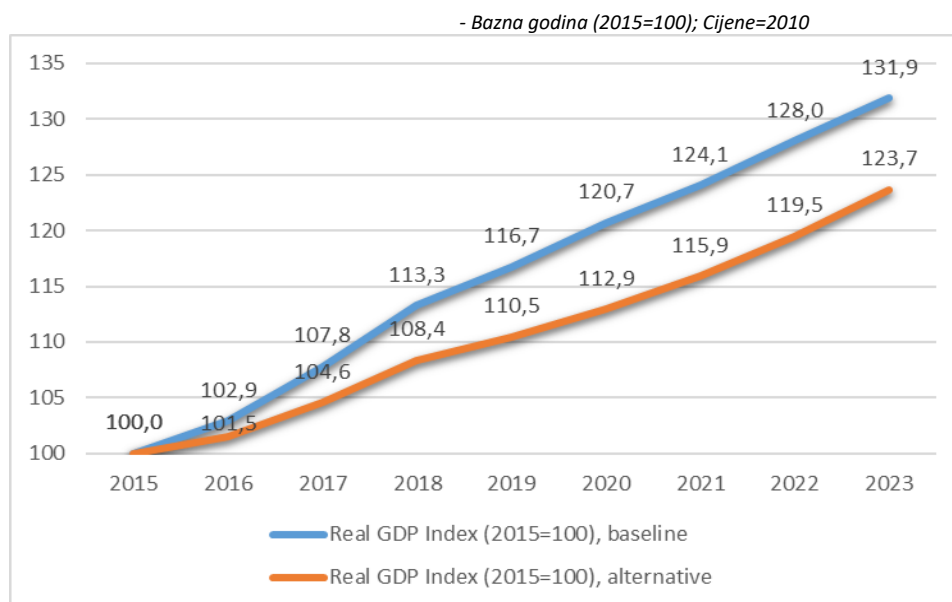
Tabela 3.4.1 - Efekti realizacije infrastrukturnih projekata

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Realni sektor							
GDP (cijene 2010), neto efekat u %	1,5%	2,9%	4,0%	4,8%	5,7%	5,6%	5,6%
Privatna potrošnja (2010 prices), neto efekat u %	1,8%	3,5%	4,8%	5,9%	6,9%	6,8%	6,7%
Privatne investicije (2010 prices), neto efekat u %	6,1%	8,2%	8,7%	9,1%	10,2%	6,7%	6,7%
Izvoz robe (cijene 2010), neto efekat u %	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Izvoz usluga (cijene 2010), neto efekat u %	11,3%	10,8%	10%	9%	10,6%	3,9%	3,9%
Uvoz robe (cijene 2010), neto efekat u %	10,2%	9,7%	9%	8%	9,5%	3,6%	3,5%
Uvoz usluga (cijene 2010), neto efekat u %	2,8%	5,3%	7,4%	8,9%	10,5%	10,4%	10,3%
Tržište rada							
Radna snaga, neto efekat u %	0,4%	0,7%	1,0%	1,2%	1,4%	1,4%	1,4%
Zaposlenost, neto efekat u %	0,5%	1,0%	1,4%	1,6%	1,9%	1,9%	1,9%
Nezaposlenost, neto efekat u %	-0,2%	-0,5%	-0,7%	-0,9%	-1,0%	-1,0%	-1,1%
Stopa nezaposlenosti, neto efekat u p.p.	-0,1	-0,2	-0,3	-0,4	-0,4	-0,4	-0,4
Nominalna zarada, neto efekat u %	1,5%	2,9%	4,0%	4,8%	5,7%	5,6%	5,6%

Očekivani neto efekat ovih projekata na realni BDP iznosi u 2020. godini 5,7%, u 2021. 5,6% i 5,6% u 2022. godini. To znači da bi nivo BDP-a na kraju 2022. bio niži 5,6% u odnosu na scenario bez mjera.

Grafički prikaz rasta realnog BDP-a u odnosu na baznu godinu (2015=100) dat je na sljedećem grafiku:

Grafik 4 - Indeksi realnog rasta BDP-a

Očekuje se da realni rast BDP-a za period 2015-2022. bude 28,0% u poređenju sa scenariom bez navedenih projekata, po kojem bi rast bio 19,5%. Povoljni efekti javnih investicija stvaraju preduslove za dodatne privatne i javne investicije.

Veoma važan pozitivan efekat za ekonomiju države je doprinos ovih projekata smanjenju broja nezaposlenih odnosno povećanju zaposlenosti. Na tržištu rada, očekivani efekti u periodu 2020-2022. godine su:

- Broj zaposlenih bi bio niži 1,9% u svakoj godini pojedinačno u odnosu na scenario bez realizovanih infrastrukturnih projekata;
- Stopa nezaposlenosti bi bila viša 0,4 procentna poena u svakoj godini pojedinačno u odnosu na scenario bez realizovanih infrastrukturnih projekata.
- Realizacija navedenih projekata imala je uticaj na povećanje spoljnotrgovinskog deficita, pretežno zbog rasta uvoza robe, posebno mašina, opreme i materijala za izgradnju autoputa. Nakon završetka projekta izgradnje prioritetne dionice autoputa, očekuje se smanjenje neto uticaja na uvoz robe sa 9,5% u 2020. na 3,6% u 2021. i 3,5% u 2022. godini. Povoljni efekat javnih investicija utiče i na porast konkurentnosti crnogorske ekonomije, što rezultira i povećanjem izvoznog potencijala usluga. Očekivani neto uticaj na izvoz usluga je 10,6% u 2020, te 3,9% u 2021. i 2022. godini.

4. FISKALNI OKVIR

4.1 Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Osnovni cilj ekonomske politike Crne Gore je dinamičan i održiv ekonomski rast koji doprinosi povećanju kvaliteta života svih građana. U prethodnom periodu, politika u oblasti javnih finansija, bila je usmjerena na jačanje fiskalne stabilnosti kako bi se osigurala dugoročna održivost javnih finansija. Da je mjerama fiskalne konsolidacije preokrenut trend javnih finansija odnosno unaprijeđena fiskalna pozicija Crne Gore svjedoči u prilog sljedeće:

- ostvarene su rekordne stope ekonomskog rasta od 4,7% u 2017. i 5,1% u 2018. godini, što je omogućilo povećanje zaposlenosti i rast zarada;
- deficit javnih finansija od 5,6% ostvaren u 2017. godini smanjuje se na 2,0% BDP-a u 2019. godini, uz ostvarenje suficita tekuće budžetske potrošnje u svim godinama sprovođenja mjera fiskalnog prilagođavanja.

Javni prihodi, od početka primjene mjera fiskalnog prilagođavanja, povećani su za skoro 350 mil. € odnosno 20%, pri čemu je zabilježen rast svih kategorija poreskih i neporeskih prihoda. Kombinovanjem mjera usmjerenih na povećanje prihoda i optimizovanje javne potrošnje, već u prvoj godini njihove primjene, omogućeno je smanjenje budžetskog deficita za oko 3,0% BDP-a u 2017. godini, u odnosu na scenario bez fiskalne konsolidacije.

U cilju stvaranja uslova za poboljšanje životnog standarda svih građana, a posebno onih sa najnižim primanjima, minimalna zarada povećana je za 15% od jula 2019. godine. Uporedo sa tim, kako se ne bi usporio rast zaposlenosti i konkurentnost privrede, odnosno kako bi se smanjilo ukupno poresko opterećenje rada, smanjena je i stopa doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca za 2 p.p. Pored toga, od 1. januara 2020, shodno Zakonu o porezu na dohodak fizičkih lica, ukinut je „krizni porez“, odnosno smanjena je viša stopa sa 11% na 9%, čime će se dodatno smanjiti poresko opterećenje rada.

U narednom srednjoročnom periodu nastaviće se sa implementacijom mjera fiskalne konsolidacije koje imaju za cilj:

- Dalju konsolidaciju javnih finansija u 2020. uz očekivano ostvarivanje suficita u 2021. i 2022. godini;
- Uspostavljanje trenda pada javnog duga počevši od 2020. godine i dostizanje nivoa od 62,5% u 2022. godini.

Navedeni cilj u srednjem roku postiže se stabilnim rastom javnih prihoda, prije svega vođenim daljim rastom ekonomske aktivnosti ali i širenjem poreske baze kroz intenziviranje aktivnosti usmjerenih na smanjenje sive ekonomije, reformom Poreske administracije ali i projektovanim efektima implementacije programa „Ekonomske državljanstva“ i prihoda po osnovu koncesione naknade po osnovu davanja u dugoročni zakup „Aerodroma Crne Gore“.

Na drugoj strani, kontinuirano ostvarenje suficita Tekuće potrošnje ali i stabilni izvori finansiranja omogućili su stvaranje fiskalnog prostora za kontrolisani rast potrošnje u 2020. godini usmjeren na, prije svega, unaprijeđenje pružanja javnih usluga kroz povećana ulaganja u sektorima Zdravstva i

Prosvjete, nastavak ulaganja u kapitalne projekte i omogućavanje finansijske konsolidacije nacionalne avio kompanije. Nakon 2020. godine javna potrošnja ostvaruje trend pada do nivoa od 40,1% BDP-a u 2022. godini kao rezultat završetka prioritetne dionice Autoputa odnosno rasterećenja Kapitalnog budžeta.

Važno je napomenuti da je tokom 2019. godine, ostvarivanjem do sada najpovoljnijih uslova zaduživanja kroz izdavanje crnogorskih obveznica na međunarodnom tržištu kapitala, (emitovane euroobveznice od 500 mil. €, sa ročnošću od deset godina i kamatnom stopom od 2,55%) stvorena i fiskalna rezerva u vidu depozita koja će se koristiti u 2020. i služiti za otplatu duga koji stiže na naplatu u martu 2020. godine. Na taj način obezbijeđeno je finansiranje u 2020. godini, imajući u vidu da je preostali iznos potrebnih sredstava obezbijeđen kroz kreditni aranžman zaključen za potrebe finansiranja završetka projekta izgradnje prioritetne dionice Autoputa. Visoki nivoi primarnog suficita projektovani u 2021. i 2022. godini, uz stabilne stope ekonomskog rasta, omogućavaju opadanje javnog duga kao učešća u BDP-u i njegovo približavanje nivou utvrđenom kriterijumima iz Mastrihta u 2022. godini.

Unaprjeđenjem fiskalne pozicije, uz sprovedene aktivnosti na polju jačanja finansijskog sektora, stvoren je povoljniji ambijent kada je u pitanju spremnost Crne Gore da reaguje na efekte eventualnog ekonomskog usporavanja na globalnom nivou. I pored postignutih rezultata, u narednom periodu, nastaviće se sa dosljednim sprovođenjem mjera fiskalne konsolidacije i mjerama usmjerenim na povećanje konkurentnosti ekonomije kako bi se dalje jačala dugoročna održivost javnih finansija.

S tim u vezi, shodno preporukama sa ministarstvom dijaloga u dijelu smanjenja procentualnog učešća bruto zarada u BDP-u, od početka sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije učešće bruto zarada u BDP-u se smanjuje, budući da je u 2016. godini bilo na nivou od 11,8%, a da se u 2019. godini očekuje da će biti na nivou od 10,9%. Uz izuzetak 2020. godine kada se očekuje blagi rast zarada u odnosu na 2019. godinu usljed nominalnog povećanja izdvajanja u sektoru prosvjete i zdravstva, trend pada evidentan je i shodno srednjoročnom fiskalnom okviru, imajući u vidu da će u 2022. godini iznositi 10,5% BDP-a. Kada je u pitanju unaprjeđenje softvera za centralizovani obračun zarada, ova preporuka implementira se kroz projekat finansiran iz IPA fondova koji je otpočeo u decembru 2018. godine. Očekuje se da prva testna verzija ovog sistema bude operativna tokom 2020. godine.

Za Projekat uvođenja sistema elektronskog praćenja poreskih registar kasa, tokom 2019. i 2020. godine, biće stvorene formalne pretpostavke i implementirane aktivnosti kako bi se sa ovim projektom otpočelo u 2021. godini, prvo kroz testnu verziju, a zatim kroz potpuni obuhvat svih poreskih obveznika.

U cilju daljeg jačanja budžetskog sistema i ispunjavanja uslova iz procesa integracije u EU, Crna Gora sprovodi reformu budžetskog sistema kroz projekat "Unaprjeđenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" koji treba da rezultira unaprjeđenjem budžetskog sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja.

Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, uz podršku EU, u toku je realizacija projekta koji za cilj ima razmatranje opcija najadekvatnijeg modela za uspostavljanje tijela koje bi vršilo nezavisnu ocjenu fiskalne politike u Crnoj Gori – Fiskalnog savjeta, uključujući i predloge pravnog okvira njegovog funkcionisanja. Ugovor za projekat potpisan je u septembru 2019. godine pri čemu se završetak projekta očekuje u periodu od 24 mjeseca. Projektom je predviđena implementacija sljedećih aktivnosti: priprema opcionog dokumenta za uspostavljanje nezavisnog fiskalnog savjeta u Crnoj Gori, koja uključuje uporednu analizu nekoliko nezavisnih fiskalnih institucija; davanje preporuka o potrebnim zakonskim izmjenama i izrada relevantnih zakona/podzakonskih akata u cilju uspostavljanja fiskalnog savjeta; tehničku pomoć za uspostavljanje i za podršku radu fiskalnog savjeta, uključujući izradu procedura / pravilnika za funkcionisanje savjeta. Navedeni opcioni dokument je

pripremljen početkom decembra 2019. godine, te je time i preporuka broj 2 sa ministarskog dijaloga ispunjena.

4.2 Sprovođenje budžeta u 2019. godini

Fiskalna politika u 2019. godini bila je usmjerena na nastavak sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije koje za cilj imaju jačanje fiskalne stabilnosti kako bi se osigurala dugoročna održivost javnih finansija.

Kako bi se, u prvom redu, iskoristila pozitivna kretanja kamatnih stopa na međunarodnom tržištu, te samim tim, obezbijedili stabilni izvori finansiranja u 2020. godini, u julu 2019. godine, usvojen je Rebalans budžeta kako bi se stvorile zakonske pretpostavke za emitovanje euroobveznica.

Pored navedenog, Rebalansom budžeta ažuriran je plan prihoda i rashoda u skladu sa dotadašnjim trendovima, u mjeri koja je omogućila očuvanje prvobitno planiranog deficita, uz istovremeno stvaranje pretpostavki daljeg snaženja javnih finansija i umanjenje fiskalnih rizika u budućem periodu.

Javni prihodi u 2019. godini procijenjeni su u iznosu od 2.129,5 mil. € ili 44,2% procijenjenog BDP-a (4.817,1 mil. €) i u odnosu na naplaćene u 2018. godini veći su za 160,0 mil. € ili 8,1%, dok su u odnosu na planirane veći za 63,7 mil.€ ili 3,1%.

U odnosu na prethodnu godinu, najveća pozitivna odstupanja kod glavnih kategorija prihoda zabilježena su kod:

- Poreza na dodatu vrijednost za 78,8 mil. € ili 12,8%, kao rezultat rasta ekonomske aktivnosti, dobre turističke sezone, ali i rada inspeksijskih službi;
- Akciza za 14,3 mil. € ili 6,5%, prvenstveno uslijed redefinisane akcizne politike kod akciza na duvan, koja je uticala na oporavak na tržištu duvanskih proizvoda i obezbijedila rast obima prodaje za preko 40% prema posljednjim raspoloživim podacima za deset mjeseci. I ostale kategorije akciznih proizvoda zabilježile su rast usljed povećanja akciza na etil-alkohol, akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera i uvođenja akcize na ugalj, ali i rasta ekonomske aktivnosti kada je u pitanju uticaj na naplatu akciza na mineralna ulja i ostale derivate;
- Doprinosa 21,8 mil. € ili 4,2%, kao rezultat rasta zaposlenosti, ali i jačanja fiskalne discipline i efekata Zakona o reprogramu poreskih potraživanja. Pored navedenog, ova kategorija prihoda bilježi rast i uprkos smanjenju od 2 p.p doprinosa na zdravstveno osiguranje na teret poslodavca, kao mjere donešene u sklopu povećanja minimalne zarade.

Mjere fiskalnog prilagođavanja koje su implementirane na strani prihoda tokom 2019. godine su sljedeće:

- Ublažavanje akciznog kalendara, zadržavanjem akcize na duvan u 2019. godini na istom nivou iz 2018. godine (specifična akciza na cigarete 30€ na 1000 komada, a proporcionalna 32% maloprodajne cijene cigareta);
- Akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera ili drugih sredstava za zaslađivanje ili aromatizaciju povećana je na iznos od 25€ po hektolitr;
- Akciza na etil-alkohol povećana je shodno definisanom kalendaru utvrđenom Fiskalnom strategijom za period 2017-2020. godine;
- Uvedena je akciza na ugalj u iznosu od 0,15€/GJ;
- Smanjenje zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja;
- Nastavljeno je sa oporezivanjem dohotka fizičkih lica (koji se primjenjuje na dio zarade iznad nacionalnog prosjeka) po stopi od 11%;
- Povećanje minimalne zarade za 15% (na 222€), uz istovremeno smanjenje doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca za 2 p.p, što će za posljedicu imati smanjenje prihoda koji se ubiraju po osnovu doprinosa za zdravstveno osiguranje.

Javna potrošnja u 2019. godini procijenjena je u iznosu od 2.224,1 mil. € odnosno 46,2% BDP-a i u odnosu na realizovanu u 2018. godini potrošnja je veća za 70,7 mil. € ili 3,3%, dok je u odnosu na planiranu veća za 54,8 mil.€ ili 2,5%. Navedeni rast javne potrošnje, u odnosu na planiranu, rezultat je aktiviranja državne garancije koja se odnosi na sistem prečišćavanja otpadnih voda u opštini Budva kao i većeg izdvajanja za potrebe opremanja Vojske Crne Gore, u skladu sa obavezama iz evroatlanskih integracija i Dugoročnim planom razvoja odbrane za period 2019-2028. godine i dostizanja izdvajanja za oblast odbrane u iznosu od 2% BDP-a do 2024. godine.

Sa druge strane, Kapitalni budžet realizovan je na nižem nivou u odnosu na planirani za 22,1 mil. €, i to u dijelu implementacije projekta izgradnje Autoputa, shodno dinamici izvedenih radova u 2019. godini. Mjere fiskalnog prilagođavanja koje su implementirane na strani javne potrošnje tokom 2019. godine su sljedeće:

- Povećanje minimalne zarade za 15% (na 222€), uz istovremeno smanjenje doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca za 2 p.p, rezultira smanjenjem ukupnog fonda bruto zarada u drugom dijelu godine po ovom osnovu. Sa druge strane ova mjera utiče na povećanje rashoda koji se usklađuju sa minimalnom odnosno prosječnom zaradom;
- Kroz sistem centralizovanih javnih nabavki smanjeni su troškovi za standardizovane javne nabavke (administrativni materijal, telekomunikacioni troškovi, kancelarijska oprema, usluge održavanja itd.) čime se obezbjeđuje efikasniji sistem javnih nabavki za potrebe državnih organa;
- Novim Zakonom o finansiranju lokalne samouprave omogućeno je jačanje lokalnih javnih finansija, a što je rezultiralo smanjenjem neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda.

Deficit javnih finansija u 2019. godini procijenjen je na 94,6 mil.€ ili 2,0% BDP-a i u odnosu na planirani je manji za 8,8 mil.€, dok je u odnosu na deficit ostvaren u 2018. godini manji za 89,3 mil.€ odnosno skoro 50%, što ukazuje na dalji trend pada deficita, a što je i jedan od osnovnih ciljeva utvrđenih Fiskalnom strategijom. Primarni suficit javnih finansija procijenjen je na 14,5 mil.€ ili 0,3% BDP-a, a suficit tekuće javne potrošnje u iznosu od preko 200,0 mil.€ ili oko 5,0% BDP-a, što pokazuje da se tekuća javna potrošnja finansira isključivo iz izvornih javnih prihoda.

4.3 Budžetski planovi za 2020. godinu

Nastavak intezivnog rasta ekonomske aktivnosti i rezultati fiskalne konsolidacije sprovedene u prethodnom periodu omogućavaju postizanje uravnoteženosti bilansa javnih finansija u 2020. godini, što uz ostvarenje primarnog suficita od 2,2% BDP-a, obezbjeđuje opadanje javnog duga. Pored navedenog, nastavlja se trend ostvarenja suficita tekuće potrošnje, koji se projektuje na nivou od oko 6,0% BDP-a.

Javni prihodi za 2020. godinu planirani su u iznosu od 2.324,9 mil.€ ili 46,2% procijenjenog BDP-a (5.027,3 mil. €) i u odnosu na procjenu za 2019. godinu veći su za 195,4 mil.€ ili 9,2%.

Shodno projektovanim stopama makroekonomskih indikatora, očekuje se stabilan rast ukupnih prihoda, što će uz nastavak sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije doprinijeti stvaranju uslova za redovno servisiranje svih javnih funkcija. Pored navedenog, projektovani rast prihoda u 2020. godini posljedica je i naplate prihoda koji se odnose na davanje "Aerodroma Crne Gore" na dugoročno korišćenje putem koncesije, implementaciju projekta "Ekonomskeg državljanstva" kao i prihoda po osnovu poreskog i duga prema državi od kompanije Montenegro Airlines AD.

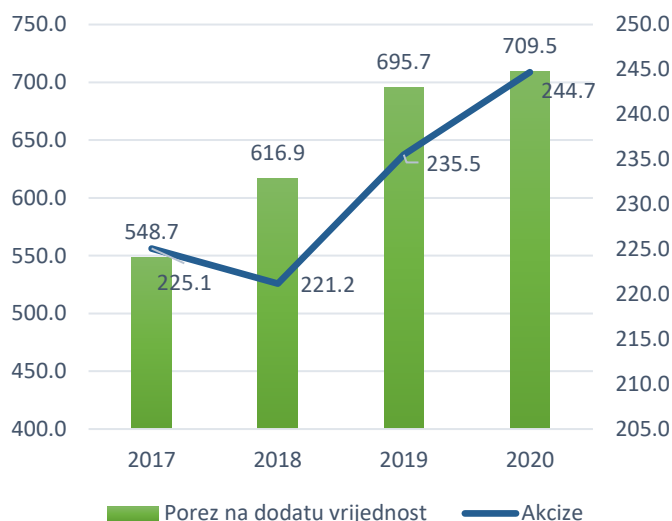
Obrazloženje kretanja glavnih kategorija izvornih javnih prihoda:

Porez na dohodak fizičkih lica – Iako je prema Zakonu o porezu na dohodak fizičkih lica planiran prestanak važenja mjere "kriznog poreza" od 1.1.2020. godine odnosno vraćanje stope poreza na

dohodak na proporcionalnu stopu od 9% za sve kategorije zarada, očekuje se povećanje ove kategorije prihoda za 3,9% u odnosu na procjenu za 2019. godinu uslijed projektovanog rasta zaposlenosti, naplate zaostalog poreskog duga shodno Zakonu o reprogramu poreskih potraživanja, rasta minimalne zarade za 15%, kao i naplate poreskog duga od kompanije Montenegro Airlines AD.

Porez na dobit pravnih lica – projektovan je u skladu sa rastom ekonomske aktivnosti, naplatom zaostalog poreskog duga po ovom osnovu i smanjenja poreskog opterećenja rada Shodno navedenom, porez na dobit će u 2020. godini rasti za 0,7% u odnosu na procjenu za 2019. godinu.

Grafik 4.2.1 – Kretanje prihoda od PDV-a i akciza, u mil.€

Porez na dodatu vrijednost – shodno kretanju potrošnje domaćinstava, zaposlenosti i zarada i reprograma poreskog duga, naplata PDV-a u 2020. godini će biti viša za 2,0% u odnosu na procjenu za 2019. godinu.

Akcize – kretanje akciza u 2020. godini opredjeljuje povećanje akciza na duvan i akciza na ugalj, dok akciza na gaziranu vodu sa dodatkom šećera ili drugih sredstava za zaslađivanje ili aromatizaciju i akciza na etil-alkohol ostaju na nivou iz 2019. godine, shodno Predlogu zakona o izmjenama Zakona o akcizama. Shodno navedenom, akcize će biti veće za 3,9% u odnosu na procjenu za 2019. godinu.

Doprinosi – shodno rastu zaposlenosti i zarada, naplata poreskog duga kompanije

Montenegro Airlines AD, kao i očekivanim efektima jačanja poreske discipline, projektuje se da će doprinosi u 2020. godini biti viši za 4,3% u odnosu na procjenu za 2019. godinu i pored smanjenja ukupnog poreskog opterećenja rada kroz smanjenje stope doprinosa za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca za 2 p.p. i prelaska reprograma poreskog duga na druge kategorije prihoda.

Naknade – očekuje se da će prihodi po osnovu naknada u 2020. godini biti viši za 97,6 mil.€ u odnosu na procjenu za 2019. godinu. U strukturi ukupnih prihoda ova kategorija bilježi najveći rast u 2020. godini imajući u vidu avansnu uplatu po osnovu davanja Aerodroma Crne Gore na dugoročno korišćenje kao i očekivanih efekata sprovođenja programa Ekonomskog državljanstva shodno očekivanom broju aplikanata. Pored navedenog rast ove kategorije rezultat je planiranih efekata usvajanja novog Zakona o igrama na sreću kojim će se na sveobuhvatan način urediti tržište igara na sreću, definisati novi oblici igara na sreću, omogućiti potpuni i kvalitetniji nadzor priređivača putem interneta, što će dovesti do stvaranja kvalitetnijeg ambijenta za razvoj tržišta i povećanje prihoda po ovom osnovu.

Javna potrošnja projektovana je na nivou od 2.324,2 mil. € ili 46,2% BDP-a i u odnosu na procjenu za 2019. godinu veća je za 100,0 mil. € ili 4,5%. U strukturi ukupne javne potrošnje, Tekuća javna potrošnja planirana je na nivou od 2.022,2 mil. € ili 40,2% dok je Kapitalni budžet planiran na nivou od 302,0 mil. € odnosno 6,0% BDP-a.

Rekordne stope ekonomskog rasta i unaprjeđenje fiskalne pozicije stvorilo je uslove za povećanje Tekuće javne potrošnje, kako bi se obezbijedilo: unaprjeđenje standarda zaposlenih u sektorima – Prosvjeti i Zdravstvu kroz povećanje zarada za 9% u 2020. godini, povećanje izdvajanja za potrebe zdravstvenog sistema kroz nastavak kontinuiranog ulaganja, u cilju povećanja kvaliteta pružanja usluga javne zdravstvene zaštite kao i stvaranje uslova za finansijsku održivost nacionalne avio kompanije Montenegro Airlines AD.

Centralnim budžetom za 2020. godinu nastavlja se ulaganje i u druge sektore: obrazovanje, poljoprivredu i ruralni razvoj, sport i aktivnosti usmjerene na unaprjeđenje položaja mladih, nauku, kao i odbranu, javni red i bezbjednost.

Sa druge strane, kroz Kapitalni budžet biće investirano 302,0 mil.€, od čega je za projekat izgradnje prioritetne dionice Autoputa Bar-Boljare opredijeljeno 145,7 mil.€, dok se preostali iznos sredstava odnosi na projekte koje sprovodi Uprava javnih radova i Uprava za saobraćaj, ali i lokalne samouprave.

Sa druge strane, tzv. "neproduktivni rashodi" kao što su: službena putovanja, reprezentacija, gorivo i nabavka službenih vozila dodatno su racionalizovani kod budžetskih korisnika osim kod onih institucija kojima je obavljanje osnovne funkcije vezana za ove kategorije rashoda a što se prevashodno odnosi na: rad inspeksijskih službi, rad na terenu i sl.

U cilju obezbijeđivanja uslova za nastavak sprovođenja Strategije reforme javne uprave, stvoreni su uslovi za nastavak optimizacije javne uprave kroz utvrđivanje instituta sporazumnog prekida radnog odnosa kojim se, uz korišćenje ovog instituta i ostvarivanja prava na otpremninu zaposlenih koji napuštaju javnu upravu, omogućava smanjenje fonda zarada u javnom sektoru u srednjem i dugom roku.

Shodno planiranim nivoima prihoda i rashoda, **fiskalni bilans javnih finansija** će biti uravnotežen u 2020. godini.

Za potrebe Otplata duga u 2020. godini biće opredijeljeno 602,6 mil. € ili 12,0% BDP-a, te će shodno navedenom, ukupna nedostajuća sredstva u 2020. godini iznositi 602,9 mil. €, pri čemu će se za finansiranje koristiti sredstva depozita u iznosu od 466,9 mil. € obezbijeđena tokom 2019. godine dok će se preostala sredstva obezbijediti zaduživanjem na domaćem odnosno međunarodnom tržištu.

4.4. Srednjoročni budžetski izgledi

Shodno utvrđenom srednjoročnom budžetskom okviru, glavni ciljevi strategije u oblasti javnih finansija u periodu 2021-2022. godine su ostvarenje suficita javnih finansija, koji omogućavaju visoke nivoe primarnog suficita i suficita tekuće potrošnje, što omogućava dalje smanjenje javnog duga do nivoa od 62,5% BDP-a u 2022. godini.

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Procjena	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2018	2019	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	42.2	44.2	46.2	42.4	41.4	46.6	43.0	42.4
	Javna potrošnja	46.2	46.2	46.2	41.1	40.1	47.1	42.4	42.2
	Deficit/Suficit	-4.6	-2.0	0.0	1.3	1.3	-0.5	0.6	0.1
	Kamate	2.1	2.3	2.1	2.0	1.7	2.2	2.0	1.8
	Primarni deficit/suficit	-2.5	0.3	2.2	3.3	3.0	1.7	2.6	2.0
	Javni dug (% BDP)	69.2	78.7	72.3	65.1	62.5	74.2	68.4	68.3

Pregled mjera fiskalne politike za period 2021-2022. godine:

Mjere usmjerene na kretanje javnih prihoda:

- Nastavak usklađivanja akcizne politike duvana shodno definisanom akciznom kalendaru, odnosno godišnji rast specifične akcize za 3,5 € na 1000 komada i pad proporcionalne za 1,5% godišnje. Definisanim akciznim kalendarom predviđen je blagi rast javnih prihoda za oko 1,0

mil.€ godišnje. Kada su u pitanju ostale kategorije akciznih proizvoda, stope se zadržavaju na nivou 2020. godine;

- Reforma Poreske uprave i implementacija elektronskog praćenja fiskalnih registar kasa, od koje se očekuju prihodi u rasponu od 13,0-17,0 mil.€ godišnje;
- Smanjenje zaostalog poreskog duga kroz sprovođenje Zakona o reprogramu poreskih potraživanja na godišnjem nivou od oko 10,0 mil.€ imajući u vidu da će ovaj program biti završen sredinom 2022. godine;
- Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvoriće se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda po ovom osnovu na godišnjem nivou;
- Projekat "Ekonomskog državljanstva" obezbijediće povećanje priliva stranih direktnih investicija, generisati nove prihode i obezbijediti dodatna sredstva za ulaganje u manje razvijena područja kako bi se unaprijedio regionalni razvoj;

Mjere usmjerene na kretanje javne potrošnje:

- Dalji rast zarada u Prosvjeti i Zdravstvu za dodatnih 3,0% u 2021. godini;
- Redovno usklađivanje kategorija rashoda koji se usklađuju sa makroekonomskim indikatorima;
- Adekvatnije praćenje troškova sudskih postupaka i nova zakonska rješenja u ovoj oblasti omogućavaju preventivno djelovanje prije njihovog nastanka posebno u dijelu rješavanja sporova iz oblasti radnih odnosa čime se utiče na smanjenje troškova;
- Implementacijom projekata usmjerenih na unaprjeđenje budžetskog sistema u cjelini obezbjeđuje se bolja kontrola, efikasnije trošenje javnih sredstava i veća transparentnost javne potrošnje kroz implementaciju budžetiranja zasnovanog na učinku;
- Nastavak jačanja javnih finansija na lokalnom nivou kroz smanjenje neizmirenih obaveza i stvaranje uslova za stabilno finansiranje;
- Intenziviranje aktivnosti na praćenju i kontroli rizika povezanih sa poslovanjem javnih preduzeća.

Imajući u vidu visoku bazu na prihodnoj strani koja se uspostavlja u 2020. godinu, kao posljedica planirane avansne uplate po osnovu koncesije za aerodrome, ali i projekta "Ekonomskog državljanstva" u 2021. godini ukupni javni prihodi će biti niži za 110,2 mil.€ ili 4,7% dok će u 2022. godini zabilježiti rast od 42,7 mil.€ ili 1,9%.

Shodno projektovanim stopama makroekonomskih indikatora, izuzimajući prihode jednokratnog karaktera, očekuje se stabilan rast ukupnih prihoda, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti.

Pored očekivanih pozitivnih kretanja u makro okruženju, očekuje se da reforme koje se sprovede u srednjem roku omoguće proširenje poreske baze, koja će uz unaprjeđenje poreske discipline i borbu protiv "sive" ekonomije doprinijeti povećanju ukupnih javnih prihoda.

Polazeći od navedenog, glavne kategorije prihoda čiji je rast uslovljen kretanjem makroekonomskih indikatora ali i definisanim mjerama, kretaće se:

- **Porez na dodatu vrijednost** – prihod po ovom osnovu će prosječno godišnje rasti po stopi od 3,3%, uz stabilno učešće u procentu BDP-a od oko 14%;
- Prihod od **akciza** će prosječno godišnje rasti po stopi od 2,5%, kao rezultat dalje harmonizacije sa EU direktivama;
- Prihodi od **doprinosa** u 2021. godini će zabilježiti pad zbog visoke baze iz 2020. godine, nakon čega će u 2022. godini zabilježiti rast u skladu sa projektovanim kretanjima makroekonomskih indikatora.

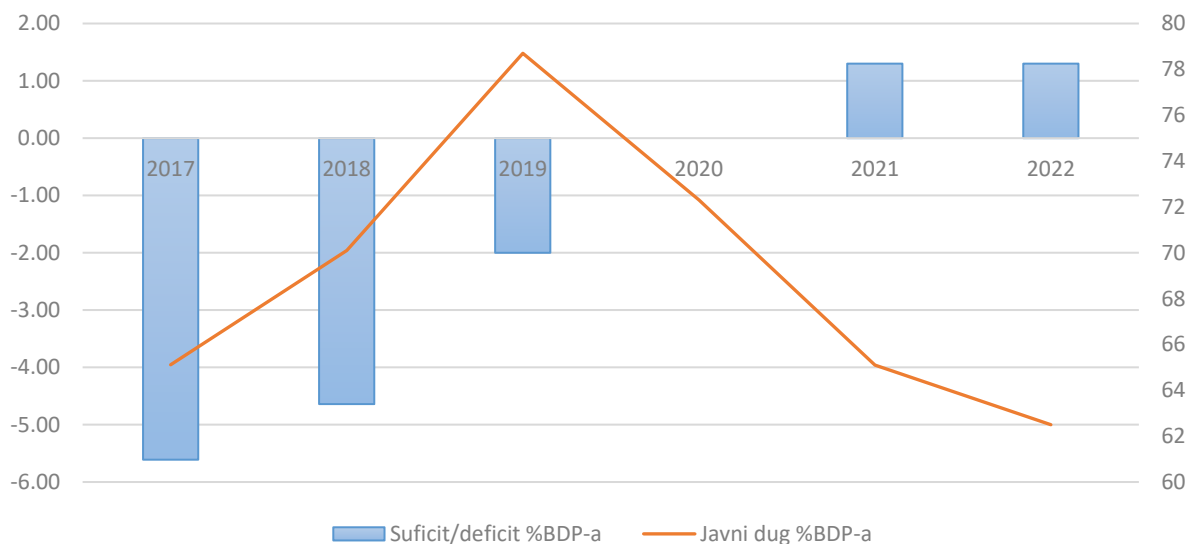
Procjenjuje se da će **ukupna javna potrošnja** u 2021. godini biti niža za 179,8 mil.€ ili 7,7% kao rezultat rasterećenja kapitalne potrošnje usljed završetka izgradnje prve dionice Autoputa. Nakon toga, u 2022. godini javna potrošnja raste za ispod 2,0% i to isključivo kao rezultat usklađivanja pojedinih kategorija rashoda u skladu sa zakonskim rješenjima.

Kada su u pitanju glavne kategorije javne potrošnje:

- Bruto zarade i penzije će nominalno blago rasti po stopi od 2,1%, uslijed redovnog usklađivanja, ali i rasta zarada u sektorima Zdravstva i Prosvjete, dok će kao učešće u BDP-u postepeno opadati do nivoa od 19,1% BDP-a u 2022. godini;
- Kapitalni budžet, kao što je prethodno pomenuto, opada sa završetkom izgradnje prioritetne dionice Autoputa, nakon čega raste po osnovu ulaganja u ostale investicione projekte.

Shodno kretanjima prihoda i rashoda, u 2021. i 2022. godini projektovano je ostvarenje **suficita javnih finansija** od 1,3% BDP-a godišnje.

Grafik 4.4.1 – Kretanje fiskalnih parametara

Godišnji BDP (u mil. €)	4,817.1		5,027.3		5,217.9		5,449.4		4,932.7		5,056.7		5,174.0	
	procjena				osnovni scenario				scenario nižeg rasta					
Procjena javnih finansija za 2019-2022. godine	2019		2020		2021		2022		2020		2021		2022	
	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	2,129.5	44.2	2,324.9	46.2	2,214.7	42.4	2,257.5	41.4	2,300.6	46.6	2,176.4	43.0	2,192.3	42.4
Porez na dohodak	175.3	3.6	182.1	3.6	187.1	3.6	190.0	3.5	181.2	3.7	185.7	3.7	187.1	3.6
Porez na dodatu vrijednost	695.7	14.4	709.5	14.1	730.5	14.0	756.7	13.9	694.5	14.1	707.6	14.0	719.6	13.9
Akcize	235.5	4.9	244.7	4.9	250.5	4.8	257.2	4.7	242.3	4.9	246.6	4.9	250.5	4.8
Lokalni porezi	96.0	2.0	97.9	1.9	98.9	1.9	99.9	1.8	97.9	2.0	98.9	2.0	99.9	1.9
Doprinosi	546.3	11.3	569.6	11.3	549.1	10.5	557.3	10.2	565.2	11.5	543.1	10.7	545.1	10.5
Javna potrošnja, od čega:	2,224.1	46.2	2,324.2	46.2	2,144.3	41.1	2,185.0	40.1	2,324.2	47.1	2,144.3	42.4	2,185.0	42.2
Bruto zarade	523.5	10.9	554.9	11.0	569.9	10.9	574.7	10.5	554.9	11.2	569.9	11.3	574.7	11.1
Kamate	109.1	2.3	107.7	2.1	102.0	2.0	93.6	1.7	107.7	2.2	102.0	2.0	93.6	1.8
Transferi za socijalnu zaštitu	554.8	11.5	578.1	11.5	593.5	11.4	604.9	11.1	578.1	11.7	593.5	11.7	604.9	11.7
Kapitalni budžet	325.4	6.8	302.0	6.0	165.1	3.2	187.2	3.4	302.0	6.1	165.1	3.3	187.2	3.6
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	272.7	5.7	334.1	6.6	330.6	6.3	334.0	6.1	334.1	6.8	330.6	6.5	334.0	6.5
Suficit/deficit	-94.6	-2.0	0.7	0.0	70.4	1.3	72.4	1.3	-23.5	-0.5	32.0	0.6	7.3	0.1
Primarni suficit/deficit	14.5	0.3	108.5	2.2	172.3	3.3	166.1	3.0	84.2	1.7	134.0	2.6	100.9	2.0
Otplata duga	571.3	11.9	602.6	12.0	456.1	8.7	305.1	5.6	602.6	12.2	456.1	9.0	305.1	5.9
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	57.3	1.2	1.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0	1.0	0.0	0.1	0.0	0.1	0.0
Finansiranje, od čega:	-723.3	-15.0	-602.9	-12.0	-385.8	-7.4	-232.8	-4.3	-627.1	-12.7	-424.2	-8.4	-298.0	-5.8
Zaduživanje u inostranstvu	641.5	13.3	104.0	2.1	326.4	6.3	179.5	3.3	128.3	2.6	326.4	6.5	179.5	3.5
Zaduživanje u državi	383.4	8.0	10.0	0.2	58.0	1.1	58.0	1.1	10.0	0.2	58.0	1.1	58.0	1.1
Korišćenje depozita	-322.9	-6.7	466.9	9.3	-20.6	-0.4	-26.6	-0.5	466.9	9.5	17.8	0.4	38.5	0.7

4.5 Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans (strukturni bilans) pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procjenjene ciklične komponente.

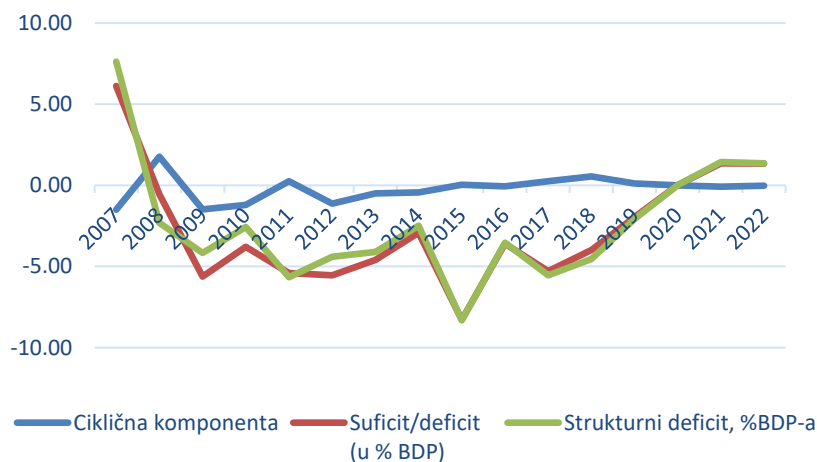
Izračunavanje Ciklične komponente je usaglašeno sa međunarodnom metodologijom, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena output gap-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na gap;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i output gap-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavlju 2 – Maroekonomski okvir.

U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit i doprinosi. Svaka od navedenih kategorija prvo se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, kao što je npr. kod poreza na dohodak uzeta kao osnovica kategorija plate i doprinosi zaposlenih iz procijenjenog prihodnog metoda izračuna BDP-a, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente prihoda u odnosu na output gap.

Grafik 4.5.1 – Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i strukturnog deficita

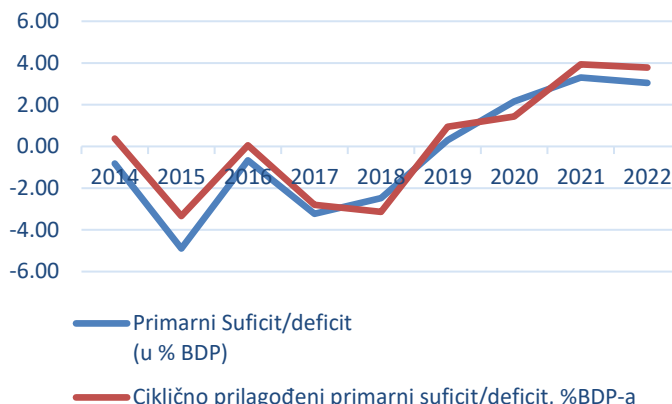

Množenjem koeficijenta elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se parametar osjetljivosti prihoda, a ujedno i parametar osjetljivosti bilansa javnih finansija, jer je koeficijent elastičnosti rashoda približno jednak 0. Kategorija rashoda za koji je urađen izračun elastičnosti je rashodi za nezaposlene, ali kada se uzme u obzir jako nisko učešće pomenutih rashoda u ukupnim rashodima dobije se da je ukupni parametar osjetljivosti rashodne

strane budžeta jednak 0.

Parametar osjetljivosti suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjena je na 0,35. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, promjene metodologije, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija.

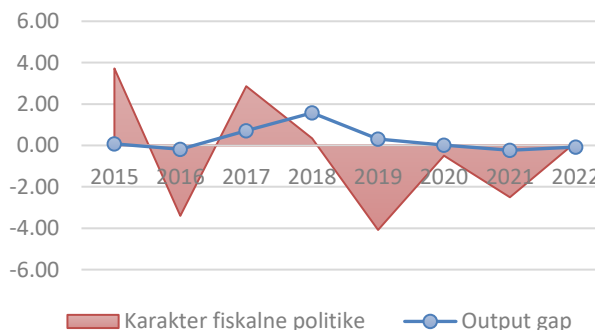
Grafik 4.5.2 – Kretanje primarnog suficita/deficita i ciklično prilagođenog primarnog suficita/deficita

Takođe, urađena je i kalkulacija ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda i jednokratnih rashoda. Jednokratni prihodi u narednom srednjoročnom periodu odnose na prihode po osnovu reprograma poreskih potraživanja, avansnu uplatu po osnovu davanja u dugoročni zakup Aerodroma CG, prihode od implementacije Programa ekonomskog državljanstva, naplate poreskog duga i duga prema državi kompanije Montenegro Airlines AD kao i očekivane prihode od dividende javnih preduzeća. Na drugoj strani, jednokratni rashodi odnose se na subvencije, sredstava za tehnološke viškove, rashode po osnovu aktiviranih garancija, rashode opredjeljene za finansijsku konsolidaciju nacionalne avio kompanije Montenegro Airlines AD.

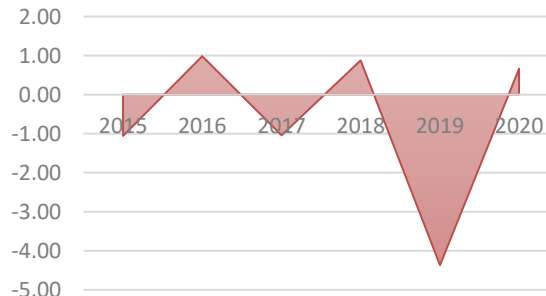
Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog sufita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 4.5.3 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku.

Grafik 4.5.3 – Fiskalna pozicija u srednjem roku kao i

Pozitivan output gap u periodu od 2017 – 2020. godine, uzrokovan prije svega inteziviranjem radova na prioritetoj dionici Autoputa Bar-Boljare, ali i snažnom investicionom aktivnošću u privatnom sektoru, omogućava uspješno sprovođenje mjera fiskalne konsolidacije. Međutim, kao što se na grafiku 4.5.3 može vidjeti u 2017. godini označen je karakter snažne ekspanzivne politike uprkos sprovođenju mjera fiskalne konsolidacije, što je rezultat prije svega troškova izgradnje Autoputa. Isključivanjem troškova izgradnje Autoputa, primjetno je sprovođenje restriktivne politike u 2017. godini, kada su ti troškovi bili na najvišem nivou, a što je opredjelilo i karakter politike u narednom periodu (grafik 4.5.4). Ono što je takođe potrebno

Grafik 4.5.4 – Fiskalna pozicija, bez troškova Autoputa

napomenuti je da je u svim godinama sprovođenja mjera fiskalne konsolidacije, prema scenariju isključivanja troškova Autoputa, ciklično prilagođeni primarni budžetski bilans pozitivan. Završetkom prioritetne dionice, ekonomija se nakon investicionog mini buma u 2020. godini vraća na nivo potencijala, nakon čega je u 2021. i 2022. godini output gap blago negativan. U 2021. godini kapitalni budžet će se rasteretiti, što će uz kontrolisano povećanje tekuće potrošnje, dovesti do pada ukupnih izdataka i ostvarenja projektovanog suficita javnih finansija, koji će u narednom periodu omogućavati ostvarenje visokih nivoa primarnog suficita, koji će uz stabilne stope ekonomskog rasta uticati na spuštanje nivoa javnog duga u procentu BDP-a ispod 60% u 2023. godini.

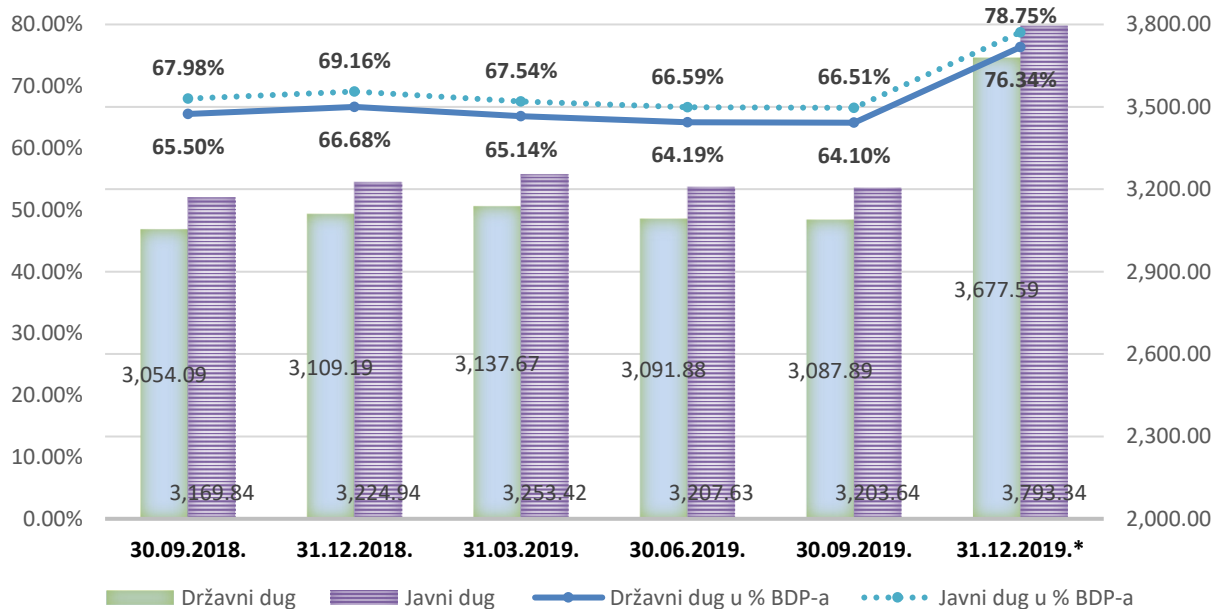
4.6 Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja

4.6.1 Državni i javni dug tokom 2019. godine

Javni dug Crne Gore na dan 31.12.2018. godine, iznosio je 3.224,94 miliona eura, odnosno 69,16% BDP-a¹⁵, i sastojao se od državnog duga koji je iznosio 3.109,19 miliona eura, odnosno 66,68% BDP-a, i duga lokalne samouprave koji je iznosio 115,75 miliona eura, odnosno 2,50% BDP-a.

Depoziti Ministarstva finansija, koji uključuju i 38.477 unci zlata, i depoziti lokalne samouprave, na kraju 2018. godine, iznosili su ukupno 311,63 miliona eura, od čega su depoziti Ministarstva finansija iznosili 276,83 miliona eura, dok su depoziti lokalne samouprave iznosili 34,80 miliona eura. Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2018. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija i lokalne samouprave, iznosio je 2.913,31 miliona eura, odnosno 62,48% BDP-a.

Grafik 1 Državni i javni dug Crne Gore u mil. €¹⁶

*-Stanje duga na dan 31.12.2019. godine, je prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija.

¹⁵ Prema podacima Monstata, vrijednost BDP-a za 2018. godinu iznosi 4.663,00 miliona eura

¹⁶ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

-Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.

-Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

U skladu sa Zakonom o budžetu za 2019. godinu, predviđeno je da se u 2019. godini, Vlada može zadužiti u iznosu do 557 miliona eura i to: za potrebe finansiranja budžeta, otplate duga i stvaranja rezerve u iznosu od oko 190,00 miliona eura; za potrebe izgradnje auto puta Bar- Boljare u iznosu do 180 miliona eura. Pored navedenog, Zakon je dozvolio mogućnost da se Vlada može dodatno zadužiti za potrebe refinansiranja duga putem emisije obveznica na međunarodnom tržištu u vrijednosti do 500,00 miliona eura, što je u četvrtom kvartalu 2019. godine i realizovano.

Državni dug Crne Gore na dan 30.09.2019. godine, iznosio je 3.087,89 miliona eura, ili 64,10% procijenjenog BDP-a za 2019. godinu.

Prema preliminarnim podacima, u odnosu na kraj 2018. godine, javni dug se na kraju trećeg kvartala 2019. godine smanjio za oko 21,30 miliona eura. Tokom prva tri kvartala 2019. godine, spoljni dug se smanjio za 136,63 miliona eura, u odnosu na kraj 2018. godine, prvenstveno usled otplate obveznica emitovanih u 2014. godini, u iznosu od 169,1 milion eura. Unutrašnji dug se povećao za oko 115,33 miliona eura, u odnosu na kraj 2018. godine, najviše usled emitovanja državnih obveznica na domaćem finansijskom tržištu u toku aprila i maja 2019. godine, u iznosu od oko 142,44 miliona eura.

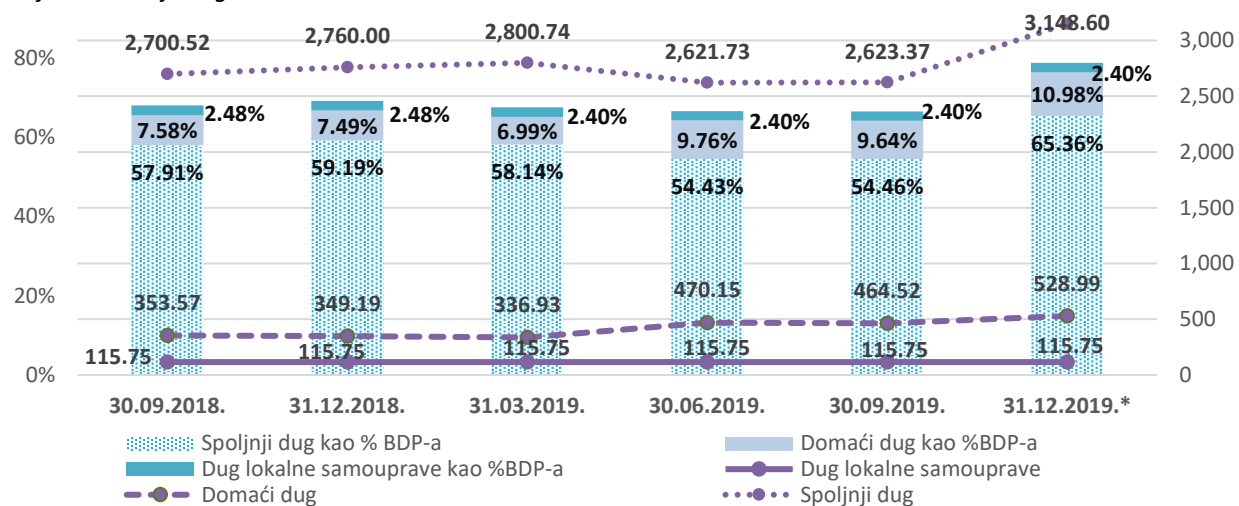
U nastojanju da proaktivno djeluje i obezbijedi napovoljnije moguće izvore finansiranja za 2020. godinu, kao i da iskoristi povoljne uslove na tržištu, Crna Gora je, krajem septembra 2019. godine, emitovala euroobveznice u iznosu od 500 miliona eura, sa rokom dospeljeća od 10 godina i kamatnom stopom od 2,55% godišnje, što predstavlja najpovoljnije, do sada, obezbijeđene uslove zaduženja putem euroobveznica.

Imajući u vidu gore navedeno, u toku 2019. godine, očekuje se porast javnog duga u iznosu od 568,40 miliona eura, u odnosu na kraj 2018. godine, zbog čega će javni dug na kraju 2019. godine, prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija, iznositi 3.793,34 miliona eura ili 78,75% procijenjenog BDP-a¹⁷.

---

¹⁷ Prema projekcijama Ministarstva finansija vrijednost BDP-a za 2019. godinu iznosiće 4.817,10 miliona eura.

Grafik 1 Kretanje duga u mil. € i u % BDP-a¹⁸

*-Stanje duga na dan 31.12.2019. godine, je prema poslednjim projekcijama Ministarstva finansija.

-Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.

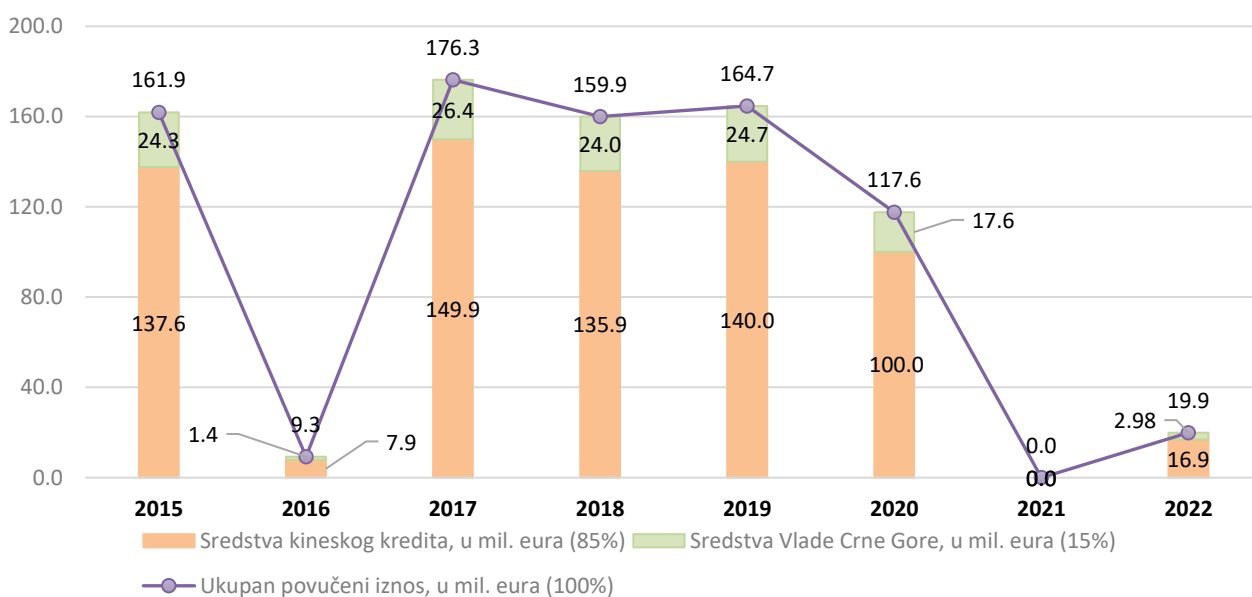
-Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija.

Pored opisanih finansijskih aktivnosti, na povećanje spoljnog duga, u prva tri kvartala 2019. godine, u velikoj mjeri uticalo je i povlačenje kreditnih sredstava za potrebe realizacije infrastrukturnih projekata, u prvom redu, izgradnje prioritetne dionice Smokovac – Uvač - Mateševo, u iznosu od 110,9 miliona eura¹⁹ (121,26 miliona USD), a do kraja 2019. godine očekuje se dodatno angažovanje sredstava u iznosu od oko 30,0 miliona eura (33,00 miliona USD). Tokom 2020. godine biće povučeno dodatnih 100 miliona eura. U skladu sa Ugovorom o zajmu, preostali iznos od oko 17 miliona eura, koji predstavlja garantni depozit, biće povučen u 2022. godini, nakon završetka garantnog roka za izvedene građevinske radove.

¹⁸ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

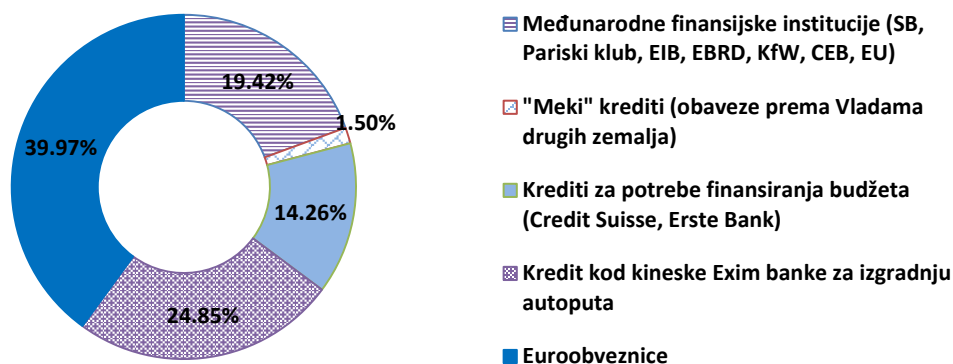
¹⁹ Prema kursu na dan 30.09.2019. godine

Grafik 2 Sredstva za Projekat izgradnje autoputa-prioritetna dionica Smokovac-Mateševo, u mil.€²⁰

Pored povlačenja kredita za realizaciju projekta izgradnje auto-puta Bar-Boljare, tokom prva tri kvartala 2019. godine, angažovana su sredstva za realizaciju drugih razvojnih projekata u ukupnom iznosu od oko 32,74 miliona eura kao što su projekti Svjetske banke za unapređenje poljoprivrede, energetske efikasnosti i obrazovanja i poreske administracije; zatim Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) za izgradnju i obnovu putne infrastrukture i postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda; Njemačke banke za razvoj (KfW) za potrebe izgradnje sistema vodosnabdijevanja, odvođenja i prečišćavanja otpadnih voda, i energetske efikasnosti; Razvojne banke Savjeta Evrope (CEB) za Projekat socijalnog stanovanja 1000+, projekat razvoja klastera u poljoprivredi, projekat nabavke helikoptera za potrebe Vojske Crne Gore i sl.

Grafik 4 Struktura spoljnog duga prema kreditorima na 30.09.2019.

²⁰ Prema ugovorenom fiksnom kursu EUR/USD 1,3718

Kada govorimo o strukturi dugovanja prema rezidentima, najveći iznos duga odnosi se na obaveze po osnovu emitovanih domaćih obveznica u iznosu od 222,85 miliona eura, dok se u strukturi spoljnog duga izdvaja dug po osnovu euroobveznica u iznosu od 1.048,54 miliona eura.

Tabela 2 Najveća dugovanja na 30.09.2019. godine²¹

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kreditni kod poslovnih banaka	72,72	Eurobond	1.048,54
Obaveze po osnovu obeštećenja	85,47	Kineska Exim banka	652,00
Državni zapisi	72,00	Sindicirani zajam PBG	250,00
Domaće obveznice	222,85	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	186,88
Stara devizna štednja	11,02	Evropska Investiciona Banka (EIB)	110,59

Do 30. septembra 2019. godine, izvršena je otplata duga po osnovu glavnice, rezidentima i nerezidentima, u ukupnom iznosu od 329,86 miliona eura, i otplata duga iz ranijeg perioda u iznosu od 3,01 milion eura miliona eura. Otplata po osnovu kamate, rezidentima i nerezidentima, iznosila je ukupno 82,97 miliona eura. Po izdatim garancijama otplata je tokom prva tri kvartala 2019. godine iznosila 9,43 miliona eura.

Tabela 2: Servisiranje državnog duga do 30. septembra 2019. godine

Budžetska pozicija	2019
Otplata glavnice rezidentima*	24,92
Otplata glavnice nerezidentima	304,94
Ukupna otplata glavnice	329,86
Ukupna otplata obaveza iz prethodnih godina**	3,01
Otplata kamate rezidentima	2,46
Otplata kamate nerezidentima	80,51
Ukupna otplata kamate	82,97
Otplata ino garancija	9,43
UKUPNO	425,27

*Na poziciji 4611 nije uključen iznos za refinansiranje državnih zapisa, u iznosu od 144,00 miliona eura

**Nije uključena otplata po osnovu sudskih presuda

Valutna i kamatna struktura državnog duga

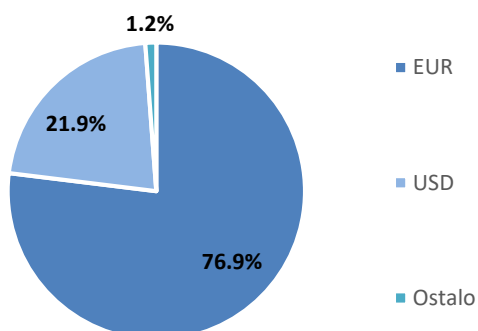
Po osnovu trenutnog stanja državnog duga, oko 77% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti, odnosno eurima, tako da se u ovom trenutku ne očekuju efekti valutnog rizika koji bi se mogli značajno odraziti na kretanje državnog duga. Imajući u vidu buduće povlačenje kreditnih sredstava za potrebe izgradnje autoputa, iz kredita kineske EXIM banke, očekuje se da će sredstva izražena u dolarskoj valuti imati veće učešće u stanju duga. Zbog rizika koji može imati za kretanje duga, do početka otplate obaveza po osnovu kreditnog zaduženja kod kineske EXIM banke, realizovaće se "hedging" aranžman, u cilju zaštite od valutnog rizika.

Kada govorimo o riziku promjene kamatnih stopa, evidentno je da u ukupnom državnom dugu, preovladava zaduženje sa fiksnom kamatnom stopom, stoga, rizik rasta obaveza po ovom osnovu je nizak, i ne očekuje se značajno opterećenje za budžet usled eventualnih promjena uslova zaduživanja na tržištu.

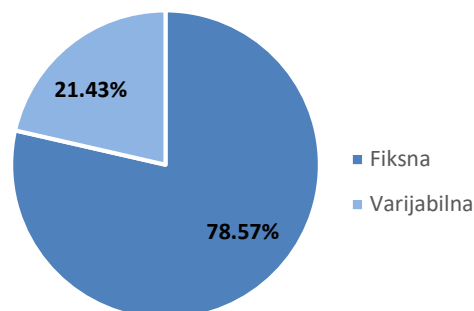
²¹ Prema kursu na dan 30.09.2019. godine.

**Grafik 5 Valutna struktura duga
30.09.2019.**

**Grafik 6 Kamatna struktura duga
30.09.2019.**

Važno je napomenuti da je kreditna rejting agencija Moody's, u oktobru 2019. godine, potvrdila u novom Izvještaju ocjenu kreditnog rejtinga B1 za Crnu Goru, uz zadržavanje izgleda - „pozitivan“. Takođe, agencija za kreditni rejting Standard&Poors, u septembru 2019. godine, potvrdila je izgled rejtinga Crne Gore, koji je označen kao „stabilan“, uz očuvanje ocjene B+/B. Ova činjenica predstavlja jasan signal povjerenja investitora u ekonomski napredak Crne Gore, kao i podrške mjerama stabilizacije javnih finansija koje sprovode Vlada Crne Gore i Ministarstvo finansija.

Strategija upravljanja dugom

Vlada je, krajem marta 2018. godine, usvojila Srednjoročnu strategiju za upravljanje dugom za period od 2018. do 2020. U skladu sa opšte prihvaćenim ciljevima upravljanja državnim dugom, glavni cilj Strategije je da minimizira troškove finansiranja duga opšteg niova države u okviru razumnih rizika, sa posebnim osvrtom na rizik refinansiranja postojećeg portfolia duga. Stoga je ključni fokus Strategije na smanjenju rizika refinansiranja na srednji rok. U cilju minimiziranja rizika refinansiranja duga tokom 2018. godine sprovedena je operacija upravljanja obavezama (liability management operation-LMO), putem emisije euroobveznica na međunarodnom tržištu, što je iskorišćeno za djelimično refinansiranje euroobveznica koje su u tom trenutku bile u sastavu portfolia ino duga. Pored navedenog, zaključen je kreditni aranžman vrijedan 250 miliona eura koji je podržan garancijom Svjestke banke (PBG). Riječ je o, do tog trenutka, najpovoljnijim zaduženjima te vrste koje je Crna Gora realizovala. Navedene transakcije omogućile su Crnoj Gori da smanji godišnje opterećenje otplate duga u narednim godinama i rizik refinansiranja, kao i da osigura depozite koji su iskorišćeni za otplatu duga u 2019. godini.

Opisane operacije doprinijela su poboljšanju kvaliteta duga na način što je produžena prosječna ročnost duga. Shodno tome, prosječna ročnost duga od 4,6 godina koliko je iznosilo na kraju 2017. godine, produžena je na 5,2 godine koliko iznosi na kraju 2018. godine. Struktura državnog duga na kraju 2018. godine ima realnu ponderisanu prosječnu kamatnu stopu od 3%, što znači da je trošak zaduživanja smanjen za 0,1% u odnosu na kraj 2017. godine.

U pogledu implementacije smjernica iz Strategija upravljanja dugom, Crna Gora je u 2019. godini otišla korak dalje, pa je u prvoj polovini tekuće godine emitovala domaće obveznice u ukupnom iznosu od oko cca. 143 miliona eura. Od navedenog iznosa 50 miliona odnosi se na 7-godišnju obveznicu sa godišnjom

kamatnom stopom od 3,5%, dok se preostalih cca. 93 miliona eura odnose na 5-godišnju obveznicu sa godišnjom kamatnom stopom od 3%. Na taj način, pristupilo se realizaciji još jedne od smjernica iz Strategije koja se odnosi na razvoj domaćeg tržišta državnih hartija od vrijednosti (obveznica), što utiče na divresifikaciju izvora finansiranja, koji će, usled toga doprinijeti i boljim uslovima zaduženja i boljoj pregovaračkoj poziciji Crne Gore.

U narednom periodu predviđeno je ažuriranje strategije, što bi trebalo da obuhvati novu analizu duga i definisanje strategija upravljanja dugom u novom trogodišnjem razdoblju 2020-2022. godine.

4.6.2 Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2020 – 2022.

Prema Zakonu o budžetu za 2020. godinu, nedostajuća sredstva iznosiće cca. 590 miliona eura.

Za finansiranje ovog iznosa neće biti neophodno novo zaduženje. Sredstva će biti obezbijeđena iz depozita vrijednih 490 miliona eura, nastalih emisijom euroobveznica u 2019. godini, dok će preostalih 100 miliona eura biti obezbijeđeno povlačenjem kreditnih sredstava iz aranžmana sa kineskom EXIM bankom, za potrebe realizacije projekta izgradnje prioritetne dionice autoputa.

Treba napomenuti da je Zakonom o budžetu za 2020. godinu predviđena mogućnost zaduženja do 250 miliona eura, ukoliko se ukaže mogućnost da se obezbijede sredstva pod povoljnim uslovima za finansiranje budžeta za 2021. godinu.

Naime, Crna Gora je u pregovorima sa Svjetskom bankom oko druge Garancije zasnovane na javnoj politici (PBG -Policy based Guarantee). Predstavnici Svjetske banke i Crne Gore su, u 2018. godini, započeli pregovore o zaključenju ovog aranžmana, kao i ispunjenje pretpostavki za njegovu realizaciju koje su sadržane u matrici rezultata javnih politika. Navedeni aranžman bi trebalo da bude odobren od strane Svjetske Banke, početkom 2020. godine, a realizacija aranžmana se očekuje u 2020. godinu. Planirano je da se sredstva pomenutog zajma iskoriste za stvaranje rezerve za potrebe otplate duga u 2021. godini.

Povoljnije prilike, u pogledu nedostajućih sredstava, Crnu Goru očekuju u 2021. godini, imajući u vidu da se u toj godini očekuje značajno smanjenje nedostajućih sredstava, u poređenju sa 2020. godinom, koja će iznositi oko 378,4 miliona eura. Nedostajuća sredstva u 2022. godini iznosiće oko 231,5 miliona eura.

Na kretanje duga u 2020. godini u najvećoj mjeri uticaće planirano zaduženje po osnovu kreditnog aranžmana podržanog PBG garancijom Svjetske banke, u iznosu do 250 miliona eura, kao i povlačenja iz postojećeg kredita za realizaciju projekta izgradnje auto-puta (aranžman sa kineskom EXIM bankom) u iznosu od oko 100 miliona eura.

Pored navedenog, na kretanje duga uticaće i dinamika realizacije zaključenih kreditnih aranžmana za potrebe razvojnih i infrastrukturnih projekata, za šta se predviđa angažovanje kreditnih sredstava od oko 30 miliona eura godišnje.

Tabela 3 Kretanje državnog i javnog duga za period 2019-2022 - osnovni scenario²²

	2019	2020	2021	2022
bdp	4.817,1	5.027,3	5.217,9	5.449,4
domaći dug	528,97	409,26	410,06	534,33
ino dug	3.148,57	3.108,69	2.869,79	2.756,67
ukupno državni dug	3.677,54	3.517,95	3.279,85	3.291,00
%bdp-a državni dug	76,34	69,98	62,86	60,39
dug lokalnih samouprava*	115,75	115,75	115,75	115,75
ukupno javni dug**	3.793,29	3.633,70	3.395,60	3.406,75
%bdp-a javni dug	78,75	72,28	65,08	62,52

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne izrađuje kvartalne izvještaje o javnom dugu.

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Kao što se može vidjeti u tabeli, na kraju 2019. godine, očekuje se da će državni dug, iznositi 76,34% BDP-a, dok će javni dug biti na nivou od 78,75% BDP-a procijenjenog za 2019. godinu.

U 2020. godini, očekuje se smanjenje duga, zbog otplate duga po osnovu obveznica emitovanih 2015. godine. Iznos duga po osnovu ove emisije smanjen je u 2018. godini, putem refinansiranja, za oko 178,90 miliona eura, i sada iznosi oko 321,10 miliona eura. Međutim, kako je u odnosu na očekivanu dinamiku izvođenja radova ostvaren manji nivo od planiranog, došlo je i do produžetka radova na auto-putu Bar-Boljare, pa je izvjesno da će zaduženje po osnovu auto puta i dalje biti od uticaja na kretanje duga u 2020. godini. Prema tome, procjenjuje se da će državni dug na kraju 2020. godine iznositi 69,98% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 72,28% BDP-a.

Opadanje državnog i javnog duga karakterisaće i 2021. godinu, što je uzrokovano refinansiranjem duga po osnovu obveznica koje dopijevaju u toj godini. Naime, doći će do otplate duga po osnovu obveznica emitovanih 2016. godine, u iznosu od 227,4 miliona eura. U skladu sa navedenim, vrijednost državnog duga za 2021. godinu iznosi oko 62,86% BDP-a, dok se očekuje da javni dug iznosi 65,08% BDP-a.

Što se tiče 2022. godine, očekuje se nastavak trenda opadanja nivoa državnog duga, pa se procjenjuje da će na kraju 2022. godine vrijednost državnog duga dostići iznos od 60,39% BDP-a, dok će javni dug iznositi oko 62,52% BDP-a procijenjenog za 2022. godinu.

4.6.3 Scenario nižeg rasta

Ukoliko dođe do usporavanja ekonomskog rasta i smanjenja nivoa prihoda, u skladu sa scenarijom nižeg rasta, navedene promjene uticaće i na kretanje javnog duga. Smanjenje prihoda, i stagnacija u rastu investicija, dovešće do potrebe za dodatnim zaduživanjem, kako bi se obezbijedio nedostatak sredstava za finansiranje deficita.

²² Iz prikazanog stanja, dug željeznice i dug za zaostale penzije je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

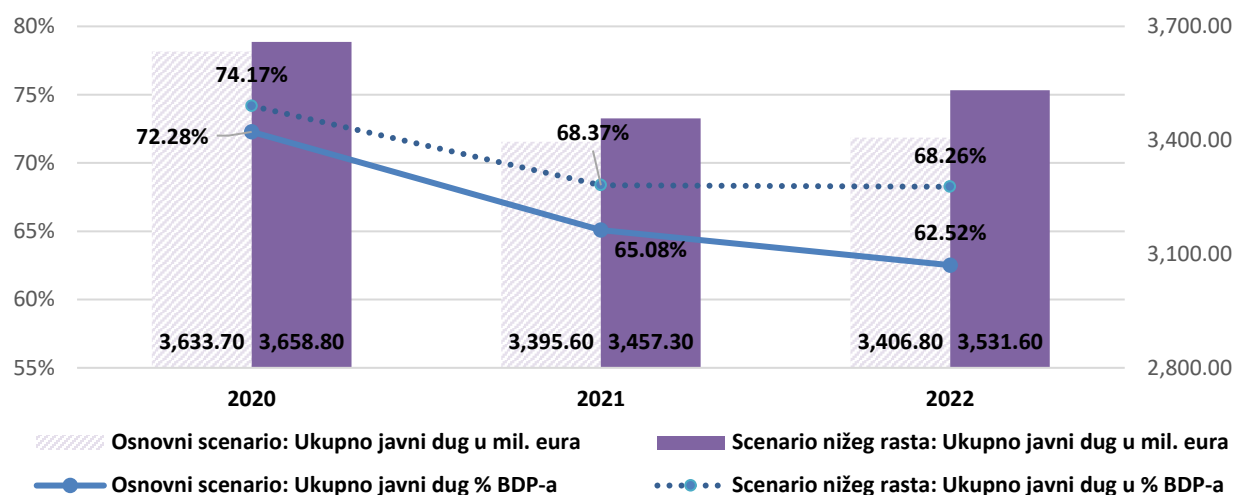
Tabela 4 Kretanje duga za period 2019-2022 - scenario nižeg rasta²³

godina	2019	2020	2021	2022
BDP	4.817,1	4.932,7	5.056,7	5.174,0
domaći dug	528,97	434,36	471,76	596,03
ino dug	3.148,57	3.108,69	2.869,79	2.819,77
ukupno državni dug	3.677,54	3.543,05	3.341,55	3.415,80
%bdp-a državni dug	76,34	71,83	66,08	66,02
dug lokalnih samouprava*	115,75	115,75	115,75	115,75
ukupno javni dug**	3.793,29	3.658,80	3.457,30	3.531,55
%bdp-a javni dug	78,75	74,17	68,37	68,26

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija, iz razloga što država ne radi kvartalni izvještaj o javnom dugu.

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

Grafik 7 Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta, u mil.€ i % BDP-a

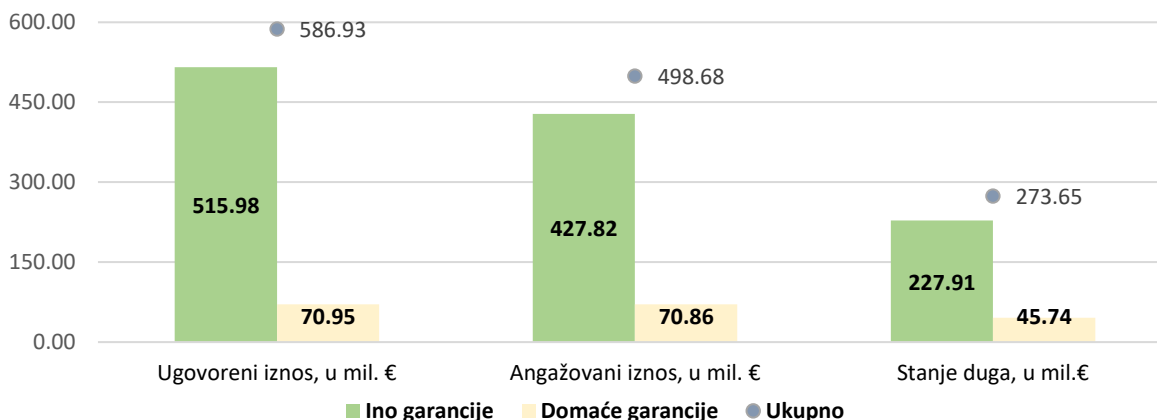

4.6.4 Stanje državnih garancija

Ugovoreni iznos izdatih državnih garancija, na kraju trećeg kvartala 2019. godine, iznosi oko 586,93 miliona eura. Od ovog iznosa, angažovana sredstva iznose oko 498,68 miliona eura. Stanje duga na kraju trećeg kvartala 2019. godine, po garancijama izdatim domaćim i ino kreditorima, iznosi 273,65 miliona eura, što predstavlja 5,70% BDP-a.

²³ Podaci su u skladu sa EDP metodologijom. Iz prikazanog stanja, dug željeznice je izuzet, u skladu sa EDP metodologijom.

Grafik 8 Stanje državnih garancija na 30.09.2019.

Tokom 2019. godine aktivirane su i isplaćene tri državne garancije u ukupnom iznosu od 38,65 miliona eura. Od navedenog iznosa 9,4 miliona eura državnih garancija isplaćeno je Evropskoj investicionoj banci (EIB) za potrebe kreditnih aranžmana između EIB-a i Invest banke Montenegro (u iznosu od 2,2 miliona eura) i EIB-a i Atlas banke (u iznosu od 7,2 miliona eura). Iznos od 29,25 miliona eura isplaćen je njemačko-austrijskom konzorcijumu WTE/EWN group za potrebe kreditnog aranžmana za projekat tretmana otpadnih voda u Opštini Budva.

U narednom periodu ne očekuje se rizik od aktiviranja novih garancija.

Tokom 2019. godine Crna Gora izdala je pet državnih garancija:

- Za potrebe komercijalnog kreditnog aranžmana između sindikata banaka koji čine Prva banka Crne Gore i Erste banke i JP "Regionalni vodovod crnogorsko primorje" u iznosu od 10 miliona eura;
- Za kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture Crne Gore i Evropske investicione banke (EIB), za projekte koji se odnose na rekonstrukciju i unapređenje željezničke infrastrukture, u iznosu od 13,00 miliona eura;
- Za kreditni aranžman između Elektroprivrede Crne Gore i KfW banke u iznosu od od 33 miliona eura, a za potrebe projekta Rekonstrukcije i modernizacije hidroelektrane (HE) Perućica, faza II;
- Za kreditni aranžman između JP "Regionalni vodovod crnogorsko primorje" i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) za potrebe projekta proširenja regionalnog sistema za vodosnabdijevanje, u iznosu od 12 miliona eura.
- Za kreditni aranžman kod komercijalne banke za potrebe realizacije kapitalnog projekta stambene zadruge radnika prosvjete „Solidarno“ u iznosu do 1.2 miliona eura “;

Garancije koje su izdate u prethodnih nekoliko godina najvećim dijelom se odnose na kredite kojima su realizovani različiti infrastrukturni projekti, putevi, željeznice, vodovod i kanalizacija, električna energija, obezbjeđena podrška razvoju malih i srednjih preduzeća ili restrukturiranje.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod ino kreditora iznosi oko 427,82 miliona eura, dok je stanje duga po istim 227,91 miliona eura ili 4,74% BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod domaćih kreditora iznosi oko 70,86 miliona eura na kraju trećeg kvartala 2019. godine, dok je stanje duga po istim 45,74 miliona eura ili 0,95% BDP-a. Najveći dio postojećih domaćih garancija čine garancije izdate za lokalnu samoupravu za realizaciju sanacionih planova, čije stanje duga, na kraju trećeg kvartala 2019. godine, iznosi 27,71 miliona eura.

Zakonom o budžetu za 2020. godinu predviđeno je izdavanje sledećih državnih garancija:

- Za kreditni aranžman između Željezničke infrastrukture Crne Gore i Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD), za potrebe nabavke mehanizacije za građevinsko i elektrotehničko održavanje pruga, i nove opreme za pomoćni voz, u iznosu do 11 miliona eura.
- Za kreditni aranžman za potrebe Željezničkog prevoza Crne Gore, a za potrebe nabavke novih vozova koji bi se koristili u lokalnom prevozu putnika, u iznosu do 14 miliona eura, za koji će kreditor biti naknadno određen.
- Vlada će izdati pismo o potvrđivanju državne garancije na iznos od 12 miliona eura, za potrebe druge tranše kreditnog aranžmana između JP Regionalni Vodovod Crnogorsko promorje i Evropske banke za obnovu i razvoj, čija je ukupna vrijednost 24 miliona eura. Navedenim kreditnim aranžmanom obezbjediće se sredstva za realizaciju tri projekta: projekat izgradnje 3,2 km cjevovoda na teritoriji opštine Tivat, izgradnje drugog cjevovoda dužine od 14 km na dionici Budva-Tivat i projekta izgradnje vodovodne i kanalizacione infrastrukture u naselju Dobre vode.
- Za kreditni aranžman Opštine Budva, u iznosu do 27.25 miliona eura, za koji će kreditor biti određen tokom godine.

4.7 Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

4.7.1 Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija, bilo politički ili ekonomski, mogu se negativno odraziti na javne finansije. Pregled rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 4.7.1 Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

	Pozitivni	Negativni
Politički	<ul style="list-style-type: none"> ○ Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji uticaće na rast povjerenja investitora, unapređenje poslovnog ambijenta i pristup EU fondovima; 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Politička nestabilnost na globalnom nivou i u regionu Jugoistočne Evrope može se negativno odraziti na ekonomiju Crne Gore, prije svega na sektor turizma;
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> ○ Implementacija mjera fiskalne konsolidacije pozitivno će uticati na stabilnost i održivost javnih finansija u srednjem roku; ○ Implementacijom Strategije upravljanja dugom za period 2018-2020. unaprijediće se kreditna pozicija Crne Gore i smanjiti troškovi finansiranja javnog duga; ○ Sprovedenjem reforme javne uprave i drugih povezanih reformi optimizovaće se tekuća javna potrošnja; ○ Reformama u procesu budžetiranja povećava se fiskalna disciplina i transparentnost javnih finansija što se pozitivno odražava na glavne fiskalne pokazatelje; 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Promjena u dinamici izvođenja radova na investicionim projektima može negativno uticati na srednjoročne makroekonomske i fiskalne projekcije; ○ Neostvoreni efekat mjera fiskalne konsolidacije u odnosu na planirani okvir, može dovesti do povećanja projektovanog iznosa deficita i javnog duga; ○ U slučaju povećanje cijene izgradnje Autoputa, uvećavaju se ukupni javni izdaci, što negativno utiče na kretanje budžetskog bilansa; ○ Povećanje troškova finansiranja zdravstvenog sistema u odnosu na planirane i akumuliranje neizmirenih obaveza može negativno uticati na projektovanu javnu potrošnju;

- Multiplikativni efekti projekta izgradnje Autoputa i drugih očekivanih investicija, kao i projekta Ekonomskog državljanstva, imaju pozitivan uticaj na kretanja prihoda;
- Intenziviranjem aktivnosti na smanjenju sive ekonomije i reformom poreske administracije, proširiće se poreska baza, a samim tim, omogućiti i povećanje javnih prihoda.
- Implementacija ESA2010 metodologije može dovesti do proširenja postojećeg institucionalnog obuhvat budžetskog računovodstva sa javnim preduzećima koja bi po ESA2010 kvalitativnim ili kvantitativnim kriterijumima trebala biti prikazani u sektoru Opšte države. Shodno tome, postoji mogućnost da će doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora u srednjem roku. Sa druge strane, implementacija navedene metodologije, po istom principu, može ostvariti i pozitivne efekte na fiskalne indikatore.

Alternativni fiskalni scenario bazira se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, čije se osnovne pretpostavke baziraju:

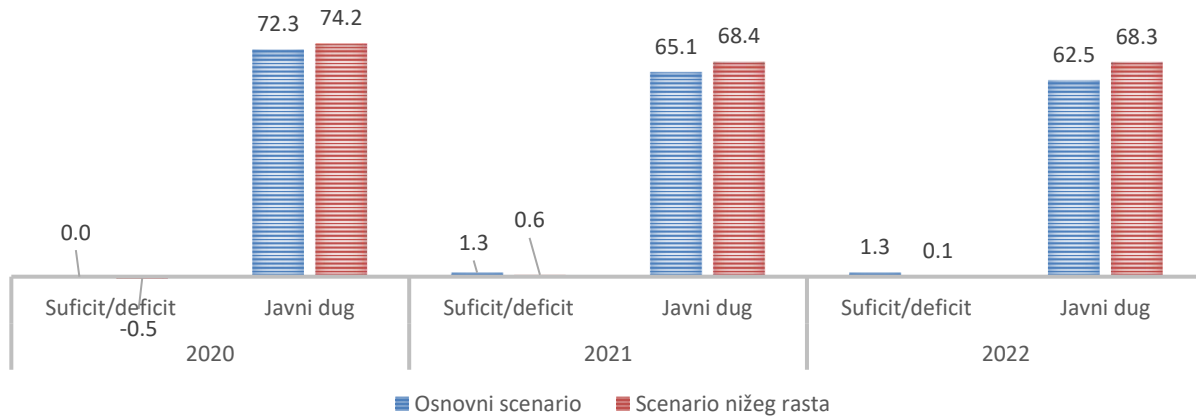
- na padu investicija u srednjem roku kao rezultat završetka započetih investicija, ali i nedovoljnom interesovanju privatnih investitora za ulaganje, što bi uslovalo prosječan negativan doprinos bruto investicija rastu BDP-a od 1,1 p.p. u periodu 2020-2022;
- niži privredni rast zemalja regiona i šireg evropskog okruženja negativno bi se odrazio na slabiji rast prihoda od turizma, budući da turisti iz regiona i Evrope imaju dominantan udio u strukturi ukupnih noćenja u zemlji. Pretpostavka scenarija uključuje rast prihoda od turizma od 3,5% prosječno nominalno u narednom trogodišnjem period;

Makroekonomski scenario nižeg rasta je detaljno obrazložen u poglavlju 3. U slučaju materijalizacije ovih rizika, budžetski prihodi se ne bi ostvarili u okvirima planiranih osnovnim scenarijom, rashodi bi ostali na istom nivou, što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje.

Fiskalni koeficijenti elastičnosti pokazuju da je u fiskalnom scenariju prihodna strana podložna uticajima iz makroekonomskog okruženja, dok na rashodnu stranu budžeta, posebno u crnogorskim uslovima u kojima je budžetska potrošnja u dominantnoj mjeri mandarnog karaktera, makroekonomska kretanja nemaju značajan uticaj.

Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta, javni prihodi bi i dalje prosječno godišnje rasli po stopi od 1,1%, prvenstveno uslijed prihoda jednogodišnjeg karaktera, ali bi to bilo značajno niže u odnosu na rast u osnovnom scenariju po kome javni prihodi u periodu 2020-2022 prosječno godišnje rastu za oko 2,1%. Istovremeno, došlo bi i do korekcije budžetskog bilansa, tako da bi u scenariju nižeg ekonomskog rasta u svim godinama projekcije bio na nižem nivou u odnosu na bazni scenario i iznosio bi -0,5% BDP-a u 2020. godini, 0,6% BDP-a u 2021 i 0,1% BDP-a u 2022. godini. Takođe, i javni dug bi bio na višem nivou u odnosu na osnovni scenario, što je prikazano u potpoglavlju 4.6.

Grafik 4.7.1: Poređenje osnovnog i nižeg scenarija

4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

Razlika u odnosu na prethodni Program prvenstveno se ogleda u sljedećem:

- U osnovnom scenariju javnih prihoda uključeni su prihodi po osnovu davanja Aerodroma CG u dugoročni zakup, prihoda po osnovu Programa ekonomskog državljanstva i prihodi po osnovu poreskog i duga prema državi od kompanije Montenegro Airlines AD;
- Od jula 2019. godine povećana je minimalna zarada za 15% i istovremeno smanjeno poresko opterećenje rada kroz smanjenje doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje na teret poslodavca za 2 p.p;
- Promjena dinamike izvođenja radova, odnosno dinamike plaćanja po osnovu izvedenih radova na prioritetnoj dionici Autoputa;
- Rast tekuće potrošnje, dominantno kroz dodatna izdvajanja u sektorima zdravstva i prosvjete.

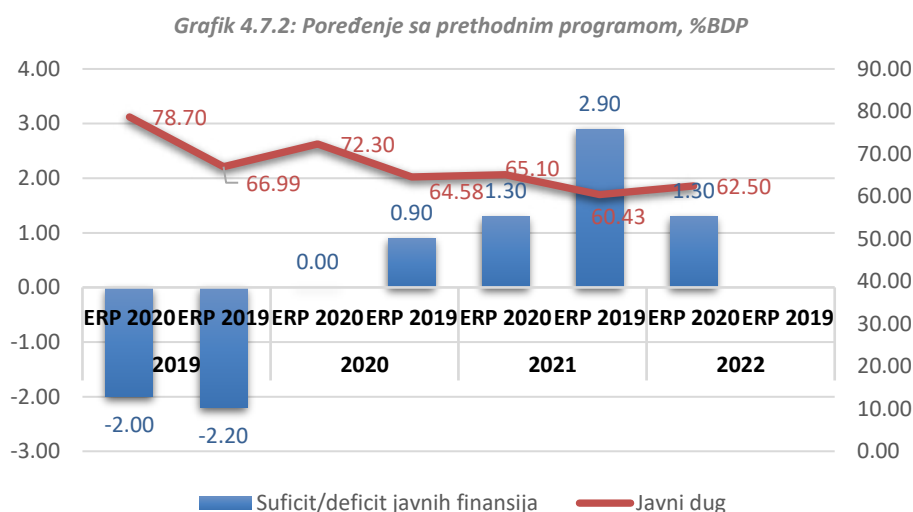
Tabela 4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom, u mil.€

PER 2019-2021				
	2019	2020	2021	2022
<i>Javni prihodi</i>	2059,85	2111,61	2144,06	
<i>Javna potrošnja</i>	2162,86	2066,05	1995,26	
<i>Suficit/deficit javnih finansija</i>	-103,01	45,6	148,8	
PER 2020-2022				
	2019	2020	2021	2022
<i>Javni prihodi</i>	2129,54	2324,91	2214,74	2257,47
<i>Javna potrošnja</i>	2224,14	2324,17	2144,35	2185,04
<i>Suficit/deficit javnih finansija</i>	-94,60	0,74	70,39	72,43
RAZLIKA				
	2019	2020	2021	2022
<i>Javni prihodi</i>	69,69	213,3	70,68	
<i>Javna potrošnja</i>	61,28	258,12	149,09	
<i>Suficit/deficit javnih finansija</i>	8,41	-44,86	-78,41	

Kao što se može vidjeti iz tabele 4.7.2, javni prihodi, u svim godinama projekcije, ostvareni su u iznosima većim od projektovanih prethodnim programom, što je rezultat snažnog rasta ekonomske aktivnosti i rasta zaposlenosti, ali i prethodno pomenutog uključivanja prihoda jednokratnog karaktera. Takođe, projekcija rashoda u odnosu na prethodni Program, veća je u svim godinama projekcije usljed:

- Izmijenjene dinamike povlačenja sredstava za finansiranje prioritetne dionice Autoputa u odnosu na pretpostavke iz prethodnog programa;
- Rast tekuće potrošnje i to uslijed: planiranog povećanja zarada u posebno važnim sektorima – Prosvjeti i Zdravstvu (planirano povećanje zarada od 9% u 2020. i dodatnih 3% u 2021. godini), izdvajanja za finansiranje pružanja usluga javne zdravstvene zaštite i stvaranje uslova za finansijsku održivost nacionalne avio kompanije Montenegro Airlines;

Kao rezultat prethodno pomenutog kretanja javnih prihoda i rashoda u odnosu na prethodni program doći će do smanjenja deficita u 2019. godini, a blagi suficit će biti ostvaren u 2020. godini i to na nižem nivou od planiranog u prethodnom programu. Nadalje, kao rezultat zaduženja emisijom euroobveznica u 2019. godini, koje će služiti za potrebe pokrivanja nedostajućih sredstava u 2020. godni. doći će do povećanja javnog duga, uz projektovani trend smanjenja do nivoa od 62,5% u 2022. godini.

4.8 Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Fiskalna politika planira se i realizuje u skladu sa odredbama Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti dok je strateški okvir planiranih reformi u ovoj oblasti sublimiran u okviru Programa reformi upravljanja javnim finansijama za period 2016-2020. godine.

Numerička fiskalna pravila: Tokom programskog perioda, glavni fiskalni agregati biće djelimično usklađeni sa numeričkim fiskalnim pravilima. Zakonom o budžetu i fiskalnoj odgovornosti propisano je da se fiskalna politika planira i realizuje u skladu sa sljedećim kriterijumima: 1) budžetski gotovinski deficit opšteg nivoa države neće biti veći od 3% BDP-a po tržišnim cijenama; 2) javni dug neće biti veći od 60% BDP-a po tržišnim cijenama.

U vezi sa navedenim, shodno srednjoročnom fiskalnom okviru, može se konstatovati da će kriterijum koji se odnosi na ostvarivanje deficita opšteg nivoa države ispod 3% biti ostvaren u svim godinama programa, budući da se projektuje balansirano javnih finansija u 2020. godini odnosno ostvarivanje suficita u periodu 2021-2022. godine na nivou od 1,3% BDP-a godišnje. Na drugoj strani, javni dug će se kretati u rasponu od 72,3% BDP-a u 2020. godini do nivoa od 62,5% BDP-a u 2022. godini što implicira da će javni dug biti izvan okvira utvrđenih zakonom, ali uz evidentan opadajući trend i ispunjavanje ovog indikatora u narednom periodu.

Nezavisne fiskalne institucije za praćenje fiskalnih rezultata i/ili savjetovanje Vlade o pitanjima fiskalne politike: Kada je u pitanju praćenje i evaluacija fiskalne politike i ostvarenih rezultata, posebno u dijelu ostvarenja numeričkih fiskalnih pravila, ocjenu istih vrši Državna revizorska institucija kroz ex post evaluaciju numeričkih fiskalnih pravila ali i davanje mišljenja na Budžet za tekuću godinu. Pored navedenog, Centralna banka Crne Gore priprema Preporuke Vladi Crne Gore za ekonomsku politiku u narednoj godini. Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, u toku je realizacija projekta koji za cilj ima razmatranje opcija najadekvatnijeg modela za uspostavljanje tijela koje bi vršilo nezavisnu ocjenu fiskalne politike u Crnoj Gori, uključujući i predloge pravnog okvira njegovog funkcionisanja. Ugovor za projekat potpisan je u septembru 2019. godine pri čemu se završetak projekta očekuje u periodu od 24 mjeseca.

Srednjoročni budžetski okviri: Srednjoročni budžetski okvir utvrđuje se Smjernicama makroekonomske i fiskalne politike i revidira prilikom donošenja budžeta za narednu fiskalnu godinu. U cilju stvaranja pretpostavki za jačanje srednjoročnog budžetskog okvira, veću transparentnost i nadzor, Zakon o budžetu za 2020. godinu, po prvi put u obavezujućem dijelu sadrži podjelu projektovanih izdataka po organizacionoj klasifikaciji pri čemu je prva godina obavezujuća a naredne dvije indikativne. Kako bi se unaprijedio budžetski sistem u cjelini, u 2019. godini otpočela je implementacija projekata koji se finansiraju iz sredstava EU, a odnose se na:

- projekat "Unapređenje budžetskog sistema, srednjoročnog budžetskog okvira i interne finansijske kontrole" koji treba da rezultira unaprjeđenjem budžetskog sistema u cjelini, kroz punu implementaciju programskog budžeta, srednjoročnog planiranja i ostalih elemenata sistema budžetiranja;
- projekat "Unapređenje IT sistema za planiranje budžeta" koji će kroz unapređenje sistema za planiranje budžeta stvoriti uslove za planiranje budžeta u srednjem roku kao i uslove za kvalitetnije budžetsko planiranje i izvještavanje;
- projekat "Implementacija sistema centralizovanog obračuna zarada" koji ima za cilj razvoj i implementaciju programskog rješenja kojim će se omogućiti centralizacija i efikasniji proces obračuna zarada, sa većim stepenom kontrole i izvještavanja kao i efikasnije upravljanje potrošnjom za zarade u javnom sektoru.

Uporedo sa navedenim, sprovode se aktivnosti usmjerene na unaprjeđenje sistema strateškog planiranja, koordinacije i praćenja realizacije politika Vlade i njenih ciljeva u srednjem roku. Kako bi se stvorile pretpostavke za unapređenje planiranja i upravljanja investicionim projektima, kroz propisivanje kriterijuma za predlaganje i vrednovanje predloženih projekata, utvrđivanje obrasca za predlaganje kapitalnih projekata, utvrđivanje liste prioritetnih projekata i izvještavanje o njihovoj realizaciji, usvojena je Odluka o izradi kapitalnog budžeta i utvrđivanju i vrednovanju kriterijuma za izbor kapitalnih projekata. U skladu sa novim konceptom, planiran je Kapitalni budžet za 2020 godinu.

Dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka i usklađivanje sa ESA standardima: Kada je u pitanju dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka, zvanični proizvođač podataka u ovoj oblasti je Ministarstvo finansija, koje vrši njihovo planiranje i projektovanje ali i izvještava o realizaciji fiskalnih pokazatelja na: mjesečnom, kvartalnom i godišnjem nivou. U dijelu harmonizacije statistike državnih finansija sa međunarodnim standardima, Ministarstvo finansija je osnažilo kadrovske kapacitete za poslove koji se odnose na implementaciju ESA2010 metodologije. U 2020. godini očekuje se intenziviranje aktivnosti u ovom dijelu, kroz revidiranje Strategije za implementaciju ESA metodologije i utvrđivanje hodograma aktivnosti za ispunjavanje aktivnosti koje će biti definisane strategijom. Uporedo sa tim, radiće se na daljem jačanju i usavršavanju kadrova a u cilju početka izvještavanja u skladu sa pomenutim metodologijama.

Kako bi se stvorile formalne pretpostavke za uvođenje obračunskog računovodstva i usaglašavanje sa međunarodnim računovodstvenim standardima za javni sektor, kao i standardima finansijskog izvještavanja, usvojen je Zakon o računovodstvu u javnom sektoru. Implementacijom ovog zakona biće omogućen jedinstveni normativni okvir kojim se definišu osnovni principi za vođenje računovodstva budući da su računovodstveni principi, trenutno, definisani kroz niz zakona i podzakonskih akata.

Kao instrument ocjene upravljanja javnim finansijama, u 2019. godini, sproveden je projekat "Ocjena javne potrošnje i finansijske odgovornosti - PEFA" koji je realizovala Svjetska banka u saradnji sa Delegacijom EU u Crnoj Gori i Ministarstvom finansija. PEFA predstavlja ocjenu sistema javnih finansija u skladu sa standardizovanim metodologijom i kao takva omogućava Vladi detaljan presjek stanja sistema javnih finansija, učinka do sada sprovedenih reformi i ukazuje na oblasti koje predstavljaju prioritet za dalje reforme.

4.9 Održivost javnih finansija

Stvaranje uslova za dalje jačanje održivosti javnih finansija glavni je cilj Crne Gore u oblasti fiskalne politike. U vezi sa tim, prethodne tri godine sprovedene su mjere fiskalne konsolidacije kako bi se stabilizovale javne finansije i obezbijedila ukupna makroekonomska stabilnost.

U vezi sa navedenim, aktivnosti usmjerene na povećanje javnih prihoda rezultirale su značajnim rastom prihoda u prethodnom periodu ali i stabilnim izgledima budućeg rasta kada je u pitanju prihodna strana budžeta. U tom dijelu, u narednom srednjoročnom periodu akcenat će biti stavljen na stvaranje uslova za proširenje poreske baze kroz:

- Unaprjeđenje poreske administracije, koja se sprovodi kroz kreditnu podršku Svjetske banke, a koja ima za cilj poboljšanje djelotvornosti operativnih funkcija Poreske uprave kako bi se omogućila efikasnija naplata poreza i doprinosa iz svih izvora privredne djelatnosti;
- Uvođenje sistema elektronske fiskalizacije, koja će omogućiti unaprjeđenje efikasnosti rada Poreske uprave i bolju naplatu prihoda, a što je detaljno obrazloženo u poglavlju 5 kroz prioritetnu reformsku mjeru 9 "Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije".
- Borba protiv "sive" ekonomije kroz pojačani nadzor i rad inspeksijskih službi;
- Aktivnosti usmjerene na dodatno smanjenje poreskog duga.

Dugoročnu fiskalnu održivost Crne Gore, u najvećoj mjeri, opredjeljuju: zdravstveni, penzioni sistem, i sistem socijalne zaštite, upravljanje fondom zarada u javnom sektoru i stanje lokalnih javnih finansija.

U cilju stvaranja efikasnije javne uprave odnosno efikasnije podrške pružanju javnih usluga, a uz isto vrijeme optimizaciju troškova bruto zarada na centralnom i lokalnom nivou, sprovode se aktivnosti definisane Planom optimizacije javne uprave za period 2018-2020. godine. U vezi sa navedenim, obustavljeno je zapošljavanje u organima državne uprave i javnim ustanovama, osim u sektorima od posebnog javnog interesa kada je neophodno obezbijediti prethodnu saglasnost Vlade. Ova mjera bila je na snazi tokom cijele 2019. godine, a ujedno je njeno važenje produženo kraja 2020. godine. Paralelno sa navedenim, broj radnih mjesta utvrđenih aktom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji državnih organa, u oblastima gdje je to bilo moguće, smanjivan je za 10-30%. Takođe, kako bi se broj zaposlenih u javnoj administraciji racionalizovao, stvorene su formalne pretpostavke za sporazumni prekid radnog odnosa sa zaposlenima za kojima ne postoji potreba odnosno čije se radno mjesto, izmjenama internog akta o organizaciji i sistematizaciji, briše. U vezi sa tim, u dosadašnjem periodu je sprovedena anketa i objavljen javni poziv zainteresovanim zaposlenim u javnoj upravi za korišćenje instituta sporazumnog prekida radnog odnosa u isplatu otpremnine, te se u narednom periodu očekuje operacionalizacija ovih aktivnosti kroz smanjenje broja zaposlenih u pojedinim sektorima u kojima se to smatra opravdanim.

U dijelu lokalnih javnih finansija, glavni fokus usmjeren je na stvaranje uslova za održivo finansiranje lokalnih samouprava kao i smanjenje obaveza akumuliranih u prethodnom periodu. U vezi sa tim, implementacijom Zakona o finansiranju lokalne samouprave kojim se uređuju izvori sredstava, način finansijskog ujednačavanja i finansiranja poslova na lokalnom nivou, unaprijeđena je finansijska održivost jedinica lokalne samouprave kroz:

- povećanje procenta ustupanja prihoda od poreza na dohodak fizičkih lica opštinama koje pripadaju Sjevernom regionu sa 12% na 50%, izuzev opštinama koje imaju do 3.000 stanovnika, kojima se ustupa 70%, opštinama koje pripadaju Središnjem regionu, sa 12% na 14% i opštinama koje pripadaju Primorskom regionu, a čiji je stepen razvijenosti ispod 100% prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti opština sa 12% na 20%;
- promjena kriterijuma za utvrđivanje prava korišćenja sredstava Egalizacionog fonda i raspodjela tih sredstava, u smislu da opština, čiji je stepen razvijenosti ispod 100% prosječne vrijednosti indeksa razvijenosti u Crnoj Gori utvrđen posebnim propisom, ima pravo na korišćenje sredstava Fonda za godinu za koju se vrši raspodjela sredstava Fonda.

Postojeći penzioni sistem ima značajan uticaj na održivost javnih finansija, imajući u vidu permanentan deficit Fonda penzijskog i invalidskog osiguranja koji zahtijeva dotacije od strane budžeta kako bi se obezbijedilo redovno servisiranje prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja. Imajući u vidu navedeno, kao i shodno preporuci Evropske komisije, pristupilo se izmjenama Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju koje se predlažu u cilju jačanja stabilnosti i održivosti penzijskog sistema, veće pravednosti i adekvatnosti penzijskih davanja kao i sprječavanja ranijeg napuštanja tržišta rada i ranog penzionisanja. U osnovnom fiskalnom scenariju, penziona davanja planirana su u skladu sa postojećom zakonskom regulativom koja podrazumijeva redovno godišnje usklađivanje ovih prava.

Kako bi se smanjile obaveze koje nastaju po osnovu pravosnažnih sudskih sporova, a koje su opterećivale Budžet u prethodnom periodu, u narednom periodu sprovodiće se aktivnosti kako bi ovi troškovi bili adekvatnije praćeni odnosno kako bi se moglo preventivno djelovati prije njihovog nastanka posebno u dijelu rješavanja sporova iz oblasti radnih odnosa. U tom cilju, usvajanjem novog Zakona o alternativnom rješavanju sporova, omogućiće se brži i efikasniji način rješavanja spora budući da je istim propisana obaveza stranaka da se, u određenoj vrsti spora, prije pokretanja postupka pred sudom obrate medijatoru radi pokušaja rješavanja spora medijacijom. Paralelno sa usvojenim novim Zakonom o radu, očekuje se da ova mjera omogući smanjenje troškova vođenja sudskih postupaka koji padaju na teret države.

5. STRUKTURNE REFORME U PERIODU 2020-2022. GODINA

5.1 Prepoznavanje ključnih prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu

Programom ekonomskih reformi (PER) detaljno se identifikuju prepreke konkurentnosti i ekonomskom rastu i razvoju Crne Gore, u srednjeročnom periodu. U tom kontekstu, adekvatan set reformskih mjera predstavlja posebno poglavlje u Programu i koncipirano je na način da, odgovarajući na preporuke (policy guidance) Evropske komisije, kreira prostor za prevazilaženje navedenih prepreka ali i preventivno djeluje na njihovo nastajanje u srednjem, pa i dugom roku.

Evropska komisija je sproveda nezavisnu analizu crnogorske ekonomije kako bi identifikovala ključne strukturne izazove konkurentnosti i inkluzivnog rasta koristeći sam PER Crne Gore i druge izvore. Ova koncizna analiza pokazuje da zemlja doživljava nekoliko strukturnih i međusektorskih slabosti uprkos napretku ostvarenom u nekim oblastima.

Međutim, glavni izazovi u smislu podsticanja konkurentnosti i obezbjeđivanja dugoročnog inkluzivnog rasta su (i) povećanje aktivnost na tržištu rada, (ii) jačanje regulatornog okruženja i (iii) formalizacija ekonomije.

U skladu sa identifikovanim izazovima, na Ministarskom dijalogu održanom u maju 2019. godine dato je šest preporuka za razvoj PER-a 2020. godina, od čega su tri adresirane na strukturne reforme i glase:

- ❖ *Crna Gora se poziva da unaprijedi regulatorni ambijent izradom javno dostupnih smjernica za praktičnu primjenu svakog zakona koji utiče na poslovni ambijent. Osigura dosljednu primjenu datih smjernica.*
- ❖ *Crna Gora se poziva da izradi sveobuhvatnu strategiju kojom se obezbjeđuju pouzdani alati za mjerenje referentnih vrijednosti, kojima se omogućava stalna procjena i smanjenje neformalne ekonomije, uključujući neprijavljeni rad. Osigura tijesnu saradnju između centralnih i lokalnih vlasti na smanjenju neformalne ekonomije. Usvoji i primijeni novi zakonski okvir za javne nabavke, javno-privatna partnerstva i koncesije.*
- ❖ *Crna Gora se poziva da poveća učešće na tržištu rada, posebno mladih, žena i nisko kvalifikovanih, jačanjem mjera za aktivaciju zaposlenosti, uključujući i putem boljeg pružanja mjera za usavršavanje i prekvalifikaciju. Unaprijedi koordinaciju između servisa za zapošljavanje i socijalnu zaštitu. Uspostavi čvrst mehanizam praćenja i evaluacije primjene i rezultata praktičnog učenja u stručnom i visokom obrazovanju.*

Navedeni izazovi prepoznati su relevantnim strateškim dokumentima i Crna Gora je posvećena prevazilaženju istih. Takođe, potpunom implementacijom prioriternih reformskih mjera iz Programa ekonomskih reformi osiguraće se poželjan stepen efikasnosti u otklanjanju prepreka konkurentnosti i inkluzivnom rastu. Implementaciju reformskih mjera redovnim izvještavanjem prati Savjet za konkurentnost koji je Vlada osnovala 2017. godine.

5.2 Kratak pregled reformskih mjera

Poglavlje sumira prioritetne reformske mjere koje su definisane na bazi identifikovanih izazova i kao odgovor na probleme konkurentnosti i rastu, a sve kroz osam oblasti, shodno Smjernicama EK. Tabela integrisano prikazuje značaj predloženih mjera shodno njihovom procijenjenom uticaju na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost. Navedeno predstavlja vezu između pojedinih mjera i preporuka datih Crnoj Gori na ministarskom sastanku u maju 2019. godine, a identifikuje instituciju nadležnu za implementaciju mjere, kao i rizik implementacije mjere.

Tabela br. 4.1: Prikaz prioritetnih reformskih mjera Crne Gore u Programu ekonomskih reformi 2020-2022. i njihova veza sa preporukama za Crnu Goru sa Ministarskog sastanka iz maja 2019.

#	Prioritetna reformska mjera	Rezultat uticaja (ponder) *	Uticaj na konkurentnost	Uticaj na zaposlenost	Uticaj na fiskalnu održivost	Veza sa preporukom sa ministarskog sastanka iz maja 2019. (broj)	Implementaciono ministarstvo
Reforma energetskog tržišta i tržišta saobraćaja							
1.	<i>Unapređenje vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu</i>	12	Srednji	Direktan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije
2.	<i>Unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju</i>	9	Srednji	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
Sektorski razvoj							
3.	<i>Podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije</i>	5	Srednji	Indirektan	Negativan	/	Ministarstvo ekonomije
4.	<i>Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti</i>	11	Velik	Direktan	Neutralan	/	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja
5.	<i>Diverzifikacija turističkog proizvoda</i>	11	Srednji	Direktan	Pozitivan	/	Ministarstvo održivog razvoja i turizma
Poslovni ambijent i smanjenje sive ekonomije							
6.	<i>Primjena novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva</i>	13	Srednji	Indirektan	Pozitivan	5	Ministarstvo finansija
7.	<i>Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki</i>	13	Srednji	Indirektan	Pozitivan	5	Ministarstvo finansija
8.	<i>Unapređenje i implementacija mjera</i>	5	Srednji	Indirektan	Neutralan	5	Ministarstvo finansija

<i>za suzbijanje sive ekonomije</i>							
9.	<i>Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije</i>	12	Veliki	Indirektan	PPozitivan	5	Ministarstvo finansija
10	<i>Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća</i>	9	Srednji	Direktan	Pozitivan	/	Ministarstvo ekonomije
Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija							
11	<i>Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu</i>	8	Srednji	Indirektan	Neutralan	/	Ministarstvo ekonomije
12	<i>Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije</i>	11	Veliki	Direktan	< Neutralan		Ministarstvo nauke
13	<i>Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa</i>	15	Veliki	Direktan	Pozitivan		Ministarstvo nauke
Reforme vezane za trgovinu							
14	<i>Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5</i>	9	Srednji	Direktan	Pozitivan	/	Ministarstvo ekonomije/Ministarstvo finansija
Obrazovanje i vještine							
15	<i>Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca</i>	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo prosvjete
Zapošljavanje i tržište rada							
16	<i>Povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica</i>	10	Veliki	Direktan	Negativan	6	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
17	<i>Donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2021-2024</i>	6	Srednji	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti							
18	<i>Razvoj usluge dnevnog boravka za starije</i>	3	Mali	Indirektan	Neutralan	6	Ministarstvo rada i socijalnog staranja

*Napomena: Ponder koji pokazuje važnosti pojedinih strukturnih mjera je izračunat na bazi alatke za evaluaciju strukturnih mjera OECD-a koja posmatra uticaj strukturne mjere u odnosu na njen uticaj na ekonomsku konkurentnost/rast (suštinski uticaj, veliki, srednji i mali uticaj), zapošljavanje (direktan, indirektan i mali uticaj na zapošljavanje) i fiskalnu održivost (pozitivan, neutralan i negativan uticaj na fiskalnu održivost). Na bazi alatke, prilikom izbora tipa i nivoa uticaja mjeri se automatski dodjeljuje ponder. Veći ponder govori o većoj važnosti mjere a sve u odnosu na njen uticaj na ekonomsku konkurentnost/rast, zapošljavanje i fiskalnu održivost.

5.3 Analiza po oblastima i mjere strukturnih reformi

5.3.1 Reforma energetskeg tržišta i tržišta saobraćaja

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: U Crnoj Gori još nije uspostavljeno tržište prirodnog gasa, jer Crna Gora nema pristup prirodnom gasu ni izgrađenu gasnu infrastrukturu. Glavne prepreke za reformu i razvoj elektroenergetskog tržišta su neodgovarajuća vlasnička i upravljačka struktura elektroenergetskih subjekata. Naime, veleprodajno tržište električne energije u Crnoj Gori funkcioniše na bazi vanberzanskih transakcija, dok je krajnji cilj njegovo potpuno uključivanje u jedinstveno tržište EU. Prepreka u postizanju navedenog cilja je činjenica da Berza električne energije (BELEN), kao novoformirana kompanija, nema iskustva u upravljanju berzom i povezivanju sa susjednim tržištima električne energije na način na koji se ovi procesi realizuju u državama članicama EU. Pored toga, dominantni proizvođač električne energije - Elektroprivreda Crne Gore AD Nikšić (EPCG), upravlja konvencionalnim proizvodnim objektima, od kojih je poslednji pušten u rad prije skoro 40 godina. Nedostatak iskustva u razvoju i upravljanju objektima za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora primjenom novih tehnologija može nepovoljno uticati na realizaciju novih investicija, efikasnost funkcionisanja kompanije, odnosno njenu uspješnost u poslovanju i konkurentnost. Usljed izlaska dosadašnjeg strateškog partnera iz vlasničke strukture EPCG pojavila se potreba za analizom vlasničke i upravljačke strukture i odabirom optimalnog modela.

Pored toga, razlog nedovoljnog nivoa integrisanosti u regionalno elektroenergetsko tržište je i nepotpuni zakonodavno-regulatorni okvir u ovoj oblasti. Kompleksnost u otklanjanju navedene prepreke ogleda se u velikom broju nosilaca aktivnosti, a koje podrazumijevaju postizanje dogovora na regionalnom nivou. U tom kontekstu Programom ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2019-2021. godina predviđena je prioritetna reformska mjera "Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije" u trajanju od tri godine. U 2019. godini je pripremljen Nacrt zakona kojim se transponuje Regulativa (EU) 347/2013 o smjernicama za transevropsku energetske infrastrukturu i sprovedena javna rasprava. U toku je priprema nacrta propisa kojim će se izvršiti transponovanje Regulative (EU) 1227/2011 o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije. Preduslov za realizaciju drugih aktivnosti planiranih u okviru ove mjere je postizanje dogovora na regionalnom nivou, što ujedno predstavlja ključni rizik za njihovu realizaciju.

Dodatni podsticaj unapređenju stanja saobraćajnog sistema trebao bi biti ostvaren predstojećom implementacijom nove Strategije razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035 koju je Vlada usvojila u junu 2019. godine, kao i implementacijom Ugovora o osnivanju Transportne zajednice Jugoistočne Evrope potpisanog u Trstu u julu 2017. godine.

Prioritetna reformska mjera broj 1: Unapređenje vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu

Opis mjere Ova reformska mjera obuhvata aktivnosti na unapređenju vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu, a ima za cilj bržu reformu i intenzivniji razvoj elektroenergetskog sektora, kao i povećanje konkurentnosti kompanija i bržu integraciju crnogorskog u regionalno tržište električne energije. Mjera je u skladu sa Energetskom politikom Crne Gore do 2030. godine, Strategijom razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i Akcionim planom za njeno sprovođenje za period 2016 – 2020 godina. Ova mjera je usklađena i sa

energetskom politikom Energetske zajednice i Evropske unije, jer ista doprinosi razvoju konkurentnog tržišta električne energije u Crnoj Gori i njegovoj integraciji na regionalnom nivou. Sprovedenje mjere je posebno važno za EPCG, jer se nakon raskida ugovora o strateškom partnerstvu sa italijanskom kompanijom A2A državno vlasništvo u EPCG povećalo sa 57% na 85,4%.

Mjera je bila predviđena PER-om 2019-2021 u trajanju od tri godine. U 2019. godini je sprovedena analiza vlasničke i upravljačke strukture BELEN i u konkurentnom postupku kao strateški partner odabrana norveška kompanija Nord Pool, sa kojom su pregovori o zaključivanju ugovora u toku. Takođe, u toku je priprema projektnog zadatka za izradu analize vlasničke i upravljačke strukture EPCG. Ponavljanje mjere predstavlja nastavak njene implementacije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Finalizacija analize vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu i odabir optimalnih vlasničkih i upravljačkih modela (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, EPCG, BELEN); početak implementacije odabranih modela kod predmetnih kompanija (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, EPCG, BELEN).
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Nastavak implementacije optimalnog vlasničkog i upravljačkog modela za predmetne kompanije (odgovorni: Ministarstvo ekonomije, EPCG, BELEN).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomije

Pokazatelji rezultata: Za navedenu mjeru pokazatelji uspješnosti su broj elektroenergetskih kompanija za koje su izabrani optimalni modeli vlasničke i upravljačke strukture i broj kompanija koje su započele primjenu izabranih modela.

Indikator rezultata	Bazni (godina) 2018	Prelazni cilj – (godina) 2020	Cilj (godina) 2021
Broj kompanija za koje su izabrani optimalni modeli vlasničke i upravljačke strukture	0	2	2
Broj kompanija koje su započele primjenu izabranih modela	0	1	2

Očekivani uticaj na konkurentnost: Ova mjera stvara uslove za povećanje interesovanja uskospecijalizovanih kompanija za strateško partnerstvo sa predmetnim elektroenergetskim subjektima. Očekuje se da će mjera doprinijeti povećanju investicija u crnogorski elektroenergetski sektor i unapređenju znanja, što će dalje imati značajan uticaj na diversifikaciju portfolija i poboljšanje konkurentnosti ovih kompanija.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja: Procjenjuje se da je ukupna vrijednost dodatnih troškova za sprovođenje mjere 300.000 EUR, koja će biti obezbijeđena iz granta.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenje siromaštva, jednakosti i rodni pitanja: Očekuje se pozitivan uticaj na zapošljavanje u elektroenergetskom sektoru i drugim sektorima, u srednjem i dugom roku, i to zbog diversifikacije portfolija predmetnih kompanija i intenzivnijih investicionih aktivnosti. Mjera je neutralna sa aspekta rodne ravnopravnosti.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: Ovom mjerom će se unaprijediti konkurentnost elektroenergetskih kompanija, prvenstveno proizvođača fokusiranjem na proizvodnju „čiste“ električne energije. Time će se doprinijeti postizanju ciljeva održivog razvoja utvrđenih Pariskim sporazumom.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Kašnjenje u odabiru optimalnog modela vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetske kompanije	Niska	Angažovanje dodatnih članova timova koji sprovode mjeru
Nepostizanje dogovora sa odabranim strateškim partnerom	Niska	Traženje novog strateškog partnera

Prioritetna reformska mjera 2: Unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju

Opis mjere: Zakonom o prevozu u drumskom saobraćaju („Službeni list CG“, broj 71/2017) definisani su uslovi i način obavljanja javnog linijskog prevoza putnika u međugradskom drumskom saobraćaju. Zakon propisuje da je međugradski linijski prevoz, prevoz putnika između dvije ili više jedinica lokalne samouprave na teritoriji Crne Gore. Bitno je istaći da prema trenutnom zakonskom rešenju, red vožnje u međugradskom linijskom prevozu putnika predlaže prevoznik, takođe svi novi redovi vožnje u međugradskom linijskom prevozu u obavezi su da prođu administrativni postupak koji se naziva usklađivanje redova vožnje. Postupak usklađivanja redova vožnje podrazumijeva niz radnji kojim se utvrđuje vremenski interval (zaštitno vrijeme) prije ili poslije registrovanog polaska u starom redu vožnje, u kome se ne može izvršiti registracija novog polaska, odnosno novog reda vožnje, a na osnovu definisanih zaštitnih vremena, što predstavlja vid ograničenja konkurencije. Takođe, bitno je istaći da prema trenutnom zakonskom rešenju međugradski linijski prevoz putnika prevoznik se obavlja na osnovu registrovanog i ovjerenog reda vožnje, kao i da se isti registruju i ovjeravaju na period od godinu dana, sa početkom primjene od 1. juna tekuće do 31. maja naredne godine.

Kada govorimo o unapređenju međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju na teritoriji Crne Gore, isti ćemo realizovati kroz reformu nacionalnog zakonodavstva u drumskom saobraćaju, odnosno kroz izmjenu uslova i načina obavljanja istog, kao i izmjenu pravila na osnovu kojih će prevoznik dobijati ovlašćenje da obavlja međugradski linijski prevoz. Planirano je da redove vožnje i nove modele ugovaranja međugradskih linija na duži period predloži Ministarstvo saobraćaja i pomorstva. Ugovori o održavanju međugradskog linijskog prevoza biće zaključeni na period 5 do 7 godina. Ovim ugovorom će se definisati prava i obaveze, sa jedne strane naručioca Ministarstva saobraćaja i pomorstva i sa druge strane samih operatera, prevoznika, koji su specijalizovani za prevoz putnika, kroz stvaranje održivog linijskog međugradskog prevoza putnika i pružanje kvalitetne usluge prevoza putnika na čitavoj teritoriji Crne Gore, a ostvarivaće se i saradnja Ministarstva saobraćaja i pomorstva sa Privrednom komorom Crne Gore (Udruženje za saobraćaj) u vezi sa usklađivanjem redova vožnje.

Prvi korak u reformi međugradskog prevoza je izrada Studije unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju. Rok za realizaciju Studije je dvanaest mjeseci, za čiju izradu su obezbijeđena bespovratna sredstva u iznosu 150.000,00 eura od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Izrada Studije unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju i jačanje administrativnih kapaciteta u okviru Ministarstva saobraćaja i pomorstva – Direktorat za drumski saobraćaj (stručna edukacija).
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Reforma nacionalnog zakonodavstva koja podrazumijeva izmjenu zakona i podzakonskih akata koji regulišu javni prevoz putnika u drumskom saobraćaju i nastavak jačanja administrativnih kapaciteta u Ministarstvu saobraćaja i pomorstva – Direktorat za drumski saobraćaj (stručna edukacija).
- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** Implementacija nove regulative u javnom međugradskom prevozu putnika u drumskom saobraćaju i nastavak jačanja administrativnih kapaciteta u Ministarstvu saobraćaja i pomorstva – Direktorat za drumski saobraćaj (stručna edukacija).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo saobraćaja

Indikatori rezultata

Indikator rezultata i učinka	Bazni (2020.)	2021.	2022.
Broj obučениh kadrova	3	4	5

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Cilj unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika jeste povećanje broj putnika u javnom drumskom prevozu, kroz jačanje konkurentnosti javnog prevoza putem ulaganja u kvalitet, sigurnost i dostupnost prevoza. Imajući u vidu da će se za dodjelu linija u međugradskom drumskom saobraćaju prevoznici nadmetati i konkurisati za iste, na osnovu jednakih uslova i kriterijuma, na ovaj način će se pospješiti tržišni uslovi poslovanja i povećati konkurentnost poslovanja. Predviđa se da ugovori o održavanju redova vožnje u međugradskom javnom prevozu budu ugovoreni za period od 5 do 7 godina, što će prevoznicima dati dobru garanciju kod finansijskih institucija prilikom nabavke novih vozila, ekološki prihvatljivih. U uslovima pružanja kvalitetnije usluge međugradskog prevoza moguće je očekivati i povećanje tražnje za ovom vrstom usluge (prevoza). Trenutna pravila u linijskom međugradskom prevozu, postavljaju određene administrativne barijere kojima su stari redovi vožnje zaštićeni, odnosno prevoznici koji realizuju ove redove vožnje, imajući u vidu mogućnost zaštite svojih linija, nijesu u dovoljnoj mjeri motivisani da unarijede svoju uslugu. Takođe, kroz stvaranje kvalitetnog, sigurnog i dostupnog prevoza stvoriće se uslov i za smanjenje neloyalne konkurencije i sive zone.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja: Realizacija mjere ne iziskuje dodatne troškove, već se sredstva za rad opredjeljuju kroz godišnje zakone o budžetu Crne Gore za Ministarstvo saobraćaja i pomorstva (Direktorat za drumski saobraćaj) kao potrošačku jedinicu državnog budžeta, što pored sredstava za redovne zarade zaposlenih, obuhvata i sredstva za stručna usavršavanja, a dodatna stručna obuka će se realizovati kroz program TAIEX koji ne iziskuje dodatne troškove. Bespovratna sredstva u iznosu 150.000,00 eura za izradu Studije unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju, obezbijedena su od strane Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD).

Očekivani uticaj na socijalne ciljeve: Unapređenjem međugradskog linijskog prevoza putnika teži se stvaranju kvalitetnog, sigurnog prevoza dostupnog svim kategorijama putnika na teritoriji Crne Gore, kroz definisanje optimalanog broja linija u skladu sa zahtjevom tržišta, što treba da doprinese i ujednačenijem regionalnom povezivanju.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: Cilj unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika jeste takođe i smanjenje emisije ugljen-dioksida iz izduvnih gasova autobusa, kroz upošljavanje i optimalno korišćenje ekološki naprednih vozila. Prilikom zaključivanja odgovarajućih ugovora o održavanju međugradskog linijskog prevoza putnika između Ministarstva saobraćaja i pomorstva i prevoznika tražiće se i zadovoljenje određenih standarda u vezi sa vozilima koja će se upotrebljavati.

Potencijalni rizici:

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Rizik se odnosi na nedostatak interesovanja crnogorskih prevoznika za sve predložene redove vožnje u međugradskom prevozu	Srednja	Studija unapređenja međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju će predložiti modele ugovaranja linija za smanjenje ovog rizika

5.3.2 Sektorski razvoj

Analiza glavnih prepreka: Ključni razvojni sektori u Crnoj Gori su industrija, poljoprivreda i usluge, prvenstveno turističke. U tom smislu, reformske mjere u okviru sektora u PER-u 2020 su prikazane za oblasti industrije, poljoprivrede, turizma i finansijskih usluga i dijagnoza stanja za ove oblasti je data u nastavku.

Industrija: Prioriteti utvrđeni industrijskom politikom, poput jačanja konkurentnosti, porasta inovativnosti, bolje saradnje industrije, istraživanja i razvoja, težnje ka većoj dodatnoj vrijednosti i proširenju asortimana proizvoda uz primjenu savremenih tehnologija, sprovođenjem brojnih mjera i aktivnosti, rezultirali su blago-pozitivnim pomjeranjem vrijednosnih pokazatelja industrije. Učešće industrije u strukturi ukupnog BDP-a u 2018. godinu iznosilo je 10,3% i, u odnosu na prethodnu godinu, više je za gotovo 10%. Bruto dodata vrijednost na nivou industrijskog sektora u 2018. godini u odnosu na 2017. povećana je za 19,9%. U sektoru industrije u 2018. godini bilo je uposleno 11,4% ukupno radnog stanovništva, uz povećanje produktivnosti industrije, koja je u 2018. godini bila na nivou od 21.590€. U posmatranoj godini, učešće industrije u izvozu je na nivou od 90,6%, sa učešćem prerađivačke industrije od 65,1%. Od ukupnih investicija u osnovna sredstva u 2018. godini (1,01 mil. €), u sektoru industrije uloženo je 11,9%, što je više u odnosu na godinu ranije za 9,4%. Kod prerađivačke industrije, investicije u osnovna sredstva bilježe rast od 33,7% u poređenju sa 2017. godinom. Pozitivna kretanja zabilježena su i u domenu ukupne domaće potrošnje na istraživanje i razvoj, koja u 2017. godini iznosi 0,35% BDP, od čega su izdaci poslovno preduzetničkog sektora na istraživanje i razvoj na nivou od 19%.

Prerađivačka industrija, kao glavni sektor industrije čini 52,7% industrijske proizvodnje sa 4% učešća u strukturi BDP odnosno 38,9% industrijskog doprinosa BDV u 2018. godini. Kretanja industrijske proizvodnje na nivou sektora prerađivačke industrije u najvećoj mjeri određuje proizvodnja osnovnih metala (aluminijum i čelik), proizvodnja hrane i pića, drvna industrija i proizvodnja namještaja. Tokom gotovo cijele 2019. godine proizvodnja na nivou sektora prerađivačke industrije bilježi blaži pad proizvodnih indeksa, a samim tim i izvoza, što je pretežno uslovljeno padom u metalnoj industriji, usljed

destabilizacije cijena osnovnih metala i pada potražnje ovih proizvoda. Niži obim proizvodnje, rezultat je i pomjeranja težista na otvaranje novih kapaciteta i buduću proizvodnu diverzifikaciju.

Prepreke snažnijem razvoju industrije, poput dominacije proizvoda sa niskim stepenom obrade uz nisku produktivnost, nedostatka sopstvenog kapitala za investicije, visoke uvozne zavisnosti skupih energenata, uz relativno slabu povezanost nauke i industrije i nizak nivo tehnološkog razvoja, onemogućavaju bolje proizvodno-finansijske efekte. Usvajanje Industrijske politike 2019-2023. sa pratećim Akcionim planom i koordinisani pristup implementaciji utvrđenih programskih mjera i aktivnosti treba da doprinesu umanjenju ključnih prepreka i revitalizaciji industrije, odnosno poboljšanju performansi crnogorske industrije u srednjem roku.

Poljoprivreda: Poljoprivreda predstavlja jedan od strateških razvojnih sektora u Crnoj Gori. Njeno učešće u BDP-u je u 2018. godini iznosilo je 6,7%. Bruto vrijednost proizvodnje u sektoru poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u 2018. godini iznosila je 515,2 mil. eura i veća je za 6,7% u odnosu na 2017. godinu. Glavni cilj poljoprivredne politike Crne Gore je unapređenje konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i poboljšanje uslova života u ruralnim područjima. Osnovne prepreke za jačanje konkurentnosti sektora proizvodnje hrane u Crnoj Gori je niska produktivnost po jedinici površine, nepovoljna starosna struktura u ruralnim područjima, nerazvijena ruralna infrastruktura, kao i nepostojanje adekvatnog oblika udruživanja poljoprivrednih proizvođača u većini sektora poljoprivredne proizvodnje.

Značajna sredstva u okviru projekta Svjetske banke MIDAS kao i iz pretpripravnih fondova za ruralni razvoj i nacionalnog budžeta bila su na raspolaganju crnogorskim proizvođačima u prethodnom periodu, a sve u cilju jačanja sektora proizvodnje hrane. Tokom 2018. u sektor poljoprivrede investirano je oko 16,7 miliona eura od čega je podrška iz IPA sredstava iznosila 2,6 miliona eura (ukupan iznos investicija 4 miliona eura), dok je kroz mjere Agrobudžeta podrška iznosila 14,1 miliona eura i odnosila se na mjere direktne podrške (subvencije) i mjere koje imaju za cilj podršku investicijama u ruralnim područjima kao što su podrška podizanju novih zasada, uvećanje stočnog fonda, nabavka opreme i mehanizacije.

Zahvaljujući investicijama u objekte za preradu hrane i dostizanjem EU standarda bezbjednosti hrane, došlo je do unapređenja objekata za preradu hrane, pa je broj onih koji su usaglašeni sa EU zahtjevima u značajnom porastu (2014 – 3 objekta, sada 61 objekat). Trenutno, Crna Gora ima 14 odobrenih objekata za izvoz u EU.

Turizam: Pokazatelji turističkog prometa tokom 2019. godine su na zadovoljavajućem nivou s obzirom da je uspostavljen njihov pozitivan trend od početka godine. Međutim, imajući u vidu potencijale za dalji razvoj turizma s jedne strane, a koji su osnova za strateški cilj da Crna Gora postane visokokvalitetna cjelogodišnja turistička destinacija, prepoznate su osnovne prepreke bržem razvoju turizma i to: nedovoljan broj smještajnih kapaciteta (prevashodno hotelskog tipa) više i visoke kategorije, neizbalansirani regionalni turistički razvoj i još uvijek visok stepen sezonalnosti u poslovanju turističke privrede.

Naime, analize pokazuju da se 90-95% smještajnih kapaciteta i turističkog prometa (broj turista, noćenja i prihoda) nalazi i realizuje u primorskom regionu, kao i da se 65-70% prometa ostvaruje tokom tri ljetnja (jun, jul i avgust) mjeseca u godini.

Posljedice takvog stanja i kretanja turističkih tokova su:

- Sjever Crne Gore je sa turističkog aspekta nedovoljno razvijen, uz konstantno odvijanje migracije stanovništva ka drugim djelovima države,
- u periodima prije i poslije glavne (ljetnje) turističke sezone, poslovanje turističke privrede ne odvija se zadovoljavajućom dinamikom, što u krajnjem uslovljava sezonsko zapošljavanje, čime se ne doprinosi povećanju ukupnog broja zaposlenih.

U cilju minimiziranja prepreka bržem razvoju turizma, predložena je reformaska mjera pod nazivom »Diverzifikacija turističkog proizvoda«, koja predstavlja nastavak aktivnosti započetih u prethodnom periodu. Implementacijom mjere doprinosi se realizaciji 6. preporuke EK, jer stvara pretpostavke za povećanje učešća na tržištu rada, posebno velikog broja mladih, žena, kao i nisko-kvalifikovanog kadra (koji čine gro strukture svih zaposlenih u turizmu kao radno-intenzivnoj privrednoj grani, u kojoj više žene čine oko 50% ukupnog broja zaposlenih), uz jačanje mjera za aktivaciju zaposlenih.

Realizacijom aktivnosti u okviru predložene mjere podiže se nivo konkurentnosti Crne Gore kao turističke destinacije i to ne samo u Regionu nego i šire posmatrano, jer se stvara proizvod koji je po svojoj prirodi specifičan/jedinstven (objedinjava se ponuda Primorja i Sjevera), tj. omogućava se turistima vrlo raznolik doživljaj u relativno kratkom vremenskom periodu.

Prioritetna reformaska mjera 3: Podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije

Opis mjere: U skladu sa Akcionim planom za sprovođenje Industrijske politike 2019-2023. godina u periodu 2019-2020. godina, kroz Program za unapređenje konkurentnosti privrede, sa fokusom na podsticanje modernizacije kapaciteta i unapređenje tehnologije kroz investicije u opremu, realizuje se Programaska linija za modernizaciju prerađivačke industrije. Predmetna programaska linija, kao važan implementacioni mehanizam za modernizaciju prerađivačkih kapaciteta iprimarna komponenta mjere, realizuje se u kontinuitetu, putem nabavke opreme kroz kreditni aranžman sa IRFCG, uz sufinansiranje Ministarstva ekonomije u vidu bespovratnih sredstava do 20% opravdanih troškova. Efekti mjere u periodu 2016-2018. godina ukazuju na značajno interesovanje i pozitivnu reakciju od strane privrednika, što je rezultiralo nabavkom mašina i prateće opreme u iznosu od oko 1,35 mil €, uz bespovratnu podršku Ministarstva ekonomije od oko 0,2 mil €.

Dodatno, u skladu sa strateškim i operativnim ciljevima Industrijske politike, kao nadgradnja aktivnosti koje se sprovode na planu tehnološke modernizacije, u cilju energetske efikasne upotrebe resursa i smanjenja potrošnje energije, inicirana je priprema programskih aktivnosti sa fokusom na energetske efikasnost prerađivačke industrije. Kroz predmetnu, drugu komponentu ove mjere, teži se unapređenju poslovanja uvođenjem energetske menadžmenta i optimizacije energetske potrošnje, što je definisano Akcionim planom Industrijske politike 2019-2020. godina, kao i Akcionim planom Strategije pametne specijalizacije 2019-2020.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Realizacija programske linije modernizacije u kontinuitetu- Ministarstvo ekonomije/IRFCG; Sprovođenje pilot projekta finansijske podrške za realizaciju mjera energetske efikasnosti u sektoru prerađivačke industrije.
- Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Nastavak programskih aktivnosti implementacije linije za modernizaciju prerađivačke industrije, kao i priprema i realizacija programa za realizaciju mjera za energetske efikasnosti u sektoru industrije.

- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini:** Dalja realizacija programskih aktivnosti implementacije linije za modernizaciju prerađivačke industrije i energetske efikasnosti u sektoru industrije.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomije

Pokazatelji rezultata: Za navedenu mjeru, u dijelu prve komponente, pokazatelji uspješnosti na nivou rezultata su broj odobrenih prijava po osnovu Javnog oglasa i vrijednost nabavljene opreme za modernizaciju, dok je za drugu komponentu indikator sproveden pilot projekat podrške za energetske efikasnosti i na bazi njega kreiran Program za realizaciju mjera energetske efikasnosti u sektoru industrije. Na nivou indikatora učinka, uspješnost se mjeri povećanjem nivoa investicija u opremu u sektoru prerađivačke industrije, kao i povećanjem BDV prerađivačke industrije, smanjenjem potrošnje energije u sektoru industrije.

Indikator rezultata	Bazni (godina) 2016.	Prelazni cilj – (godina) 2020	Cilj (godina) 2022
Broj podržanih prijava po osnovu obje programske aktivnosti	1 preduzeće	10	12
Vrijednost nabavke opreme	47.500€	1.000.000	1.300.000
Program za realizaciju mjera en. efikasnosti u sektoru industrije	-	Realizacija pilot projekta	Implementacija Programa
Nivo investicija u sektoru prerađivačke industrije	31,8 mil €	10% rast u odnosu na baznu godinu	20% rast u odnosu na baznu godinu

Očekivani uticaj na konkurentnost: Predmetna mjera će stimulisati investicije u tehnološki razvoj, koji će imati efekte na produktivnost, profitabilnost i konkurentnost kompanija, kako na domaćem tako i na inostranom tržištu. Dodatnom unapređenju sektora industrije doprinijeće uspostavljanje grant šeme za uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija usmjerenih na poboljšanje energetske efikasnosti i povećanje upotrebe dostupnih izvora obnovljive energije od strane preduzeća. U srednjem roku biće omogućeno povećanje učešća industrije u BDP, izvoza, kao i generisanje prihoda, uz poštovanje principa održivog razvoja.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja: Uz prisutan trend povećanja interesa privrede za realizaciju mjere modernizacije (u 2019. godini odobreno je 11 zahtjeva, nabavljene mašina i prateće opreme vrijednosti 1.213.786€, od čega 155.736€ bespovratnih sredstava), aktivnosti usmjerene na modernizaciju u sektoru industrije, podržane pilot projektom energetske efikasnosti²⁴, iziskuju budžetsko izdvajanje u 2020. godini na nivou 200.000€, dok će za implementaciju u 2021. i 2022. biti potrebno po 300.000 €, na godišnjem nivou. Dodatno, za realizaciju aktivnosti u sklopu prve komponente, predviđeno je kreditiranje od strane IRFCG, kroz kreditni aranžman u iznosu od 1,2 mil € u 2020. godini, odnosno 1,25 mil € u 2021. i 2022.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodnih pitanja: Povećanje tehnoloških kapaciteta kompanija će generisati zapošljavanje visoko obučanih kadrova. Obezbjedenje podrške profesionalnih treninga, kroz usvajanje novih znanja i vještina, unaprijediće ljudske kapacitete u kompanijama i povećati zapošljivost mladih ljudi.

²⁴ Aktivnost će se sprovoditi u okviru Programa za unapređenje konkurentnosti privrede, uz uvođenje dodatne komponente mjere-pilot projekta, u čijem je fokusu energetska efikasnost u sektoru industrije, koji se implementira u okviru IPA 2014 projekta- Unapređenje poslovnog okruženja i konkurentnosti privatnog sektora.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: U dijelu uticaja na životnu sredinu, uz dalje jačanje finalizacije kroz podršku manjim ali modernizovanim prerađivačkim kapacitetima, aktivnosti koje treba da se sprovede kroz program mjera energetske efikasnosti u industriji, biće dodatni podsticaj u cilju resursno efikasne i čistije proizvodnje, u skladu sa konceptom zaštite životne sredine i minimiziranja eventualnih negativnih uticaja uvođenjem modernih tehnologija.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Spremnost i svjesnost kompanija za modernizaciju uz poštovanje principa resursno efikasne i čistije proizvodnje ²⁵	/	Promotivne aktivnosti kroz organizaciju tematskih događaja i obezbjeđenje tehničke podrške potencijalnim aplikantima

Prioritetna reformska mjera 4: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti

Opis mjere: Mjera se sastoji iz dvije komponente: I – Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standard EU i II- Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti. Prvom komponentom podržava se podizanje novih zasada poljoprivrednih kultura, povećanje stočnog fonda, nabavka specijalizovane mehanizacije, izgradnja i rekonstrukcija objekata za primarnu proizvodnju, nabavka opreme za preradu, uvođenje novih tehnologija i inovacija te otvaranja novih tržišnih mogućnosti, izgradnja i rekonstrukcija objekata za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda sa ciljem unapređenja standarda bezbjednosti hrane, zdravlja i dobrobiti životinja i zdravlja bilja, kroz postepeno usklađivanje sa EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane. Komponentom II - Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima usmjerena je na razvoj ruralnog turizma i prerade poljoprivrednih proizvoda na gazdinstvu pružajući podršku izgradnji i rekonstrukciji neophodnih objekata i nabavci opreme mehanizacije i ostalih sadržaja. Ova mjera se implementira u skladu sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. i Programom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2016-2020. (IPARD II) i Strategijom pametne specijalizacije Crne Gore 2019 - 2024.

Vremenski period sprovođenja mjere: Ova reformska mjera je podijeljena u tri aktivnosti: Komponenta I - „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“, „Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda“ i Komponenta II -“Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti na poljoprivrednim gazdinstvima” čija ce realizacija nastaviti do 2023 godine, a što je u skladu sa programskim periodom IPARD II programa.

Ministarstvo poljoprivrede odgovorno je za implementaciju mjere.

²⁵ Rizik se odnosi na realizaciju druge komponente.

Tabela Indikatori rezultata

Komponenta I - Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standard EU

Indikator	Bazna godina (2018)	Srednjoročni cilj (2020)	Ciljna godina (2023)
Vrijednost realizovanih investicija	0	6,700,000 eura (bez PDV-a)	48,000.000 (bez PDV-a)
Novoizgradjeni objekti u oblasti prerade	0	5	25 projekata
Subjekti u poslovanju a hranom koji su dostigli EU standard	0	10	60 projekata

Komponenta II - Diverzifikacija ekonomskih aktivnosti

Indikator	Bazna godina (2019)	Srednjoročni cilj (2020)	Ciljna godina (2023)
Broj realizovanih/isplacenih zahtjeva	0	25	100
Vrijednost realizovanih investicija	0	700.000 eura (bez PDV-a)	3.000.000 eura (bez PDV-a)

Uticaj na konkurentnost: Mjera će doprinijeti povećanju proizvodnje u primarnom i sektoru prerade. Bolje snabdijevanje prerađivačkog sektora domaćom sirovinom će doprinjeti povećanju dodate vrijednosti u proizvodnji, smanjenju uvozne zavisnosti i većoj konkurentnosti domaćih proizvoda. Posljednjih nekoliko godina bilježi se i rast izvoza sušenog i dimljenog mesa, prerađevina od mesa, voća, vina, piva, alkoholnih pića i eteričnih ulja. Proizvodnjom tradicionalnih proizvoda na poljoprivrednim gazdinstvima daje mogućnost razvoja kratkih lanaca vrijednosti, koji će za rezultat imati bolju kontrolu bezbjednosti hrane, smanjenje sivog trzista i naravno dodatne prihode za same proizvođače. Unapređenjem ponude ruralnog turizma će se na održiv i inkluzivan način najbolje valorizovati prirodni resursi Crne Gore a ujedno i stvoriti nova radna mjesta u ruralnim područjima.

Očekivani uticaj na zapošljavanje i rodnu ravnopravnost: Socijalni rezultat mjere ogleda se kroz podsticaj ženama i mladim na način da prilikom ocjenjivanja projekata više bodova dobijaju projekti čiji su nosioci, samim tim se afirmišu za pokretanje poslova u sektoru proizvodnje hrane, odnosno otvaranje novih radnih mjesta. U cilju ravnomjernog razvoja dodatna podrška je opredijeljena za investicije koje su locirane na područjima inzad 600 metara nadmorske visine, čime se daje dodatni akcenat razvoju sjevera države i manje razvijenih područja. Fokusiranom podrškom na ruralna područja i mlade preduzetnike utiče se na zaustavljanje depopulacije ovog područja, te stvaranje novih poslovnih prilika kroz turizam, preradu i prodaju proizvoda na samom gazdinstvu.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: IPARD II programom je predviđeno da podršku mogu ostvariti samo oni korisnici čija investicija najkasnije u trenutku isplate ispunjava EU standarde u dijelu zaštite životne sredine, dok cjelokupno gazdinstvo odnosno preduzeće mora ispunjavati nacionalne standarde u dijelu zaštite životne sredine. Same mjere promovišu zaštitu životne sredine na način što one aplikacije koje se odnose ili u svom sastavu imaju investicije u upravljanje otpadom (stajsko đubrivo, otpadne vode, otpad u toku proizvodnje) boduju sa dodatnih 10 bodova prilikom rangiranja, odnosno dio investicije koji se odnosi na upravljanje otpadom ostvaruje dodatnih 10% bespovratne podrške. Namjera je da se kroz podršku da doprinos razvoja održivih praksi upravljanju zemljištem, kroz organsku poljoprivrede i druge agro-ekološke prakse.

Potencijalni rizik

Rizik	Nivo ocekivanog rizika	Planirane aktivnosti u cilju smanjenja rizika
Problem predfinansiranja	Srednji	Formiranje posebne kreditne linje IRF-a koja je kompatibilna sa IPARD II programom, a ujedno povoljna za korisnike podrške (niže kamatne stope, prihvatljivi kolateral). Mogućnost formiranja garantnog fonda. Razgovor sa komercijalnim Bankama u cilju finansiranja sektora poljoprivrede po što povoljnijim uslovima
Administrativne barijere	Srednji	Za potrebe realizacije ovih mjera Vlada Crne Gore je usvojila informaciju i donijela zaključak da na svim nivoima administracije prednost imaju dokumentacija koja je neophodna za ostvarivanje podrške po IPARD II Programu. Sa ovom praksom će se nastaviti u narednom period.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Ukupan planirani iznos podrške za 2020. godinu iznosi 25 milion eura, od čega 11,3 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 10 miliona eura i nacionalne kontribucije 3,7 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2021. godinu iznosi 25 milion eura, od čega 11,3 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 10 miliona eura i nacionalne kontribucije 3,7 miliona eura. Ukupan planirani iznos podrške za 2022. godinu iznosi 25 milion eura, od čega 11,3 miliona je iz IPA sredstava, privatnih izvora 10 miliona eura i nacionalne kontribucije 3,7 miliona eura. Realizacija ove mjere ne zahtijeva dodatne troškove za sprovođenje

Prioritetna reformska mjera 5: Diverzifikacija turističkog proizvoda

Opis mjere: Diverzifikacija turističkog proizvoda je mjera za ostvarenje strateškog cilja razvoja turizma koji glasi: Crna Gora je na međunarodnoj turističkoj mapi prepoznata kao visoko-kvalitetna turistička destinacija sa cjelogodišnjom turističkom ponudom. Mjera se ostvaruje kroz aktivnosti na razvoju turizma orijentisanog na prirodu, kulturnog, ruralnog, zdravstvenog, nautičkog, sportskog i drugih vidova turizma, odnosno kroz razvoj turističkih proizvoda za odabrane - ciljne grupe turista, zatim kroz kreiranje jedinstvenih proizvoda i promovisanje autentičnih turističkih atrakcija, uz permanentno podizanje nivoa kvaliteta usluge.

Aktivnosti u okviru mjere, usmjerene su ka unapređenju postojećih i razvijanju novih obilka turističkog proizvoda (baziranog na prirodi uz turističku valorizaciju svih postojećih potencijala) na sjeveru Crne Gore i njegovom objedinjavanju sa ponudom Primorja u jedinstvenu cjelinu.

S obzirom da turizam ima multiplikovane efekte na ostale privredne grane, mjera će doprinijeti razvoju ponude i privrednih djelatnosti koje su direktno i indirektno povezane sa turizmom (poljoprivreda, trgovina, saobraćaj...). Na taj način, mjera će doprinijeti povećanju prihoda domicilnog stanovništva s obzirom na mogućnost obavljanja turističke djelatnosti kao dopunske djelatnosti (seoska domaćinstva će svoje proizvode plasirati na lakši i sigurniji način). Takođe, razvojem novih proizvoda otvora se i novi broj radnih mjesta čime se povećava zapošljavanje mladih ljudi (turizam je radno intenzivna grana sa dominantno ženskom populacijom) i smanjuju se migratorna kretanja sa Sjevera na Jug države.

Aktivnosti u okviru mjere se realizuju u višegodišnjem period jer se sastoje od pod-projekata:

- **Planinarenje i biciklizam** – razvoj novih planinarskih i biciklističkih staza sa pratećom infrastrukturom, uz viziju da se uz njih razvija ugostiteljska ponuda (u dosadašnjem periodu, pored ostalih, najviše je zastupljena bed&bike ponuda domaćinstava uz staze). Za 2020. godinu planirane su aktivnosti na uređenju nove staze za područje Durmitora;

- **Panoramski putevi Crne Gore** – sastoji se od ukupno četiri rute, od kojih je ruta “Krug oko Korita” u potpunosti završena (duž ove rute otvoreno je više ugostiteljskih objekata, domaćinstva imaju uređeno nekoliko odmorišta), ruta “Durmitorski prstan” završeno je 90% aktivnosti, dok su aktivnosti za rute “Kruna Crne Gore” i “More i visine” u početnoj fazi);
- **Program podsticajnih mjera** - sastoji se od više pod-programa; za period 2019/2020 to su: Organizovanje udruženja izdavalaca privatnog smještaja; Organizovanje manifestacija; Podrška za razvoj MICE turizma; Promocija putem međunarodnih događaja u inostranstvu i Podrška subjektima koji promovišu tradicionalnu crnogorsku kuhinju i proizvode u Crnoj Gori i inostranstvu, Zajedničko oglašavanje na tržištu Izraela, Sprovođenje zajedničke kampanje sa turoperatorima i Podrška događajima na sjeveru Crne Gore; u okviru koji je sufinansiran 31 projekat, čija realizacija započinje u 2019. a završava se u 2020. godini;
- **Sva čuda Crne Gore** - predstavlja mehanizam oživljavanja interesovanja za turistički neafirmisane i nepoznate crnogorske lokacije, tj. turističke valorizacije bogatstava Crne Gore. Projekat će se realizovati kroz javne pozive sa ciljem - afirmacije svih manje poznatih ili nepoznatih priča, anegdota, istorijskih događanja i činjenica iz Crne Gore, i to iz svih gradova, sela, mjesta, za koje postoji pisani trag kao dokaz, sa akcentom na lokalitete: Prokletija, Komova, Bjelasice, kanjona Mrtvice, doline Lima i Bojane, Pive i Pivskog jezera, Veruše, Njeguša, Šaskog jezera, Ali Pašinih izvora, Turjaka i drugih lokaliteta, kako vezanih za prirodu i prirodne ljepote tako i za kulturu, religiju, kulturno istorijsko nasljeđe itd.). Projekat će se realizovati u dva oblika: Realnom i Digitalnom, koji su usko povezani i zajedno čine interaktivnu cjelinu, a na koji način se afirmiše i novi vid marketinške prodaje i oglašavanja uz populizaciju digitalne kulture Crne Gore.

U okviru Realnog oblika projekta izvršiće se: uređivanje lokaliteta, postavljanje signalizacije – informativne table (na više jezika) sa QR kodom – link za sajt »Sva čuda Crne Gore« na kom biti više informacija o lokalitetu, ali i o turističkim i ostalim sadržajima u blizini. Digitalni oblik projekta podrazumijeva izradu: Web sajt i socijalne mreže, VR/AR/MR aplikacija (virtuelna realnost, interaktivna realnost, mix realnosti i virtuelne realnosti), Mapirane projekcije (projektovane na objektima i zdanjima), Hologramske projekcije (projektovane na objektima i zdanjima 5D, 8D) i Hologramske reklame.

Dakle, nakon završetka svih projekata u okviru mjere, turistička ponuda, prevashodno Sjevera Crne Gore, biće bogatija sa više konkretnih turističkih proizvoda koji će predstavljati osnovu za definisanje višednevnih turističkih itinerera. Duži boravak turista podrazumijeva potrebu za njihovim smještajem što dalje znači da se na taj način stvara osnova za povećanje broja noćenja i prihoda (kao osnovnih pokazatelja kretanja turističkog prometa). Na taj način aktivnosti u okviru mjere doprinose realizaciji strateškog cilja, a to je obezbjeđenje ponude turistima tokom čitave godine.

Realizacija projektnih aktivnosti se planira na srednjoročnom nivou, s obzirom da je turizam isko-akumulativna a radon intenzivna privredna grana, za čiji razvoj je potreban duži početni period.

Nosoci svih aktivnosti u okviru Mjere su prvenstveno mala i srednja preduzeća (koja inače čine gro preduzeća u sektoru turizma Crne Gore), a čije se poslovanje stimuliše realizacijom navedenih projektnih aktivnosti - MORT u saradnji sa NTO-om finansira stvaranje infrastrukture kao osnove za realizaciju projekata ili sufinansira njegovu implementaciju (u zavisnosti od vrste projekta).

Podsticanje kreativnosti i inovativnosti malih i srednjih preduzeća, kao osnovnih obilježja projekata koji se realizuju u okviru mjere, biće predmet i projektnih aktivnosti koje će se realizovati u okviru prioriteta “Održivi i zdravstveni turizam” koji je defisan, između ostalih, u Strategiji pametne specijalizacije (S3).

Fokus projekta je na korišćenju inovacija za modernizaciju zdravstvenog turizma i to posebnim privatnim ulaganjima u kreiranje novih proizvoda i usluga.

Aktivnosti u okviru mjere odvijaju se uz poštovanje principa održivosti (korelacija sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja), a njihovom realizacijom stvaraju se preduslovi za ravnomjernu turističku ponudu sa regionalnog aspekta (korelacija sa Strategijom regionalnog razvoja). Jedan od rezultata unapređenja ponude na Sjeveru jeste i povećanje broja novo-otvorenih radnih mjesta, povećanje turističkog prometa (broja turista, noćenja i prihoda od turizma), zatim smanjenje migracija sa Sjevera ka Jugu, kao i podizanje nivoa životnog standarda stanovništva (korelacija sa Milenijumskim razvojnim ciljevima).

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** - Planinarenje i biciklizam – Planinarska staza za područje Durmitora, Panoramski putevi Crne Gore («Kruna Crne Gore» i «More i visine»), Program podsticajnih mjera u oblasti turizma (raspisivanje javnih poziva uz sklapanje ugovora po osnovu odobrenih projekata), Sva čuda CG (odabir lokaliteta za uređivanje i postavljanje signalizacije uz raspisivanje javnih poziva za izbor najpovoljnijih ponuđača)
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Planinarenje i biciklizam - (Planinarska staza za područje Durmitora, Panoramski putevi Crne Gore («Kruna Crne Gore» i «More i visine»), Program podsticajnih mjera u oblasti turizma (raspisivanje javnih poziva uz sklapanje ugovora po osnovu odobrenih projekata), Sva čuda CG (odabir lokaliteta za uređivanje i postavljanje signalizacije uz raspisivanje javnih poziva za izbor najpovoljnijih ponuđača)
- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** - Planinarenje i biciklizam - Planinarska staza za područje Durmitora, Panoramski putevi Crne Gore («Kruna Crne Gore» i «More i visine»), Program podsticajnih mjera u oblasti turizma (raspisivanje javnih poziva uz sklapanje ugovora po osnovu odobrenih projekata), Sva čuda CG (odabir lokaliteta za uređivanje i postavljanje signalizacije uz raspisivanje javnih poziva za izbor najpovoljnijih ponuđača).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo održivog razvoja i turizma.

Pokazatelji rezultata:

Indikator rezultata	2020. godina	2021. godina	2022. godina
Broj projekata	3	4	4

Indikator učinka	2020. godina	2021. godina	2022. godina
Broj turista	godišnja stopa rasta: 5%	godišnja stopa rasta: 7%	godišnja stopa rasta: 9%
Broj noćenja	godišnja stopa rasta: 4%	godišnja stopa rasta: 6%	godišnja stopa rasta: 8%

Očekivani uticaj na konkurentnost Turizam je jedna od prioritarnih privrednih grana u Crnoj Gori s obzirom na potencijale za njegov dalji razvoj i indirektni uticaj na ostale djelatnosti, kao i zbog njegove izvozne komponente, odnosno činjenice da oko 90% prometa ostvaruju inostrani turisti. Implementacijom mjere ostvaruje se cilj produženja trajanja glavne turističke sezone čime će se podsticati veća iskorišćenost smještajnih kapaciteta uz stvaranje preduslova za kontinuirano otvaranje novih radnih mjesta. Mjera će takođe doprinijeti i podizanju nivoa svijesti o održivom razvoju životne sredine (jer mjera, u najvećem obimu, usmjerena na razvoj turističkog proizvoda baziranog na prirodi), i to prvenstveno, putem turističke valorizacije prirodnih potencijala i kulturno–istorijske baštine.

Permanentnim unapređenjem turističkog proizvoda očekuje se dalje povećanje izvozne komponente turističkih usluga uz multiplikativne efekte na druge privredne grane: saobraćaj, poljoprivredu, trgovinu, zanatstvo... Očekivanja su da će se nastaviti trend rasta broja turista, noćenja i prihoda po osnovu potrošnje turista i da će se u narednom desetogodišnjem periodu bilježiti rast ukupnog (direktno i indirektno) učešća turizma u BDP-u po prosječnoj godišnjoj stopi od 3-5% (shodno Izvještaju Svjetskog savjeta za putovanja i turizam).

Realizacijom Mjere podiže se nivo konkurentnosti Crne Gore kao turističke destinacije i to ne samo u Regionu nego i šire posmatrano, jer se stvara proizvod koji je po svojoj prirodi specifičan/jedinstven (objedinjava se ponuda Primorja i Sjevera), tj. omogućava se turistima vrlo raznolik doživljaj u relativno kratkom vremenskom periodu.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Za realizaciju aktivnosti u okviru Mjere, u Budžetu je za 2020. godinu planiran iznos od 520.000,00 € (70.000,00 € za robe i usluge – za aktivnosti u okviru “Planinarenje i biciklizam”, “Panoramske rute” i “Sva čuda Crne Gore”, i 450.000,00 € - za sufinansiranje projekata u okviru aktivnosti “Program podsticajnih mjera u oblasti turizma”). Za projektne aktivnosti iz Programa podsticaja dio sredstava turistička privreda, kao krajnji pružalac usluga.

Mjera će biti finansirana na gore opisani način i tokom 2021. i 2022. godine.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja S obzirom da je turizam radno intenzivna djelatnost, implemetacija projektnih aktivnosti iz Mjere doprinijeće povećanju ukupnog broja zaposlenih, a s obzirom da je u sektoru turizma ženska populacije čini veliki dio zaposlenih, doprinosi se i ekonomskom jačanju žena (korelacija sa Strategijom razvoja ženskog preduzetništva i Aktivnostima na planu uspostavljanja rodne ravnopravnosti).

Osim toga, značajan pozitivan efekat implementacije Mjere ogleda se i u smanjivanju migratornih kretanja na relaciji Sjever-Jug i povećanju broja mladih koji ostaju na seoskom području.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Aktivnosti u okviru Mjere sprovode se uz poštovanje principa i standarda održivosti (sa ekonomskog, ekološkog, kulturnog i socijalnog aspekta) kako bi se obezbijedilo optimalno korišćenje resursa životne sredine koji je ključni element turističkog razvoja. Na taj način obezbjeđuje se preduslovi da se implementacija aktivnosti u okviru Mjere odvija uz minimalni negativni uticaj na životnu sredinu.

S druge strane, turistička valorizacija prirodnog potencijala kao i kulturno-istorijskog nasleđa doprinosi njihovoj revitalizaciji, efikasnijoj zaštiti i boljoj očuvanosti, što u osnovi ima pozitivan uticaj na njihov dalji potencijal sa aspekta njihove turističke funkcije.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Neizvršavanje aktivnosti prema planu uzrokovano provođenjem tenderskih postupaka	Visoka	Obezbeđenje sredstava kroz intenzivnije uključivanje privatnog sektora u okviru sličnih projektnih aktivnosti.

5.3.3 Poslovni ambijent i smanjenje neformalne ekonomije

Analiza glavnih prepreka: Smanjenje neformalne ekonomije i unaprijeđenje poslovnog ambijenta, pored tržišta rada su i od strane Evropske komisije i Vlade Crne Gore prepoznati kao ključni izazovi u domenu konkurentnosti.

Vlada Crne Gore je uspostavila sistem koordinacije borbe protiv sive ekonomije, kroz rad Vladine Komisije za suzbijanje sive ekonomije. Ove aktivnosti su doprinijele boljoj koordinaciji između organa koji učestvuju u prevenciji i suzbijanju sive ekonomije, što je rezultiralo boljoj naplati prihoda i smanjenju neformalnog rada. Rad Komisije za sivu ekonomiju prati i godišnje donošenje Akcionog plana za borbu protiv sive ekonomije. Ono što je prepoznato kao manjkavost postojećeg Akcionog plana jeste i nedostatak adekvatnih indikatora za praćenje rezultata mjera predviđenih Akcionim planom.

Dodatno, neophodno je podizati i kvalitet administrativnog okvira za borbu sa sivom ekonomijom, kroz jačanje kapaciteta institucija koje su ključni nosioci procesa. U ovom kontekstu je sistem funkcionisanja poreske administracije prepoznat kao izazov na kome treba dodatno reformski raditi.

U dijelu unaprijeđenja poslovnog ambijenta prepoznati su izazovi koji se odnose na administrativne i regulatorne prepreke, uspostavljanje digitalnih procesa, smanjenje parafiskalnih nameta na nacionalnom i lokalnom nivou, uspostavljanje regulatornog okvira za javne nabavke, javno privatno partnerstvo i koncesije, kao i finansijsku podršku sektoru malih i srednjih preduzeća.

U cilju smanjenja parafiskaliteta na lokalnom nivou, u martu 2019. godine usvojen je Zakon o administrativnim taksama, kao i Zakon o lokalnim komunalnim taksama. Donošenju novog Zakona o administrativnim taksama pristupilo se u cilju ukidanja, objedinjavanja i smanjenja administrativnih taksi, a koje imaju direktnog uticaja na građane i privredu. U vezi sa tim, izvršeno je smanjenje 72 takse (11% od ukupnog broja), ukinuto 49 taksi (7%), dok nijedna taksa nije povećana. Novim Zakonom o lokalnim komunalnim taksama, ukinuto je devet osnova za utvrđivanje taksi, dok je ukupno tri zadržano uz utvrđivanje limita za njihovu visinu. Navedeni zakoni predviđaju obavezu da lokalne zajednice usaglase svoje podzakonske akte, što podrazumijeva da se odluke o lokalnim komunalnim taksama i odluke o lokalnim administrativnim taksama usklade sa važećim zakonima do 31. jula uz pribavljanje saglasnosti Vlade.

Donošenje opštinskih odluka se sprovodi uz sveobuhvatnu saradnju Vlade, lokalnih samouprava i privatnog sektora. Naime, u postupku davanja saglasnosti na odluke, Ministarstvo finansija obavezno konsultuje predstavnike svih privrednih udruženja u Crnoj Gori, kao i nekoliko ministarstava (Ministartstvo ekonomije, Ministartstvo održivog razvoja i turizma, Ministartstvo saobraćaja i pomorstva, Ministarstvo

poljoprivrede i ruralnog razvoja). Lokalne samouprave u postupku donošenja odluka pripremaju i analizu uticaja propisa, koja omogućava detaljno sagledavanje ekonomskih efekata donosenih odluka.

U ciju unaprijeđenja poslovnog ambijenta, stvaranja preduslova za povećanje konkurentnosti, a posljedično i boljeg pozicioniranja na međunarodnim listama konkurentnosti, Vlada Crne Gore je u junu 2019. godine donijela Akcioni plan za unaprijeđenje poslovnog ambijenta (u izabranim oblastima). Akcioni plan tretira pet oblasti i to: započinjanje biznisa, izdavanje građevinskih dozvola, dobijanje priključka za električnu energiju, plaćanje poreza i registraciju nepokretnosti. Identifikovane oblasti se oslanjaju na nalaze izvještaja o lakoći poslovanja Svjetske banke, koji ih je prepoznao kao „ranjive“ za Crnu Goru, imajući u vidu da Crna Gora ostvaruje lošije pozicije u poređenju sa ostalim zemljama obuhvaćenim izvještajem. Akcioni plan prikazuje konkretne aktivnosti, regulatorne i operativne u cilju postizanja željenih rezultata. Identifikovani su rokovi kao i odgovorna lica na operativnom nivou. Dominantne aktivnosti predviđene akcionim planom tiču se uspostavljanja digitalnih procesa prije svega za elektronsku registraciju preduzeća i uspostavljanje e katastra. Indikatori uspjeha za realizaciju mjera iz AP će biti unaprijeđenje pozicije Crne Gore u Doing Business izvještaju.

Pored uspostavljanja elektronske registracije preduzeća, akcioni plan podrazumijeva i unaprijeđenje procedura za klasičnu registraciju preduzeća, u dijelu pojednostavljenja formulara, smanjenja troškova i unaprijeđenje postupanja Centralnog registra privrednih subjekata. U dijelu e katastra omogućiće se pribavljanje podataka iz katastarskih evidencija elektronskim putem, čime se se skratiti vrijeme potrebo za registraciju nepokretnosti.

Implementacija ovog akcionog plana podrazumijeva donošenje četiri zakona: Zakona o privrednim društvima, Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata, Zakona o energetici i Zakona o državnom premjeru i katastru.

U dijelu pristupa finansijama i dalje su evidentne poteškoće sa kojima se suočavaju potencijalni preduzetnici, start up preduzeća, ali i postojeća MMSP koja imaju poslovne ideje, *ispunjavaju uslove, ali nemaju dovoljna ili adekvatna sredstvaobezbjeđenja kredita*, što ukazuje na potrebu razvijanja novih finansijskih instrumenata za olakšanje dostupnosti finansijama. S tim u vezi, planirano je uspostavljanje garantnog fonda kao novog finansijskog instrumenta podrške za unapređenje preduzetništva, podsticaj investicionih aktivnosti i otvaranje novih preduzeća i novih radnih mjesta. Garantnim šemama *će se omogućiti podrška preduzetnicima za otpočinjanje biznisa kao i podsticaj poslovanju malih i srednjih preduzeća, kroz bolje uslove, smanjenje rizika i povećanje obima kreditne podrške.*

Takođe, Sektor MSP se i dalje suočava sa slabim izvoznim aktivnostima usled zahtjevnih tehničkih propisa, gdje preduzeća treba da postanu svjesna da oni postaju obaveza i na domaćem tržištu. I dalje je izraženo nedovoljno povezivanje u klastere, nepoznavanje izvoznih procedura, primjena prava intelektualne svojine, slabo razvijena marketing funkcija, kao i nedovoljno poznavanje savremenih tokova u primjeni informacionih tehnologija. Ovo ukazuje da je neophodno dalje razvijanje podrške za primjenu međunarodnih standarda kvaliteta, digitalizaciju i internacionalizaciju biznisa, kao i jačanje informativno/savjetodavne, promotivne i edukativne podrške za preduzeća.

U skladu sa preuzetim obavezama, u decembru 2019. godine donijet je Zakon o javnim nabavkama sa ciljem potpunog usklađivanja sa direktivama Evropske unije iz 2014. godine, kao i sa najboljom praksom zemalja članica Evropske unije. Suštinski tekst Zakon donosi novi koncept javnih nabavki, usmjeren na kreiranje osnova na rastu efikasnosti, jačanju transparentnosti i cjelokupnom unaprijeđenju ove politike.

Poseban fokus u primjeni novih regulatornih rešenja biće monitoring, izvještavanje kroz praćenja postupaka javnih nabavki na polugodišnjem nivou, koje će precizno identifikovati stepen razvoja na kome se sistem nalazi, nadzor, vođenje elektronskog sistema javnih nabavki, organizovanje obuka, sertifikovanje službenika za javne nabavke i drugo.

Zakon o javno-privatnom partnerstvu osnova je za dalje investicione aktivnosti, infrastrukturna ulaganja kao i poboljšanje ambijenta za investicije u oblastima od značaja za obavljanje poslova od javnog interesa. Zakonom o javno – privatnom partnerstvu je predviđeno osnivanje Agencije za investicije Crne Gore kao centralnog tijela za investicije. Zakon donosi novi model javnih ugovora koji će kombinovati autoritet javnih institucija, kao i znanje i vještine privatnog sektora, u cilju unaprjeđenja kvaliteta javnih radova, izgradnje i rekonstrukcije javne infrastrukture i u konačnom povećavanju kvaliteta javnih usluga.

U skladu sa preporukom broj 5 preporučena je izrada sveobuhvatne strategije kojom se obezbjeđuju pouzdani alati za mjerenje referentnih vrijednosti, kojima se omogućava stalna procjena i smanjenje neformalne ekonomije uključujući neprijavljeni rad. Shodno preporuci, predložene su dvije mjere koje se odnose na unaprjeđenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije i suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije. Takođe, predložene su dvije mjere koje se odnose na primjenu novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva i uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki, kao odgovor na preporuku 5, koja se odnosi na usvajanje i primjenu novog zakonskog okvira za javne nabavke, javno-privatno partnerstvo i koncesije.

Prioritetna reformska mjera 6: Primjena novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva

Opis mjere: Zakon o javno-privatnom partnerstvu osnova je za dalje investicione aktivnosti, infrastrukturna ulaganja kao i poboljšanje ambijenta za investicije u oblastima od značaja za obavljanje poslova od javnog interesa. Zakonom o javno – privatnom partnerstvu je predviđeno osnivanje Agencije za investicije Crne Gore, kao i Direkcije za javno- privatna partnersva u okviru Direktorata za politiku javnih nabavki – Ministarstvo finansija. Navedeno je osnova za implementaciju novog regulatornog okvira koji po prvi put u Crnoj Gori regulise ovo formu saradnje privatnog i javnog sektora, a po osnovu iskustva i standarda zemalja EU. Zakon donosi novi model javnih ugovora koji će kombinovati autoritet javnih institucija, kao i znanje i vještine privatnog sektora, u cilju unaprjeđenja kvaliteta javnih radova, izgradnje i rekonstrukcije javne infrastrukture i u konačnom povećavanju kvaliteta javnih usluga.

Novi Zakon o javnim nabavkama donosi usaglašavanje sa direktivama Evropske unije (4 direktive i 2 regulative iz ove oblasti), ali istovremeno je obuhvatio sugestije dostavljene u procesu usaglašavanja od strane Evropske komisije. Stoga ovaj novi regulaorni okvir za javne nabavke osnova je za unaprjeđenje pregovaračke pozicije u okviru poglavlja 5 - javne nabavke i jedno od mjerila za zatvaranje istog. Postizanje većeg stepena efikasnosti u sprovođenju postupaka nabavke, jačanje transparentnosti, kao i monitoringa i nadzora u sistemu javnih nabavki ključni je dio Zakona. Dodatni benefiti ovog zakonskog okvira ogledaju se u pojednostavljenju procedura u javnih nabavki i smanjenje troškova učešća koje će imati za posljedicu veći stepen učešća malih i srednjih preduzeća u postupcima javnih nabavki, što doprinosi većem nivou tržišne konkurencije, odnosno povećanju prosječnog broja ponuda sa pozitivnom posljedicom efikasnijeg i racionalnijeg trošenja javnih sredstava.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Implementacija novog zakonodavnog okvira iz oblasti javnih nabavki i javno privatnog partnerstva; Podzakonska regulativa za oblast javno-privatnog partnerstva i javnih nabavki; Uspostavljanje institucionalnog okvira za javno-privatno partnerstvo i javne nabavke (Agencija za investicije Crne Gore i direkcija za u Direktoratu za politiku javnih nabavki okviru Ministarstva finansija); (pomoć EBRD-a) Priprema novog strateškog dokumenta koji će na sistematski način utvrditi dalje korake za unapređenje politika javnih nabavki sa naglaskom na javno-privatno partnerstvo; Kontinuirane obuke kako naručilaca tako i ponuđača kako bi se stekli kapaciteti za implementaciju novih zakonskih okvira za javne nabavke i javno-privatno partnerstvo; Ekspertska podrška u implementaciji nove regulative; Promocija nove regulative.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Kontinuirane obuke kako naručilaca tako i ponuđača kako bi se stekli kapaciteti za implementaciju novih zakonskih okvira za javne nabavke i javno-privatno partnerstvo; Jačanje institucionalnog okvira u oblasti javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva; Ekspertska podrška u implementaciji nove regulative; Promocija nove regulative.
- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** Kontinuirane obuke kako naručilaca tako i ponuđača i ekspertska podrška u implementaciji regulative.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija

Pokazatelji rezultata: U jednostavnoj tabeli, uključiti 2-3 indikatora rezultata indikatora učinka na nivou cijele zemlje za praćenje i ocjenjivanje rezultata svake reformske mjere u konkretnim segmentima ili sektorima ekonomije. Ovi pokazatelji treba da budu konkretni za svaku reformsku mjeru.

Indikator rezultata i učinka	2020	2021	2022
<i>Broj održanih obuka vezanih za javne nabavke</i>	20	20	20
<i>Broj obučeni službenika za javne nabavke</i>	200	400	400
<i>Broj održanih obuka vezanih za javno-privatno partnerstvo</i>	5	5	5
<i>Broj obučeni službenika za javno-privatno partnerstvo</i>	24	24	24
<i>Institucionalni okvir</i>	<i>Agencija za investicije; Izrada akta o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta Agencije;</i>		
<i>Strateški dokument</i>	<i>Izrada Strategije razvoja sistema javnih nabavki sa naglaskom na javno – privatno partnerstvo</i>		
<i>Izrada podzakonske regulative</i>	<i>Izrada podzakonske regulative za oblast javnih nabavki i javno- privatnog partnerstva - broj akata (50)</i>		

Rezultat mjere je mjerljiv kroz broj obuka/treninga kako bi se osigurala kvalitetna primjena propisa, a na taj način se stvaraju produktivni kadrovi i sužava prostor za zloupotrebu i jača transparentnost.

Očekivani uticaj na konkurentnost Implementacija mjere će doprinijeti kreiranju jasnog okvira Vladine politike u cilju promocije javno-privatnog partnerstva, zatim primjene principa i zahtijeva u oblasti javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva u skladu sa najboljom praksom i odredbama direktiva Evropske unije.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja Za implementaciju mjere obezbijedena su sredstva kroz IPA projekat “Unaprjeđenje i jačanje institucionalnog sistema i pravnog okvira u oblasti javnih nabavki i državne pomoći “. Za potrebe formiranja Agencije očekuje se podrška SIGME, za troškove jačanja sistema obuka za javno – privatna partnerstva i javne nabavke kroz podršku SIGME, za Upustva i slično podrška EBRA-a.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja Mjera ima indirektan uticaj na zapošljavanje jer doprinosi razvoju novog vida investicija, inovativnosti, uspostavljanju i širenju sektora za realizaciju javnih radova i javnih usluga, pa samim tim i mogućnosti za novo zapošljavanje. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Nije moguće dati procjenu uticaja na životnu sredinu u ovom trenutku.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
<i>Kašnjenje sa usvajanjem podzakonskih akata</i>	<i>Niska</i>	<i>Ekspertska pomoc obezbijedjena kroz IPA 2014</i>

Prioritetna reformska mjera 7: Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki

Opis mjere: U cilju uspostavljanja efikasnog, transparentnog i konkurentnog sistema javnih nabavki u Crnoj Gori neophodno je uvođenje savremenog sistema elektronskih javnih nabavki. S tim u vezi, razvije se potrebna infrastruktura, sprovedi obuka za korisnike sistema i administratore i sprovoditi aktivnosti na podizanju svijesti o politici elektronskih javnih nabavki. U decembru 2018. godine potpisan je ugovor sa izvođačem projekta i tokom 2019. godine završena početna faza u trajanju od 6 mjeseci i započeta faza razvoja sistema. Implementacija elektronskog sistema javnih nabavki počinje u 2020. godini kroz pilot projekat. Puna primjena i implementacija bice realizovana 2021. godine.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** U I kvartalu 2020. godine očekuje se uspostavljanje sistema i početak pilot faze projekta, Obuka zaposlenih u Ministarstvu finansija koji će raditi na sistemu, 6 naručilaca i ponudjača koji će testirati sistem kao i trenig trenera; Tokom 2020. godine radiće se na otklanjanju eventualnih nedostataka sistema; Priprema Plana obuka i materijala potrebnih za

obuku krajnjih korisnika sistema (naručilaca i ponudjača); Ekspertska podrška u implementaciji novog sistema; Promocija sistema.

- b. Aktivnosti planirane u 2021. godini** Uveden potpuno funkcionalan elektronski sistem javnih nabavki; Shodno Planu obuka sprovodi se konstantno obučavanje korisnika sistema; Ekspertska podrška u implementaciji novog sistema; Promocija sistema.
- c. Aktivnosti planirane u 2022. godini** Kontinuirana obuke kako naručilaca tako i ponudjača

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija

Pokazatelji rezultata:

Indikator rezultata i učinka	Bazni (godina)	Prelazni cilj – (godina)	Cilj (godina)
Broj održanih obuka vezanih za korišćenje sistema	35 (2020)	20 (2021)	20 (2022)
Broj obučanih službenika za javne nabavke za korišćenje sistema	350 (2020)	350 (2021)	350 (2022)
Broj obučanih ponuđačaza korišćenje sistema	350 (2020)	350 (2021)	350 (2022)
Postupci javnih nabavki sprovedeni isključivo u elektronskoj formi	0,1% (2020)	50% (2021)	100% (2022)

Očekivani uticaj na konkurentnost Implementacija mjere će doprinijeti kreiranju efikasnog, transparentnog i konkurentnog sistema javnih nabavki u Crnoj Gori u skladu sa najboljom praksom i odredbama direktiva Evropske unije.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja Za implementaciju mjere su potrebna sredstva u iznosu od 1.400.000,00 eura koja su obezbijedena kroz IPA 2014, sa učešćem od 140.000,00 eura iz Bužeta Crne Gore.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki dovešće do povećanja dostupnost i transparentnost - automatizacija i centralizacija informacija o planiranim ugovorima o javnoj nabavci ponuđačima olakšava pristup nadmetanju, otvara tržište snažnijoj konkurenciji i povećava broj konkurentnih ponudjača a samim tim će imati pozitivan uticaj na dodatno zapošljavanje. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Nije moguće dati procjenu uticaja na životnu sredinu u ovom trenutku

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
<i>Kadrovska osposobljenost</i>	<i>niska</i>	Kroz kontinuiranu obuku i promocijusestema korisnici će se upoznati sa prednostima i načinom korišćenja

Prioritetna reformska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije

Opis mjere U cilju doprinosa suzbijanju sive ekonomije i prevođenju neformalnog sektora u legalne tokove, javila se potreba za inoviranjem mjera postojećeg akcionog plana. Mjere za suzbijanje sive ekonomije u nadležnosti relevantnih državnih organa sprovode se u koordiniranim postupcima nadležnih uprava ali je unaprijeđena i saradnja sa drugim institucijama i organima lokalne samouprave u dijelu korišćenja njihovih podataka. Značajna pažnja posvećena je jačanju fiskalne discipline i eliminisanju nelojalne konkurencije kao i podizanju svijesti o značaju legalnog poslovanja. Navedeno je realizovano kroz preventivne, restriktivne ali i stimulatívne mjere. U skladu sa aktivnostima koje su predviđene važećim Akcionim planom, neophodne su izmjene sa aspekta sektorskih politika i poslovnog okruženja, uključujući neprijavljeni rad.

Akcioni plan će pružiti set kontrolnih i podsticajnih mjera, kako bi se sa jedne strane vršila efikasnija kontrola i spriječila siva ekonomija, a sa druge strane olakšalo poslovanje privredi. Akcioni plan će ići u pravcu ispunjenja sljedećih ciljeva: efikasniji nadzor nad tokovima sive ekonomije, unapređenje rada Poreske uprave u cilju efikasnije naplate poreza, podsticajne mjere za fer konkurenciju, legalno preduzetništvo i zapošljavanje, administrativno rasterećenje i podizanje svijesti građana i privrede o značaju suzbijanja sive ekonomije.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Analiza stanja u oblasti neformalne ekonomije kako bi se utvrdio karakter mjera iz Akcionog plana sa kojima je poželjno nastaviti u budućnosti. Utvrđivanje zastupljenosti stimulatívni, preventívni i restriktivni mjera. Uspostavljanje relevantne (adekvatne) baze indikatora za praćenje realizacije navedenih aktivnosti.
- b. Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Jačanje administrativnih kapaciteta usmjereno ka sprovođenju obuka odnosno odgovarajućim usavršavanjima koja će biti u skladu sa potrebama tehnološkog razvoja na tržištu relevantnih institucija, u cilju ispunjenja mjera koje su predviđene Akcionim planom.
- c. Aktivnosti planirane u 2022. godini:** Unapređenje zajedničkih aktivnosti Uprave carina, Poreske uprave, Uprave policije i Uprave za inspekcíjske poslove, primjenjujući sporazume o međusobnoj saradnji u kontroli regularnosti poslovanja privrednih subjekata. Sinhronizovanje kontrola robe i dokumentacije, u cilju postizanja bolje efikasnosti u otkrivanju i otklanjanju nepravilnosti.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija

Pokazatelji rezultata:

2020. godina: Povećan broj registrovanih smještaja, prijave gostiju, naplate boravišne takse za 15%. Povećanje broja prijavljenih radnika tokom sezone, kao i povećanje broja radnika u legalnim uslovima poslovanja, odnosno smanjenje udjela rada na crno kao procenta tržišta radne snage za 3%.

Privljena vrijednost carinske robe i naplata povećane za 4%

2021. godina: Povećan broj inspeksijskih kontrola za 10%

2022. godina: Smanjenje gotovinskih transakcija za 10%, uz podsticaj bezgotovinskom plaćanju.

Pokazatelji rezultata

Indikator rezultata i učinka	Bazni (godina)	Prelazni cilj – (godina)	Cilj (godina)
Povećan broj registrovanih smještaja, prijave gostiju, naplate boravišne takse za 15% Povećanje broja prijavljenih radnika tokom sezone, kao i povećanje broja radnika u legalnim uslovima poslovanja, odnosno smanjenje udjela rada na crno kao procenta tržišta radne snage za 3%. Privljena vrijednost carinske robe i naplata povećane za 4%	2020		2020
Povećan broj inspeksijskih kontrola za 10%	2021		2021
Smanjenje gotovinskih transakcija za 10%.	2022		2022

Očekivani uticaj na konkurentnost: Smanjenjem udjela neformalne ekonomije kao procenta BDP-a, rada, usluga, ostvariće se dugoročan uticaj na konkurentnost.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i budžetski uticaj: Mjera će u srednjem roku ostvariti pozitivan uticaj na budžet, povećanjem prihoda na osnovu efikasnih kontrola koje će dovesti do povećanja naplate istih.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja: Smanjenjem neprijavljenog rada ostvariće se pozitivan uticaj na zaposlenost, a poboljšanjem kvaliteta rada i radnih uslova u srednjem roku doći će do smanjenja siromaštva i socijalne jednakosti.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: Nema uticaja na životnu sredinu.

Potencijalni rizici: Nedostatak povjerenja javnosti.

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Nedostatak povjerenja javnosti	Niska	Obezbeđivanje dobre koordinacije između ministarstava i drugih relevantnih institucija kao i kreiranje jasnih međusektorskih pravila za implementaciju mjera politike za promociju dobrog rada.

Prioritetna reformska mjera 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije

Opis mjere: U okviru Poreske Uprave Crne Gore sprovodi se Projekat reforme poreske administracije, koji je usmjeren na unaprijeđenje efikasnosti Poreske uprave i smanjenje troškova za poreske obveznike. Projekat je otpočeo 2018. godine, i zasnovan je na dugoročnoj viziji Crne Gore da cjelokupna poreska administracija počiva na modernizovanim poslovnim procesima zasnovanim na sistemskoj analizi rizika, a koji će u krajnjem doprinijeti efikasnijoj naplati javnih prihoda iz svih izvora privredne djelatnosti. Na ovaj način i uz uspostavljanje visoko automatizovanog sistema uticaće se na povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i na smanjenje diskrecionog prostora koji otvara mogućnosti za sivu zonu. Direktni korisnici projekta su Vlada Crne Gore i njene institucije javnih finansija, dok su krajnji korisnici crnogorski poreski obveznici i građani. Za implementaciju projekta formirana je radna struktura u vidu pet radnih grupa, Odbora za implementaciju projekta unutar Poreske uprave, Upravnog odbora i Savjetodavnog odbora projekta. Projekat je usmjeren na stvaranje dodatnih uslova za preventivno djelovanje i suzbijanje pojava oblika sive ekonomije, što je u direktnoj vezi sa preporukom broj 5.

Važna aktivnost ovog Projekta upućuje na dalje jačanje analitičkih funkcija unutar Poreske uprave, pa je s tim u vezi u saradnji sa eksternim konsultantom i Ministarstvom finansija, usaglašena metodologija za procjenu poreskog jaza za PDV, porez na dohodak fizičkih lica i doprinose za obavezno socijalno osiguranje, a na osnovu koje su pripremljeni podaci (rezultati) za 2017. godinu. Osim toga, sprovedena su dva istraživanja „Istraživanje zadovoljstva poreskih obveznika" i „Istraživanje zadovoljstva zaposlenih u Poreskoj upravi Crne Gore", koji će nastaviti da se realizuju na godišnjem nivou, kako bi se pratili rezultati.

Značajna aktivnost Vlade Crne Gore tokom 2018. godine odnosila se na stvaranje neophodnih uslova za uspostavljanje novog sistema fiskalizacije u prometu roba i usluga. Sistem je osmišljen sa ciljem unaprijeđenja kontrola transakcija, dodatnog smanjenja poreskog administriranja i stvaranja povoljnijih uslova za efikasno upravljanje poreskim kontrolama i postupcima prinudne naplate. Očekuje se da će puna implementacija sistema u konačnom dovesti do svođenja učešća neformalne ekonomije na najmanju moguću mjeru, povećanja konkurentnosti preduzeća koja legalno posluju i podsticanju zdrave konkurencije na tržištu. U tom kontekstu, a kao direktan odgovor u pravcu suzbijanja sive ekonomije Vlada Crne Gore je utvrdila predlog Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga koji je Skupština CG usvojila na sjednici od 31. jula 2019. godine.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini:** Usvajanje podzakonskih akata za implementaciju Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga. Nabavka sistema za uvođenje elektronske fiskalizacije. Aktivnosti na edukaciji službenika Poreske uprave. Priprema funkcionalnih zahtjeva za uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS), kao i pokretanje procedure i izbor isporučioaca novog sistema (softvera). Aktivnosti na poslovima čišćenja podataka koji će biti migrirani u novi sistem. Nabavka dijela hardvera neophodnog za početak IRMS-a.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini:** Nabavka softvera i fazna implementacija sistema elektronske fiskalizacije. Nastavak aktivnosti oko uvođenja IRMS-a, aktivnosti u pogledu čišćenja podataka, kao i aktivnosti u pogledu obezbjeđenja kvaliteta u procesu uvođenja novog sistema. Nabavka dijela neophodnog hardvera za novi IRMS. Formiranje poreske policije.

- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini:** Nastavak aktivnosti oko uvođenja i finalizacije IRMS-a, aktivnosti u pogledu čišćenja i migracije podataka, aktivnosti u pogledu obezbjeđenja kvaliteta prilikom uvođenja novog sistema. Nabavka preostalog neophodnog hardvera za novi sistem. Dalje jačanje kapaciteta Poreske policije.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija

Indikatori rezultata:

Indikator rezultata i učinka	2020	2021	2022
1. Pripremljeni Pravilnici za implementaciju Zakona. 2. Uspješno sprovedena testna faza sistema elektronske fiskalizacije. 3. Broj radionica i drugih oblika edukacije na temu e-fiskalizacije.	1. Usvojeni Pravilnici 2. Okončana testna faza. 3. Održan veliki broj prezentacija na svim nivoima zainteresovane javnosti.	1. Implementacija Postepeno prilagođavanje na sistem elektronske fiskalizacije.	1. implementacija Dalje unapređenje sistema Potpuno korišćenje sistema elektronske fiskalizacije.
1. Broj zaposlenih poreskih policajaca.	10	2	X
1.Pripremljeni funkcionalni zahtjevi za IRMS 2.Uspostavljen novi integrisani IT sistem za upravljanje prihodima (IRMS) 3.Nabavljen hardver za IRMS 4. Podaci očišćeni i migrirani u IRMS	1. Završetak aktivnosti na izradi dokumenta funkcionalnih zahtjeva 2.Završena procedura izbora isporučioaca (softver)/početak realizacije 3.Nabavka dijela hardvera/početak 4.Proces čišćenja podataka	1.-- 2.Implementacija IRMS 3. Nabavka dijela hardvera 4.Proces čišćenja podataka	1.-- 2.Implementacija IRMS/finalizacija 3.Nabavka dijela hardvera 4. Proces čišćenja i migracije podataka

Uticaj na konkurentnost Implementacijom Projekta reforme Poreske administracije uspostaviće se integrisani informacioni sistem baziran na savremenim poslovnim procesima, koji će biti osnov za sistemsku analiza rizika u okviru PU, koja je jedan od ključnih mehanizama kontrole poreskih obveznika, posebno onih koji posluju u neformalnom sektoru. Na ovaj način konkurencija koja dolazi iz neformalnog sektora i koja direktno ugrožava održivost obveznika koji posluju u legalnim tokovima biće svedena na najmanju moguću mjeru. Navedeno će imati za rezultat povećanje konkurentnosti privrednih subjekata koji legalno posluju i istovremeno povećanje efikasnosti Poreske uprave, a što će uticati na povećanje konkurentnosti cijele privrede.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja Projekat se finansira iz kredita Svjetske banke u iznosu od 14 mil. EUR. Dio sredstava realizovan je tokom 2018. godine, dok će se dio realizovati tokom 2013. godine do kada traje Projekat. Predviđeno trajanje projekta je od 2018. do 2023. godine. Ugovor o zajmu je potpisan 19. januara 2018 god., dok je projekat postao efektivan 13. marta 2018. godine. Sredstva za uspostavljanje elektronske fiskalizacije procijenjena su u iznosu od 4.8 miliona eura, i obezbjeđena su iz kredita Svjetske banke.

- a. **2020. godina** iz projektnog kredita 3,150,000 €
- b. **2021 godina** iz projektnog kredita 7,090,000 €, iz Budžeta: 48.000 €
- c. **2022. godina** iz projektnog kredita 4,070,000 €, iz Budžeta: 72.000 €

Očekivani uticaj na socialne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost Smanjenje nivoa neformalnog sektora u kratkom roku može imati uticaja na povećanje nezaposlenosti onih koji su poslovali u sivoj zoni, međutim u dugom roku kreiraju se uslovi za sistem baziran na zdravoj konkurenciji koji će doprinijeti povećanju životnog standarda i smanjenju siromaštva.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Mjera nema uticaja na životnu sredinu.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća	Planirana akcija ublažavanja
Prelazak na novi sistem će iziskivati određene troškove kod obveznika koji posjeduju fiskalne kase koje neće moći da se prilagode novom sistemu, zbog čega se i kod ove grupe obveznika može javiti određen otpor pri implementaciji.	niska	Uspješnim sprovođenjem propisa i jačanjem svijesti kroz adekvatne javne i promotivne kampanje
Na tržištu postoji značajan broj fiskalnih kasa koje ne mogu podržati novi sistem. Neke od njih je moguće nadograditi hardverski, ali to uzrokuje trošak (130-150EUR). Najveći broj obveznika koji imaju takve kase će ih morati zamijeniti novim uređajem. Iako je dio tih kasa starijeg datuma (neke i od početka uvođenja postojećeg sistema, više od 10 godina), određeni dio ih je i novijeg datuma.	niska	Eventualnim subvencionisanjem malih poreskih obveznika, tj malih i srednjih preduzeća
Kašnjenje sa realizacijom IRMS projekta.	srednja	Uspješnim upravljanjem projektom kroz poštovanje zadatih rokova, uticaće se na eliminisanje ovog rizika Podizanje stepena uključenosti organizacije u skladu sa strukturom projekta

Prioritetna reformska mjera 10: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća

Opis mjere: Potreba za konstantnim stimulisanjem i jačanjem sektora malih i srednjih preduzeća jedan je od ključnih stubova ubrzanog ekonomskog razvoja za koji je potrebno kreirati uslove i podsticaje kako bi se unaprijedila njihova konkurentna sposobnost, a time i konkurentnost privrede u cjelini. Sprovođenje programa podrške sektoru MMSP predstavlja implementaciju prioriternih aktivnosti definisanih Strategijom razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća 2018-2022, Pravcima razvoja 2018-2021 i preporukama EU Small Business Act –SBA. Dakle, dostupnost i unapređenje finansijske podrške sektoru MSP jedna je od prioriternih mjera razvoja preduzetništva i konkurentnosti. U cilju rješavanja problema u pristupu finansijskim sredstvima, posebno za preduzetnike i MMSP koja imaju razvojne ideje, ali nemaju sredstva obezbjeđenja kredita, postoji potreba za razvojem modela finansijske podrške koji će umanjiti rizik i povećati obim kreditne podrške. S tim u vezi planirano je uvođenje novog finansijskog instrumenta u vidu kreditnih garancija čime se stvaraju uslovi za lakši pristup povoljnim finansijskim sredstvima za rizičnije kategorije preduzetnika i preduzeća sa razvojnim idejama, bez potrebe ili uz umanjene zahtjeva

za kolateralom. Investiciono-razvojni fond Crne Gore (IRFCG) je, kao finansijski posrednik, potpisao ugovor o garanciji u okviru COSME programa sa Evropskim investicionim fondom, u vrijednosti ukupnog obima garantovanog portfolija od 75 mil €, na period od 3 godine, kako bi se umanjila ograničenja u korišćenju finansijskih sredstava (IRFCG je u 2019. godini, u okviru ukupne finansijske podrške, plasirao ukupno 516 kredita u iznosu od 241,4 mil€). Dodatni stimulans za unaprjeđenje pristupa finansijama i konkurentnost preduzeća predstavljaju subvencije za MSP koje se implementiraju u okviru jedinstvenog programa - Program za unapređenje konkurentnosti privrede, koji se sastoji od 10 programskih linija i koji obuhvata sve programe namijenjene razvoju preduzetništva i biznis sektora. Program je usmjeren na jačanje unutrašnjih kapaciteta preduzeća i istovremeno jačanje njihove pozicije lokalnom i međunarodnom tržištu s ozbirom da crnogorska preduzeća nemaju još uvijek u potpunosti prihvaćene standarde kvaliteta, nedovoljno poznaju uslove poslovanja na izvoznim tržištima, online prodaja je na izuzetno niskom nivou, kao i nedovoljno klustersko udruživanje. Istovremeno intenzivraće se podrška malim i srednjim preduzećima u cilju njihove internacionalizacije i širenja na nova tržišta kroz organizovanje nacionalnih štandova na sajmovima, organizaciji poslovnih susreta, organizovanje obuka za izvozno poslovanje i sl. Na ovaj način direktno će se uticati na podizanje unutrašnjih kapaciteta u MSP, povećanje konkurentnosti i izvoza.

Reformska mjera podrazumijeva: 1) Implementaciju kreditnih garancija u okviru COSME programa (LGF finansijski instrument) kroz odobravanje garancija u visini od 50% za MMSP kojima nedostaje ili nemaju dovoljan kolateral za pristup kreditima za razvoj poslovanja; 2) Implementaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede, u vidu grantova, koji ima za cilj podsticanje investicija, jačanje inovativnosti, povezivanje u klastere, usvajanje međunarodnih standarda i jačanje podrške za osnivanje preduzeća, kako bi se unaprijedila konkurentnost i održivost. Posebna novina u okviru Programa za naredni period će biti podrška za aktivnosti internacionalizacije i širenja na nova tržišta, kao i podrška za digitalnu transformaciju biznisa; 3. Jačanje nefinansijske podrške za promociju izvoza kroz pripremu Izvozno razvojnog programa, organizaciju sajmova, poslovnih susreta i obuka za MSP.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. Planirane aktivnosti u 2020. godini** Implementacija kreditnih garancija za preduzetnike i MMSP u okviru COSME garantnog fonda - nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Investiciono-razvojni fond Crne Gore; Implementacija Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2020. za davanje grantova za uvođenje međunarodnih standarda, podsticanje inovativnosti, klastera, izvoza, digitalizacije, investicija, kao i podršku početnicima u biznisu; Implementacija mjera nefinansijske podrške za promociju izvoza: promocija privrede u inostranstvu, organizacija poslovnih susreta, pružanje savjetodavne i edukativne podrške.
- b. Planirane aktivnosti u 2021. godini** Nastavak implementacije kreditnih garancija za preduzetnike i MMSP u okviru COSME garantnog fonda i drugih garantnih aranžmana; nadležna institucija za implementaciju aktivnosti Investiciono-razvojni fond Crne Gore; nastavak implementacije definisanih aktivnosti Programa za unapređenje konkurentnosti privrede; Nastavak implementacije mjera nefinansijske podrške za promociju izvoza.
- c. Planirane aktivnosti u 2022. godini** Nastavak implementacije definisanih aktivnosti COSME i grantova, kao i kreiranje novih instrumenata i programa finansijske i nefinansijske podrške za MSP.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomije

Indikatori rezultata

Pokazatelj	Bazni (2019)	Prelazni cilj (2020)	Cilj (2022)
Broj MSP ²⁶	33.812 (2018)	Rast 3%	Rast 5%
Broj zaposlenih u MSP	138,839 ²⁷ (2018)	Rast 3%	Rast 5%
Broj odobrenih projekata MMSP	150 (2019)	165	175
Broj podržanih MSP za izvozne aktivnosti	50	60	70
Vrijednost odobrenih subvencija	1,505,724.72€ (2019)	1,780,000.00 ²⁸	2,000,000.00
Broj odobrenih garancija	0	180	290
Vrijednost odobrenih kredita pokrivenih COSME garancijama	0	9,000,000	14,000,000

Uticaj na konkurentnost Reformska mjera će uticati na dalje jačanje konkurentnosti na domaćem i međunarodnom tržištu, povećanju učešća u BDV, izvozu, stimulisanja inovativnosti i kreativnosti, jačanja prepoznatljivosti crnogorskih proizvoda i usluga i omogućiti otvaranje novih radnih mjesta, čime se doprinosi privrednom i regionalnom razvoju Crne Gore.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja Planirana budžetska sredstva za sprovođenje mjere u 2020. godini iznose 1,910,407.00 €, od čega je za realizaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede planiran iznos subvencija od 1,780,000 €, a za kontribuciju za učešće u COSME programu planiran je iznos od 80,407 € pojedinačno po godinama. Za sprovođenje aktivnosti internacionalizacije sredstva u 2020. godini iznose 50,000 €. Za dodjelu subvencija za unapređenje konkurentnosti planirana sredstva za 2021. i 2022. godinu iznose 1,800,000€ odnosno 2,000,000 €, iz nacionalnog budžeta. Za implementaciju kreditnih garancija u okviru COSME garantnog fonda u 2020. godini planirana sredstva iznose 9,000,000.00€, za 2021. godinu 11,000,000 € odnosno 14,000,000 € za 2022. godinu, iz sredstava IRFCG (nacionalni javni izvor finansiranja). Za sprovođenje nefinansijske podrške za izvozne aktivnosti u 2021. i 2022. godini planirana su sredstva u iznosu od 50,000 € na godišnjem nivou.

Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost Raspoloživost brojnih izvora finansiranja koji su dostupni preduzećima i početnicima u biznisu imaće direktan uticaj na ostvarivanje rasta i razvoja postojećih MSP, otvaranje novih preduzeća, kao i na kreiranje novih radnih mjesta. Programi podrške su istovremeno namijenjeni mladima i ženama u biznisu.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

²⁶ Podaci Monstata.

²⁷ Podaci Poreske uprave.

²⁸ Nije uključen budžet za Programsku liniju za modernizaciju prerađivačke industrije, jer je ista obuhvaćena u okviru 4.3.2. Poljoprivreda, industrija i usluge.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Nedovoljna informisanost i zainteresovanost privrednika za programe podrške	niska	Organizacija promotivnih događaja u cilju upoznavanja preduzetnika i preduzeća sa programima podrške i uslovima za apliciranje

5.3.4 Istraživanje, razvoj i inovacije (RDI) i digitalna ekonomija

Analiza glavnih prepreka Crna Gora je prva zemlja nakon EU 28 koja je u junu 2019. godine usvojila Strategiju pametne specijalizacije (S3) (2019-2024). Time je potvrđeno snažno usmjerenje države ka izgradnji i jačanju održivog sistema istraživanja i inovacija, koji podrazumijeva stimulisanje sinergije nauke i privrede u jasno određenim prioritetnim sektorima razvoja podstičući na taj način ekonomski rast i razvoj države. S3 je na ovaj način postala ključna karika koja je umrežila nekoliko sektorskih politika i koja će biti osnov svih daljih nacionalnih ulaganja.

Za razvoj digitalne ekonomije, kao i za dostupnost usluga e-uprave, svim građanima i privrednim subjektima neophodno je obezbijediti kvalitetnu komunikacionu infrastrukturu i širokopojasne mreže nove generacije na cijeloj teritoriji države. Informaciono-komunikacione tehnologije su i kroz S3, prepoznate kao horizontalan prioritet koji treba da pruži tehnološku podršku ostalim prioritetnim sektorima.

Trenutni stepen razvoja infrastrukture i mreža za širokopojasni pristup internetu je na zadovoljavajućem nivou u poređenju sa zemljama regiona. Dinamična investiciona aktivnost u prethodne tri godine u značajnoj mjeri je doprinijela većoj dostupnosti pristupnih mreža nove generacije. Međutim, izvjesno je da operatori nemaju komercijalni interes za investiranje u mreže nove generacije u ruralnim područjima, pa je neophodno preduzeti odgovarajuće mjere u pravcu smanjivanja troškova izgradnje, podsticanja koordinirane izgradnje, korišćenja postojeće fizičke infrastrukture, kao i pripreme analize i plana aktivnosti za uvođenje finansijskih podsticaja za razvoj mreža i u ruralnim područjima.

Jedna od glavnih prepreka u ovoj oblasti odnosi se na sistem upravljanja i interinstitucionalne povezanosti u oblasti inovacija, koji zbog nedovoljne koordinacije često dovodi do situacije da se ne pokrije cjelokupni proces razvoja inovacija i da se raspoloživa podrška ne iskoristi na najbolji način. Početkom avgusta 2019. godine osnovan je Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju, koji je prvi korak ka uspostavljanju efikasne koordinacije inovacionih politika. Takođe, jedan od problema je fiskalnih podsticaja za inovacije, čime bi se značajno smanjila potreba za direktnim izdvajanjima iz državnog budžeta putem grantova i druge vrste finansijske podrške.

Posljednji zvanični statistički podaci za istraživanje i razvoj (IR) za 2017. godinu ukazuju na još uvijek prisutan slabiji stepen ulaganja u IR, odnosno 0,37 % od BDP-a, sa još manjim udjelom ulaganja od strane privatnog sektora, koji je i dalje jedna od ključnih prepreka u ovoj oblasti. Ipak državna ulaganja u nauku i inovacije, koja bilježe stalni porast od 2018. godine, do nivoa od čak 120% za 2020. godinu u odnosu na 2017. godinu, iskorišćena su za pokretanje brojnih finansijskih instrumenata, koji zahtijevaju i sopstvena ulaganja korisnika, a što će se dugoročno odraziti na porast ulaganja, posebno od strane privrednog sektora.

Ljudski resursi u istraživanju i inovacijama su u punom fokusu državnih politika. Zvanični podaci iz 2017. godine ukazuju da je ukupan broj istraživača u ovoj godini bio 1.528, odnosno 695 istraživača FTE. Fokus je na snaženju profesije istraživača, stimulanju inovatora, kao i povećanju broja FTE istraživača, jer oni su ključni za sprovođenje istraživačkih i inovativnih aktivnosti.

Institucionalna podrška istraživanju i inovacijama, koja još uvijek nije u potpunosti implementirana, posebno je napredovala tokom 2019. godine. Ugovor o osnivanju Naučno-tehnološkog parka Crne Gore, zaključen između Vlade Crne Gore i Univerziteta Crne Gore, usvojen je na sjednici Vlade od 17. januara 2019. godine. Osnivači su donijeli Statut NTP CG, formiran je Odbor direktora i imenovan v.d. izvršnog direktora. Upisom u Centralni Registar privrednih subjekata Crne Gore 20. septembra 2019. godine, NTP CG u Podgorici počeo je sa radom u privremenom poslovnom prostoru sa pratećom logistikom u prostorijama Rektorata Univerziteta Crne Gore. Finalizovana je tehnička projektna dokumentacija, a 26. decembra 2019. godine objavljen je tender za izvođenje radova na izgradnji NTP CG u Podgorici. Tehnopolis nastavlja da obavlja svoju misiju sa trenutno 29 stanara, a uskoro će biti opremljen i tri laboratorije, koje će infrastrukturno kompletirati ovaj poduhvat. Naime, kroz IPA Finansijsku perspektivu 2014-2020, Sektor „Konkurentnost i inovacije“, Akcijski dokument IPA 2014 izrađena je specifikacija opreme za laboratorije IPC „Tehnopolis“, dok je u septembru 2019. godine u okviru Akcijskog dokumenta 2016 objavljen tender za nabavku opreme u iznosu od 1 milion eura, a evaluacija je u toku. Paralelno se aktivno radi na obezbjeđivanju tzv. mekih mjera (obuke, mentoring, intelektualna svojina i sl.), koje su većinom obezbijeđene i planirane u okviru IPA fondova, ali i kroz manje nacionalne instrumente. Ove infrastrukture će značajno olakšati razvoj startapova, povezivanje nauke i privrede i biće direktno uključene u implementaciju određenih mjera i instrumenata podrške akademskoj i biznis zajednici koje su definisane S3 strategijom i njenim Akcionim planom.

Kao odgovor na prepreke prepoznate u ovoj oblasti date su tri konkretne reformske mjere: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopolasni pristup internetu, Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije i Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa.

Prioritetna reformska mjera 11: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopolasni pristup internetu

Opis mjere: Programom ekonomskih reformi 2019-2021, a u skladu sa preporukama Evropske unije, definisana je mjera: „Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine“.

U toku 2019. godine započeto je usaglašavanje predloga Zakona o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina (koji se zasniva na EU Direktivi 2014/61) sa Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata.

Usvajanjem ovog zakona bitno će se smanjiti troškovi građevinskih radova na postavljanju mreža, i to kroz primjenu instrumenata i propisa za izgradnju integrisane infrastrukture, pri čemu bi se koordiniranom izgradnjom istovremeno gradila i postavljala infrastruktura za višestruku namjenu, što uključuje i EK mreže nove generacije.

Takođe, u toku 2019. godine se radilo na mapiranju elektronske komunikacione infrastrukture, i očekuje se da u prvoj polovini 2020. godine ovaj proces bude kompletiran. Na osnovu mapiranja dobiće se precizna

i detaljna slika o trenutnom razvoju mreža, identifikovati područja bez dostupnosti širokopojasnog pristupa, a stvorice se i uslovi za ispitivanje potencijala tržišta da eliminiše postojeći jaz u infrastrukturi, tj. definisati zone potencijalno neuspjelog djelovanja tržišta.

U cilju povećanja dostupnosti širokopojasnog pristupa, Ministarstvo ekonomije će u 2020. godini, iz sredstava obezbijedenih od strane Zapadnobalkanskog investicionog okvira i uz tehniku pomoć Evropske komisije, pripremiti i Plan razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori. Planom je predviđeno definisanje tipa infrastrukture koju treba izgraditi u područjima u kojima se ne potvrdi postojanje komercijalnog interesa za investiranje od strane učesnika na tržištu, kao i izrada studije izvodljivosti i analize isplativosti u pojedinim zonama. Planom će se preporučiti i optimalni modeli podsticaja i javno-privatnog partnerstva za njenu izgradnju.

Ovom mjerom se nastavlja sa implementacijom mjere iz Programa ekonomskih reformi 2018-2020, u skladu sa predviđenom dinamikom.

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Početak izrade nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Završetak izrade nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije.
- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** Primjena (implementacija) nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo ekonomije

Pokazatelji rezultata:

Aktivnost	Indikator rezultata	Bazni (godina)	Prelazni cilj (godina)	Cilj (godina)
Izrada Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori	Procenat domaćinstva u području sa pristupnim mrežama nove generacije (NGN):	2019 70%	2020-2021 85%	2022 90%
Mjera	Indikator učinka	Bazni (godina)	Prelazni cilj (godina)	Cilj (godina)
Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu	Povećanje ravnomjernog regionalnog razvoja, korišćenja interneta i novih tehnologija, digitalnih vještina i servisa e-uprave.	2019	2020-2021	2022

Očekivani uticaj na konkurentnost Razvojem širokopojasne mreže, u kombinaciji sa drugim mjerama definisanim Strategijom razvoja informacionog društva kao što su razvoj digitalnih vještina i e-uprave, podstiče se rast produktivnosti, rast zaposlenosti i poboljšava efikasnost javnog sektora.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja. Za aktivnost izrade Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori, potrebna su sredstva koja su obezbijeđena kroz grant u iznosu od 0.55 miliona, od strane WBIF-a. Za aktivnost implementacija Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori biće potrebna finansijska sredstva. Iznos sredstava, model i opravdanost ulaganja u dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu u ovom trenutku nijesu poznati, i isti će biti utvrđeni izradom Plana.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja Digitalni servisi i digitalna povezanost doprinose razvoju i ekonomskom rastu države. Razvoj širokopojasnog pristupa i usluga ima značajan uticaj na razvoj drugih sektora ekonomije, kao i društva uopšte. Istovremeno, izgradnjom infrastrukture u ruralnim područjima, pretežno na sjeveru Crne Gore, podstiče se ravnomjerniji regionalni razvoj i doprinosi povećanju atraktivnosti ovih područja za potencijalne investitore.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Trenutna procjena je da ova mjera nema uticaj na životu sredinu. Svakako, u okviru pripreme Plana biće sprovedena analiza uticaja na životnu sredinu, tj. analiza rizika povezane sa radovima instalacije kablova i tornja, uključujući službenu dozvolu, upotrebu zemljišta, zaštite na radu i zdravlja, područja, kao i bilo kakve smetnje za javnost i postupke pronalaženja slučajnosti.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
U implementaciji Zakona o korišćenju fizičke infrastrukture za postavljanje elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, kao i u fazi izrade nacionalnog Plana ne postoje rizici.	Niska	
Malo tržište, nedostatak interesa iz privatnog sektora i/ili nedostatak fiskalnog prostora za kofinansiranje projekata	Srednja	Pokušati obezbijediti, barem djelimično, finansiranje ovih projekata iz sredstava Zapadnobalkanskog investicionog okvira

Prioritetna reformska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije

Opis mjere: Crna Gora je u okviru podrške obezbijeđenje kroz EK Instrument podrške politikama (PSF)²⁹ dobila niz korisnih preporuka za unapređenje inovacionog ekosistema u smislu kreiranja stimulativnog ambijenta za razvoj inovacija, koje se jednim dijelom odnose i na potrebu za novim zakonskim i institucionalnim rješenjima. Uz ekspertsku podršku urađena je i Analiza trenutnog stanja i preporuke za uvođenje podsticaja za inovativne djelatnosti u Crnoj Gori, koja daje i jasne smjernice za izmjene pojedinih pravnih akata.

²⁹ Projekat "Posebna podrška Crnoj Gori – Ka Preduzetničko-inovacionom ekosistemu Crne Gore"

Glavne izmjene usmjerene su u dva pravca:

- **Formiranje nacionalnog implementacionog tijela za S3 i inovacije, kao posebne institucije koja bi se bavila implementacijom politike inovacija; i**
- **Uvođenje posebnih podsticaja usmjerenih na kreiranje ambijenta za ulaganje poslovnog sektora u istraživanje, razvoj i inovacije.** Podsticaji koji će biti predmet rasprave o zakonskim izmjenama odnose se na: oslobađanja poreza i dopinosa na dohodak fizičkih lica - novozaposlenih u registrovanim inovativnim organizacijama; oslobađanje od poreza na dobit inovativnih startupova i dobiti ostvarenih od inovativnih projekata u već postojećim preduzećima; poreski kredit na ulaganja u imovinu registrovanih naučnoistraživačkih ustanova i inovativnih organizacija, kao i za sopstvene troškove istraživanja i razvoja; ubrzana amortizacija osnovnih sredstava - opreme, infrastrukture, softvera, licenci, koja se koriste u naučnoistraživačkim i inovativnim djelatnostima; oslobađanje od plaćanja poreza na kapitalnu dobit ostvarenu u inovativnoj djelatnosti.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- Aktivnosti planirane u 2020. godini** Izmjene zakonodavnog okvira i uvođenje podsticaja za inovacije (novi Zakon o inovacionoj djelatnosti (Q3), Pravilnik o izmjenama i dopunama Pravilnika o bližim uslovima za upis pravnog lica u Registar inovativnih organizacija (Q4), Zakon o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija (Q3); Osnivanje Nacionalnog implementacionog tijela za S3 i inovacije (Q4).
- Aktivnosti planirane u 2021. godini** Ekspertska podrška u implementaciji novih zakonskih rješenja; Izgradnja institucije – Nacionalnog implementacionog tijela za S3 i inovacije i kreiranje i implementacija programa podrške inovacijama.
- Aktivnosti planirane u 2022. godini** Ekspertska podrška u implementaciji nove Uredbe i promocija; Jačanje institucije – Nacionalnog implementacionog tijela za S3 i inovacije, kreiranje i implementacija programa podrške inovacijama.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo nauke

Pokazatelji rezultata: U jednostavnoj tabeli, uključiti 2-3 indikatora rezultata indikatora učinka na nivou cijele zemlje za praćenje i ocjenjivanje rezultata svake reformske mjere u konkretnim segmentima ili sektorima ekonomije. Ovi pokazatelji treba da budu konkretni za svaku reformsku mjeru.

Indikator rezultata i učinka	Bazni (2017)	Prelazni cilj (2020)	Cilj (2022)
<i>Ukupna potrošnja na istraživanje i razvoj od strane poslovnog sektora (međunarodni statistički indikator učinka), kao % BDP</i>	0,06%	0,15%	0,25%
<i>Prodaja inovacija koje su nove za firmu i nove za tržište (međunarodni statistički indikator učinka), kao % prometa</i>	<i>2020. g će biti poznat bazni podatak, prvi rezultati Monstat statistike - pilot</i>	<i>Porast od 10% u odnosu na prethodnu godinu (2020)</i>	<i>Porast od 15% u odnosu na prethodnu godinu (2022)</i>
<i>Opredijeljena sredstva za inovativne projekte u preduzećima, iz državnog budžeta (indikator rezultata)</i>	61.000 €	1M €	2M €

Očekivani uticaj na konkurentnost Posebni planirani podsticaji kroz izmjene zakonodavnog okvira omogućit će kreiranje povoljnog ambijenta za ulaganje poslovnog sektora u istraživanje, razvoj i inovacije, čime ćemo dobiti značajno veći broj aktera, tj. veći intenzitet ulaznih faktora u djelatnost istraživanja, razvoja i inovacija, što je početni preduslov za dobijanje većih autputa iz djelatnosti i vidljivije efekte na konkurentnost preduzeća na tržištu, a time i na konkurentnost cjelokupne ekonomije. Uspostavljanje nacionalne strukture za inovacije omogućit će umrežavanje različitih instrumenata podrške inovacijama, što će se takođe pozitivno odraziti na stranu prihoda.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja Za 2020. godinu obezbijedena su sredstva iz centralnog budžeta za finansiranje mjere u iznosu od 3.000,00 eura za potrebe izmjena zakona i pratećih pravilnika. Takođe, planirano je zapošljavanje 2 lica u 2020. g. kao stručna podrška radu Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju u iznosu od 25.000,00 eura, kao i usluge tehničke pomoći u iznosu od 35.000,00 eura, što će biti obezbijedeno kroz saradnju sa UNDP (priprema Memoranduma i ToR je u toku, novembar 2019).

Za sada je izvjesno da će iz centralnog budžeta u 2021. godini biti obezbijedeno 35.000,00 eura za potrebe zapošljavanja u Nacionalnom implementacionom tijelu za S3 i inovacije, dok će preostalih 60.000,00 eura kroz saradnju sa UNDP-ijem biti namijenjeno za potrebe angožovanja 2 lica u Savjetu za inovacije i S3 i za tehničku pomoć. 40.000,00 eura za potrebe angažovanja eksperata kandidovano je za novi kredit Svjetske banke, za koji su pregovori u toku. Ista logika finansiranja prati i 2022. godinu.

Ipak, kada je riječ o sredstvima za 2021. i 2022. godinu ona će biti znatno veća, jer tek treba da budu programirana, imajući u vidu da treba da se formira Nacionalno implementaciono tijelo za S3 i inovacije krajem 2020. godine, ali i da uslijede zakonske izmjene koje u ovom trenutku nijesu detaljno poznate i utvrđene, a nakon čega će biti realno planirati budžet za ove namjene.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja Podsticajnim mjerama u oblasti inovacija posebno se podstiču nova zapošljavanja u registrovanim inovativnim organizacijama, uključujući inovativne startupove. Mjera je neutralna u odnosu na rodna pitanja.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
<i>Kašnjenje sa usvajanjem izmjena i dopuna pravnih akata</i>	<i>Niska</i>	<i>U 2019. je urađena Analiza uz ekspertsku podršku sa jasnim smjernicama; formirana je Radna grupe za pripremu izmjena i dopuna pravnih akata. Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju, kojim predsjedava premijer, će da bude redovno izvještavan i davaće instrukcije za razvoj zakonodavnog i institucionalnog okvira.</i>
<i>Obezbjeđivanje sredstava za rad Nacionalnog implementacionog rijela za S3 i inovacije</i>	<i>Niska</i>	<i>Ovu strukturu predlaže Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju; biće definisano Zakonom o inovacijama; utvrđeno je u strateškim dokumentu S3. Interesovanje za podršku već su pokazale određene donatorske i finansijske institucije.</i>

Prioritetna reformska mjera 13: Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa

Opis mjere: Finasijska podrška inovacijama i jačanju ljudskih resursa ključna je za realizaciju aktivnosti u ovoj oblasti, počev od osnovnih istraživanja, preko primijenjenih istraživanja, pa sve do izrade prototipa i finalnog testiranja, kao i za kreiranje kritične mase istraživača koja će se baviti istraživanjima na puno radno vrijeme i koji biti posvećeni razvoju inovacija. Novi instrumenti podrške pokrenuti su u 2018. godini i podrazumijevaju grantove za inovativne projekte, grantove za centre izvrsnosti i stipendije za doktorska istraživanja, dok će neki poput grantova za startapove, podrške inovativnim projektnim idejama i podrške postdoktorantima početi sa realizacijom tek od 2020. godine. Osnov finansiranja čine S3 prioriteta.

Podrška u vidu grantova usmjerena je na razvoj tehnoloških inovacija, povezivanje aktera u sistemu inovacija i ulaganje privatnog sektora u inovacije, podršku inovativnim startapovima, ali i novi pristup podrške uspostavljanju centara izvrsnosti.

Unapređenje podrške jačanju ljudskih resursa odnosi se, prije svega, na zapošljavanje kroz inovativne projektne ideje, kao i atraktivne stipendije za doktorska i postdoktorska istraživanja.

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Grantovi za podršku inovacijama (grantovi za inovativne projekte, grantovi za centre izvrsnosti i grantovi za inovativne startapove); Podrška ljudskim resursima u istraživanju i inovacijama (grantovi za inovativne projektne ideje i atraktivne stipendije za doktorska i post doktorska istraživanja).
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Grantovi za podršku inovacijama (grantovi za inovativne projekte, grantovi za centre izvrsnosti i grantovi za inovativne startapove); Podrška ljudskim resursima u istraživanju i inovacijama (grantovi za inovativne projektne ideje i atraktivne stipendije za doktorska i post doktorska istraživanja).
- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** Grantovi za podršku inovacijama (grantovi za inovativne projekte, grantovi za centre izvrsnosti i grantovi za inovativne startapove); Podrška ljudskim resursima u istraživanju i inovacijama (grantovi za inovativne projektne ideje i atraktivne stipendije za doktorska i post doktorska istraživanja).

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo nauke

Pokazatelji rezultata:

Indikator rezultata i učinka	Bazni (2019)	Prelazni cilj – (2020)	Cilj (2022)
<i>Broj dodijeljenih grantova</i>	47	74	90
<i>Broj novih zapošljavanja u sektoru IR</i>	27	80	100
<i>Broj uspostavljenih partnerstava nauka-privreda</i>	15	20	30

Očekivani uticaj na konkurentnost Skoro svi finansijski instrumenti u istraživanju i inovacijama predviđaju kao obavezno sopstveno ulaganje od strane korisnika grantova, posebno od strane privatnog sektora, što će pozitivno reflektovati na stranu prihoda, kao i nova zapošljavanja, posebno u privrednom sektoru, koja će dodatno ojačati njihovu konkurentnost. Ciljana podrška inovativnosti i istraživanju u usko određenim razvojnim sektorima države prepoznatim kroz S3 strategiju, podstaći će produktivnost koja će pozitivno uticati na rast BDP-a i konkurentnost ekonomije. Nova zapošljavanja i podsticanje partnerstava nauka-privreda koji su obuhvaćeni finansijskom podrškom omogućiće rast inovativnih organizacija, natjeraće preduzeća da se uključe u aktivnosti istraživanja i razvoja i ojačaće kapacitete za tehnološki transfer što će se pozitivno reflektovati na stranu ulaganja.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja Za 2020. godinu obezbijeđena su sredstva iz centralnog budžeta za finansiranje mjere u iznosu od 2.250.000,00 eura, dok su procijenjena sredstva za 2021. godinu 1.700.000,00 eura, a za 2022. godinu 1.900.000,00 eura. Pored toga, obezbijeđena su i nebudžetska sredstva, i to: u 2020. 450.000,00 eura IPA II, u 2021. 450.000,00 eura IPA II i u 2022. 100.000,00 eura IPA II.

NAPOMENA: S obzirom da Akcioni plan za S3 pokriva period 2019-2020 u ovom trenutku iznosi za 2021. i 2022. godinu su procjene.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja Svi instrumenti podrazumijevaju podsticaj za nova zapošljavanja, odnosno finansira se zapošljavanje na puno radno vrijeme tokom trajanja finansiranja, posebno mladih ljudi. Fokus je na zapošljavanju lica koja se nalaze na Birou za zapošljavanje. Ova vrsta podrške posebno je vidna kod grantova za inovacije gdje se zapošljavanje finansira 100%. Kod grantova za inovativne startapove stimuliše se inicijativa samozapošljavanja.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
<i>Nedovoljan odziv korisnika</i>	<i>Niska</i>	<i>Ojačane promotivne aktivnosti za instrumente (infodani, javne konsultacije, direktni sastanci, mediji i sl.)</i>
<i>Nedovoljno obezbijeđena finansijska sredstva</i>	<i>Niska</i>	<i>Koordinacija za S3 i inovacije uspostavljena na najvišem nivou; usvojen Akcioni plan za sprovođenje S3 2019-2020; uspostavljeno Nacionalno partnerstvo za startapove</i>

5.3.5 Reforme u vezi sa trgovinom

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: Snažan ekonomski rast Crne Gore u 2018. godini, kao rezultat realizacije značajnih investicija i prihoda od turizma, rezultirao je povećanjem uvoza roba. Povećanje domaće potrošnje (uvezene robe) i uvoza kapitalnih dobara za potrebe realizacije značajnih infrastrukturnih projekata u oblasti saobraćaja, turizma i energetike, dovelo je do rasta uvoza roba, što je rezultiralo povećanjem neravnoteže u robnoj razmjeni sa inostranstvom. Povećanje deficita robne razmjene djelimično je ublaženo pozitivnim rezultatom na računu usluga usljed snažnog rasta izvoza usluga, koji je generisan rastom prihoda od turizma. Prema podacima CBCG, obim razmjene usluga u 2018. godini bio je veći za 14,5% u odnosu na 2017. godinu i iznosio je 2,2 milijarde eura.

Ukupna spoljnotrgovinska robna razmjena Crne Gore za period januar – avgust 2019. godine, prema preliminarnim podacima MONSTAT-a iznosila je 1 989,9 miliona eura, što ukazuje na rast od 2,1% u odnosu na isti period prethodne godine. Izvoz robe imao je vrijednost od 263,4 miliona eura, a uvoz 1 726,5 miliona eura. U odnosu na isti period prethodne godine izvoz je ostao na istom nivou dok je uvoz bio veći za 2,5%. Pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 15,3% i manja je u odnosu na isti period prethodne godine kada je iznosila 15,6%.

Najveći spoljnotgovinski partneri u izvozu bili su: Srbija (63,2 mil. eura), Mađarska (31,5 mil. eura) i Bosna i Hercegovina (20,6 mil. eura). Najveći spoljnotgovinski partneri u uvozu bili su: Srbija (338,6 mil.eura), Njemačka (157,4 mil.eura) i Kina (145,9 mil. eura). Spoljnotrgovinska robna razmjena bila je najveća sa potpisnicama CEFTA-e i sa Evropskom unijom.

Tekst Dodatnog protokola 6 o trgovinu uslugama uz Sporazum o izmjeni i pristupanju centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini je finalizovan na sastanku održanom 18. marta 2019. godine u Tirani. Slijedeći pomenuto, Vlada Crne Gore je na sjednici od 18. aprila 2019. godine usvojila Izvještaj o završenim pregovorima o zaključivanju Dodatnog protokola 6 o trgovini uslugama uz Sporazum o izmjeni i pristupanju centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini čime su završene interne procedure za njegovo prihvatanje na sastanku CEFTA Zajedničkog komiteta u narednom periodu.

Dodatno, u okviru CEFTA struktura, dogovoreno je da je neophodno unaprijediti mehanizam rješavanja trgovinskih sporova posebno u dijelu definisanja sporova i bilateralnih konsultacija koje rijetko daju rezultate. Planiranim izmjenama biće uvedene jasne procedure i rokovi, kojima će se unaprijediti efikasnost ovog mehanizma, a što bi trebalo da dovede do dodatnog uklanjanja netarifnih barijera u regionalnoj trgovini. Vlada Crne Gore je u septembru 2018. godine utvrdila Osnovu za vođenje pregovora i zaključivanje Dodatnog protokola 7 i imenovala pregovarački tim.

Kada je u pitanju olakšanje trgovine, vrijeme i troškovi trgovine robom preko granica Crne Gore, prema istraživanju Doing Business Svjetske banke znatno su veći od prosjeka u EU zemljama članicama, kao i zemljama CEFTA regiona. Prema Izvještaju Doing Business Svjetske banke za 2019. godinu, Crna Gora je po lakoći prekogranične trgovine bila rangirana na 47. mjestu, od ukupno 190 ekonomija, međutim, u okviru istog istraživanja – Doing Business Izvještaj za 2020, pozicija Crne Gore unaprijeđena je za 6 pozicija, i sada se nalazi na 41. mjestu.

U cilju pojednostavljenja, harmonizacije i smanjenja vremena i troškova sprovođenja procedura u prekograničnoj trgovini usvojena je Strategija trgovinskih olakšica 2018-2022 sa detaljnim akcionim planom za njenu implementaciju. Na ovaj način konsolidovane su sve obaveze predviđene STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama, CEFTA Dodatnim protokolom 5, uključujući obaveze iz procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji u dijelu trgovinskih olakšica.

Sprovođenjem mjera za olakšanje trgovine koje su definisane Strategijom biće otklonjene administrativne neefikasnosti i uska grla u prekograničnoj trgovini za koja se očekuje da će imati indirektan pozitivan uticaj na rast izvoza i direktan uticaj na povećanje konkurentnosti privrede. Pored Strategije trgovinskih olakšica, mjere za olakšanje trgovine usko su povezane i imaće uticaja na realizaciju mjera iz Strategije integrisanog upravljanja granicom i Poslovne strategije Uprave carina.

Prioritetna reformska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5

Opis mjere: Višegodišnji akcioni plan za uspostavljanje regionalnog ekonomskog područja na Zapadnom Balkanu (MAP) prepoznaje značaj trgovinskih olakšica. U cilju smanjenja vremena carinjenja robe predviđenih Strategijom trgovinskih olakšica, identifikovane su pet oblasti (operativnih ciljeva) na koje je potrebno aktivno djelovati, i to: unapređenje transparentnosti i pristupa informacijama; usklađivanje i racionalizacija formalnosti, dokumentacije i taksi; implementiranje procedura pojednostavljenog i ubrzanog carinjenja robe; unapređenje saradnje i povećanje efektivnosti graničnih kontrola; proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka. U okviru svakog operativnog cilja definisane su pojedinačne mjere i sa njima povezane aktivnosti koje je potrebno realizovati u pravcu ispunjenja ciljeva. Za koordinaciju, praćenje i izvještavanje o realizaciji mjera i aktivnosti zadužen je Nacionalni komitet za trgovinske olakšice.

Navedena mjera bila je obuhvaćena Programom ekonomskih reformi 2019-2021, i predstavlja nastavak aktivnosti koje su započete u 2019. godini. Dinamika realizacije aktivnosti iz 2019. godine u potpunosti je ispunjena. Navedene aktivnosti odnosile su se na formiranje kontakt tačaka; implementacija programa Ovlašćenih privrednih subjekata; i nabavka IT opreme neophodne za uspostavljanje NCTS-a i uključivanje u SEED+;

Očekuje se da će najveći izazov u implementaciji koncepta trgovinskih olakšica biti realizacija mjera koje spadaju u domen investicionih aktivnosti, i to: implementacija elektronskog podnošenje isprava; uspostavljanje Nacionalnog kompjuterizovanog tranzitnog sistema (NCTS); razvoj informacionog sistema Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove i uvezivanje sa SEED+; Sistemskom elektronskom razmjenom podataka; i iniciranje projekta „jedinstvenog šaltera“ za sprovođenje procedura u prekograničnom prometu.

Vremenski period sprovođenja mjere:

a. Aktivnosti planirane u 2020. godini: Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS. Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+;

b. Aktivnosti planirane u 2021. godini: Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS. Uvezivanje i uspostavljanje elektronske razmjene podataka između nacionalnih graničnih organa u okviru SEED+;

c. Aktivnosti planirane u 2022. godini: Implementacija NCTS-a; Uvezivanje i uspostavljanje elektronske razmjene podataka između nacionalnih graničnih organa u okviru SEED+;

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo finansija/Ministarstvo ekonomije

Pokazatelji rezultata

Indikator rezultata/učinka	Bazni (2019)	Prelazni cilj – (2020-2021)	Cilj (2022)	Indikator rezultata/učinka
Procenat carinskih deklaracija obrađenih u NCTS-u.	0%	0% - 100%	100%	Procenat carinskih deklaracija obrađenih u NCTS-u.

Smanjenje vremena carinjenja robe	Rezultati Studije vremena carinjenja robe iz 2019.	Smanjenje za 10%	Smanjenje za 10%	Smanjenje vremena carinjenja robe
-----------------------------------	--	------------------	------------------	-----------------------------------

Očekivani uticaj mjere na konkurentnost: Implementacija mjera uticaće na smanjenje vremena i troškova carinjenja robe i samim tim na povećanje konkurentnosti crnogorskih preduzeća (posebno malih i srednjih) na međunarodnim tržištima. Takođe, očekuje se da će se odraziti na unapređenje pozicije Crne Gore na Doing business listi - indikator prekogranične trgovine, kao i na rangiranje u okviru drugih međunarodnih indikatora za prekograničnu trgovinu.

Procijenjeni troškovi mjere/aktivnosti i budžetski uticaj: Sredstva za implementaciju finansiraće se iz Budžeta Crne Gore – u najvećem dijelu kao dio redovnih poslova državnih organa; kao i kroz različite projekte i programe međunarodnih donatora, podršku EU kroz Instrument pretpristupne podrške i druge međunarodne izvore. Realizacija mjere podrazumijeva implementaciju Projekta uspostavljanja Novog kompjuterizovanog carinskog sistema čiji je budžet u iznosu od 3.300.000€ obezbijeđen iz IPA 2014 uključujući participaciju na nacionalnom nivou. Projekat je otpočeo sa implementacijom 2019 godini. Takođe, ova mjera obuhvata i aktivnosti na realizaciji Projekta uključivanja u SEED+, čiji budžet na regionalnom CEFTA nivou za 6 CEFTA strana iznosi 5.000.000€. S tim u vezi, za realizaciju navedene reformske mjere, za 2020. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 792.500 eura, od čega će 59.250 eura, biti finansirano iz Centralnog budžeta, dok će se preostali dio, u iznosu od 733.250 eura, finansirati iz drugih međunarodnih izvora finansiranja. Za mjere koje spadaju u domen investicionih aktivnosti, a za koje trenutno ne postoje planirani izvori finansiranja, kao što je mjera za uspostavljanje „jedinstvenog šaltera“ inicirane su konsultacije sa međunarodnom zajednicom kako bi se identifikovali optimalni modeli implementacije i finansiranja.

Očekivani uticaj na socijalne ishode, poput zapošljavanja, smanjenja siromaštva, jednakosti i rodni pitanja: Aktivnosti će imati pozitivan uticaj na dodatno zapošljavanje, indirektno na smanjenje siromaštva i poštovanje rodne ravnopravnosti.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

Potencijalni rizici:

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Odlaganje početka implementacije SEED+ projekta na nivou CEFTA regiona	niska	Aktivno učešće u CEFTA strukturama u cilju podsticanja aktivnosti na otpočinjanju implementacije SEED+ projekta;
Raspoloživost tehničke-ekspertske pomoći za dodatno osposobljavanje i razvoj administrativnih kapaciteta za implementaciju mjera;	niska	Istražiti različite modele obezbjeđivanja tehničke podrške, uključujući učestvovanje i/ili organizovanje donatorskih konferencija i sl.; Organizovati obuke zaposlenih koji trenutno nemaju potrebna znanja i vještine; Identifikovati i izvršiti preraspoređivanje zaposlenih;
Fleksibilnost privatnog sektora za prilagođavanje mjerama;	niska	Obezbijediti da mjere koje se implementiraju pružaju nedvosmislene i konkretne olakšice za privatni sektor i da privatni sektor bude pravovremeno upoznat sa planiranim mjerama.

5.3.6. Obrazovanje i vještine

Opis/analiza glavnih problema i prepreka razvoju oblasti: U prethodnom periodu interesovanje učenika za upis u obrazovne programe u trogodišnjem trajanju koji vode direktno na tržište rada i koji omogućavaju bržu zapošljivost nije bilo na potrebnom nivou. U školskoj 2016/2017. godini procenat učenika koji su se obrazovali po ovim obrazovnim programima bio je 8.7% u odnosu na ukupan broj učenika u stručnom obrazovanju. Obrazovni programi koji omogućavaju bržu zapošljivost nijesu popularni kod učenika. Pojedine poslove učenici osnovnih škola doživljavaju kao teške, na primjer poslove iz oblasti građevine ili poljoprivrede. I sezonalnost pojedinih poslova, na primjer u ugostiteljstvu, utiče na smanjeno interesovanje učenika na upis u ove obrazovne programe u pojedinim opštinama. Prisutna je nedovoljna regionalna mobilnost radne snage. Značajan procenat učenika u četvorogodišnjem trajanju nastavljao je obrazovanje na ustanovama visokog obrazovanja, procjena je da je to više od 70% učenika. Podaci Eurostata pokazuju da se u Crnoj Gori smanjuje nezaposlenost među mladima od 18. do 24. godine (35.9% -2016. godine; 31.7%-2017. godine; 29.4 – 1018. godina). I pored smanjenja broja nezaposlenih i pada nezaposlenosti mladih, učešće mladih u strukturi nezaposlenih je i dalje prisutno. Prisutna je strukturna neusklađenost ponude i tražnje na tržištu rada. Procenat lica sa srednjim obrazovanjem na evidenciji nezaposlenih je oko 45%.

Takođe, prisutan je i stav poslodavaca o neusklađenosti vještina i znanja koje učenici stiču u obrazovnom sistemu sa onim koje traži tržište rada. Suočavajući se sa tim kao i sa izazovom potrebe unaprjeđenja vještina radne snage zbog promjena u potražnje tržišta rada, uključujući sve veću upotrebu novih tehnologija, nesrazmjer ponude i potražnje vještina koji ometa ekonomski razvoj i otvaranje novih radnih mjesta, od školske 2017/2018. godine počelo se sa novim konceptom praktičnog obrazovanja kod poslodavca (dualnim obrazovanjem) kako bi se omogućilo učenicima da u realnom radnom okruženju steknu potrebne vještine i tako lakše nađu zaposlenje nakon završetka obrazovanja, a poslodavcima da dobiju kvalifikovanu radnu snagu.

Prioritetna reformska mjera 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca

Opis mjere: Učenje uz rad, u realnom radnom okruženju je jedan od mehanizama koji na najbolji način olakšava prelazak mladih iz obrazovanja u svijet rada. U skladu sa odredbama Zakona o stručnom obrazovanju, sredstva za naknade učenicima koji praktično obrazovanje realizuju kod poslodavca (dualno obrazovanje) za prvi i drugi razred obezbijeduju iz Budžeta, naknade u trećem razredu obaveza poslodavca. Učenici su kod poslodavca na praktičnom obrazovanju u prvom razredu jedan dan, u drugom dva i u trećem razredu tri dana. Ove odredbe idu u susret davanju olakšica poslodavcima i podsticaj su poslodavcima da se aktivno uključe u praktično obrazovanje učenika. Poslovna zajednica je bila uključena u pripremu propisa i podržala je ovakvo rješenje.

Kako bi se popularisalo stručno obrazovanje, sprovedena je kampanja promocije stručnog obrazovanja, deficitarnih kvalifikacija i dualnog obrazovanja kao oblika učenja utemeljenog na radu u realnom radnom okruženju, u saradnji sa poslodavcima, koje olakšavanja prelazak mladih na tržište rada. U školskoj 2017/2018. godini u dualnom obliku obrazovanja bilo je 276 učenika, u 2018/2019. godini oko 570 učenika, u tekućoj školskoj godini oko 800 učenika. Koordinaciono tijelo, formirano na partnerskoj osnovi, prati realizaciju dualnog obrazovanja. U III kvartalu 2019. godine, uz podršku Evropske trening fondacije (ETF) i Međunarodne organizacije rada (ILO) sprovedeno je istraživanje o kvalitetu organizacije i realizacije praktičnog obrazovanja kod poslodavca i identifikovanja najznačajnijih barijera u realizaciji praktičnog

obrazovanja. Na on-line upitnik je odgovorilo: 25 direktora i organizatora praktičnog obrazovanja, 58 nastavnika praktične nastave, 19 poslodavaca, 20 instruktora praktičnog obrazovanja, i 92 učenika. Uzorak nije potpuno reprezentativan da bi se na osnovu njega mogao donijeti zaključak u odnosu na pojedine ciljne grupe. Imajući u vidu iskustvo i rezultate iz sprovedenog istraživanja, potrebno je planirati i realizovati istraživanje o kvalitetu praktičnog obrazovanja kod poslodavca.

Dakle, da bi se utvrdili pouzdani rezultati praktičnog obrazovanja, neophodno je pratiti i evaluirati njegovu primjenu i rezultate. Analiza i primjena rezultata evaluacije treba da omogućuje unapređenje sistema i uspostavljanje kvalitetnog i efikasnog praktičnog obrazovanja u okviru kojeg učenici stiču vještine i iskustvo povezane sa poslom i uče kroz rad i stiču ključne kompetencije, uključujući preduzetničku i digitalnu kompetenciju, olakšava se ulazak mladih na tržište rada i napredovanje u karijeri i njihovo zapošljavanje.

Mjera Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca se nadovezuje na mjeru Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavca, koja je realizovana u potpunosti u prethodnoj godini i predstavlja odgovor na preporuka broj 6 Evropske komisije u dijelu koji se odnosi na potrebu uspostavljanja mehanizam praćenja i evaluacije primjene i rezultata praktičnog učenja.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Priprema instrumenata i sprovođenje evaluacije praktičnog obrazovanja - period od školske 2017/2018. do školske 2019/2020. godine kod poslodavaca, učenika, škola, roditelja i udruženja poslodavaca; Izrada metodologije kontinuiranog praćenja i evaluacije kvaliteta realizacije praktičnog obrazovanja kod poslodavca u skladu sa Evropskim okvirom za kvalitetno i efikasno učenje uz rad; Priprema instrumenata za praćenje destinacije učenika nakon završetku obrazovanja; Realizacija programa profesionalne orijentacije u osnovnim školama; Sprovođenje obuke instruktora praktičnog obrazovanja.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Sprovođenje istraživanja o destinaciji učenika na završetku obrazovanja (školska 2019/2020. godina). Realizacija programa profesionalne orijentacije u osnovnim školama; Nastavak obuke nastavnika praktične nastave, organizatora praktičnog obrazovanja u školi i instruktora praktičnog obrazovanja kod poslodavca; Sprovođenje istraživanja rezultata praktičnog obrazovanja u školskoj 2020/2021. godini u skladu sa utvrđenom Metodologijom i priprema izvještaja o rezultatima praktičnog obrazovanja kod poslodavca u skladu sa analitičkim okvirom Cedefop-a sa interpretacijom rezultata i preporukama (Aktivnosti planirane u 2021. godini Sprovođenje istraživanja o destinaciji učenika na završetku obrazovanja (školska 2019/2020. godina). Realizacija programa profesionalne orijentacije u osnovnim školama; Nastavak obuke nastavnika praktične nastave, organizatora praktičnog obrazovanja u školi i instruktora praktičnog obrazovanja kod poslodavca; Sprovođenje istraživanja rezultata praktičnog obrazovanja kod poslodavca u školskoj 2020/2021. godini u skladu sa utvrđenom Metodologijom i priprema izvještaja o rezultatima praktičnog obrazovanja u skladu sa analitičkim okvirom Cedefop-a sa interpretacijom rezultata i preporukama.)

- c. **Aktivnosti planirane u 2022. godini** Sprovedenje istraživanja o destinaciji učenika na završetku obrazovanja (školska 2020/2021. godina). Realizacija programa profesionalne orijentacije u osnovnim školama; Nastavak obuke nastavnika praktične nastave, organizatora praktičnog obrazovanja u školi i instruktora praktičnog obrazovanja kod poslodavca; Sprovedenje istraživanja rezultata praktičnog obrazovanja kod poslodavca u školskoj 2021/2022. godini i priprema izvještaja o rezultatima dualnog obrazovanja u skladu sa analitičkim okvirom Cedefop-a sa interpretacijom rezultata i preporukama.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo prosvjete

Indikatori rezultata

Indikator rezultata i učinka	Bazni 2020. godina	Prelazni cilj 2021. godina	Cilj 2022. godina
IR: - Obučeni instruktori praktičnog obrazovanja - Obučeni organizatori i nastavnici praktičnog obrazovanja - Za učenike osnovnih škola organizovane aktivnosti profesionalne orijentacije - Sprovedena istraživanja o rezultatima praktičnog obrazovanja za period od 2017/2018. do školske - 2019/2020. godine i za školsku 2021/2022. godinu - Sprovedeno istraživanje o destinaciji učenika za školske 2019/2020. i 2020/2021. -	50 (20%) 0 Najmanje 150 učenika 0	100 (35%) 150 (75%) Najmanje 300 učenika Dobijeni odgovori od 50% uzorka	200 (75%) 200 (100%) Najmanje 450 učenika Dobijeni odgovori od 60% uzorka
IU: Procenat učenika koji se zaposlio nakon dualnog obrazovanja	45%	55%	65%

Uticaj na konkurentnost Dualno obrazovanje i učenje utemeljeno na radu je prepoznat pristup razvoju konkurentne radne snage. Neophodan uslov da praktično obrazovanje bude relevantno za tržište rada poštovanje procedura obezbjeđenja kvaliteta u realizaciji praktičnog obrazovanja. Kvalitet praktičnog obrazovanja ima direktan uticaj na konkurentnost.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja

- 2020. godina – iz Budžeta 6.000,00€

- 2021. godina – iz Budžeta 25.000,00€, sredstva IPA 4.000,00 €
- 2022. godina – iz Budžeta 29.000,00€

Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost
Sprovođenje praktičnog obrazovanja kod poslodavaca, uz poštovanje sistema kvaliteta na nivou sistema i škola, omogućit će lakši prelazak mladih koji se obrazuju u stručnim školama na tržište rada, smanjiti rizik od nezaposlenosti učenika koji završavaju stručno obrazovanje. Programi su dostupni svim učenicima, bez obzira na pol.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Nije moguće dati procjenu uticaja na životnu sredinu u ovom trenutku.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Nedovoljno interesovanje učenika za upis u programe u trogodišnjem trajanju	niska	Jačanje aktivnosti profesionalne orijentacije u osnovnoj školi Promotivne aktivnosti na popularizaciji dualnog obrazovanja
Nedovoljno interesovanje poslodavaca za uključivanje u dualno obrazovanje	visoka	Promocija dualnog obrazovanja od strane Privredne Preuzimanje obaveza plaćanja naknade za prva dva razreda od strane države radi smanjenja obaveza poslodavaca

5.3.7. Zapošljavanje i tržište rada

Analiza glavnih prepreka Indikatori tržišta rada posljednjih godina bilježe pozitivna kretanja, pa je evidentan rast stope aktivnosti i zaposlenosti, kao i pad stope nezaposlenosti. Ipak i pored pozitivnih kretanja, na tržištu rada Crne Gore i dalje su prisutni određeni izazovi, kao što su: nizak nivo uključenosti ranjivih grupa na tržištu rada, posebno mladih i žena, prisustvo dugoročne nezaposlenosti i neformalne zaposlenosti, što za rezultat ima još uvijek nisku stopu aktivnosti u odnosu na prosjek EU. Istovremeno nedovoljna usklađenost ponude i tražnje na tržištu rada i dalje predstavlja izazov, što uslovljava da i pored relativno visoke stope nezaposlenosti, tržište rada apsorbira veliki broj strane radne snage. Kako bi se unaprijedilo stanje na tržištu rada, intenzivno se radi na pripremi zakonskih rješenja koja treba da unaprijede funkcionisanje tržišta rada, posebno kroz donošenje novog Zakona o radu, sa ciljem da se doprinese većoj fleksibilnosti na tržištu rada, posebno kroz rješenja koja se odnose na zasnivanje i prestanak radnog odnosa, vrste i trajanje ugovora o radu, vođenja disciplinskog postupka, suzbijanja sive ekonomije i rada na crno kroz posebnu ulogu organa koji su zaduženi za implementaciju Zakona o radu. Istovremeno sa donošenjem novog Zakona o posredovanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti dodatno će biti unaprijeđene usluge posredovanja i pripreme za zapošljavanje, kao i ciljano sprovođenje mjera aktivne politike zapošljavanja koje treba da se obezbijedi implementacijom navedenog zakona.

Izveštaj o sprovođenju preporuka EK iz maja 2019. godine Za 11 mjeseci 2019. godine u ove programe uključeno je 2.037 nezaposlenih lica iz evidencije Zavoda. U ukupnom broju učesnika programa aktivne politike zapošljavanja lica ženskog pola učestvuju sa 55,4 %, mladi sa 37,7 %, dok učešće dugoročno nezaposlenih iznosi 35,7 %. Učešće lica iz opština Sjevernog regiona je 53,7 %.

U mjere i aktivnosti profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom u istom periodu tekuće godine bilo je uključeno 1.704 lica sa invaliditetom. Od tog broja 383 lica sa invaliditetom učestvuje u projekte dodjele bespovratnih sredstava putem grant šema.

U okviru Sektorskog operativnog programa za zapošljavanje, obrazovanje i socijalne politike 2015-2017 otpočeo je „Projekat za samozapošljavanje“ i Zavod za zapošljavanje je 14. oktobra 2019.g. raspisao prvi javni poziv za dodjelu bespovratnih sredstava u iznosu od 3.000 - 7.500 € za sprovođenja programa samozapošljavanja za nezaposlena lica sa evidencije nezaposlenih.

Takođe, u septembru tekuće godine otpočeo je projekat „Dalji razvoj lokalnih inicijativa za zapošljavanje“ u okviru kojeg će se u svim lokalnim samoupravama uspostaviti lokalna partnerstva za zapošljavanje, izraditi strategije zapošljavanja sa akcionim planovima.

Istovremeno, otpočela je i realizacija 8 projekata za aktivnosti osposobljavanja i zapošljavanja u deficitarnim zanimanjima i za jačanje zapošljivosti romske i egipćanske populacije. Potpisani projekti doprinjeće povećanju mogućnosti zapošljavanja nezaposlenih lica koja su u riziku od isključenosti sa tržišta rada, društvene marginalizacije i siromaštva.

Saradnja između Zavoda za zapošljavanje CG i centara za socijalni rad je nastavljena i tokom devet mjeseci tekuće godine, zaposleno je 58 radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja porodice, 129 je uključeno u neki od programa aktivne politike zapošljavanja, a devet u mjere profesionalne rehabilitacije koje podrazumijevaju savjetovanje, podsticanje i motivisanje lica na aktivno traženje posla i procjenu preostalih radnih sposobnosti. Zavod za zapošljavanje CG je započeo proces reorganizacije u smislu jačanja administrativnih kapaciteta, posebno u onim lokalnim jedinicama gdje je opterećenost po savjetniku za nezaposlena lica veća od prosječne. Tako je u Pravilniku o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radi boljeg funkcionisanja u obavljanju poslova u vezi sa zapošljavanjem predviđenih novim Zakonom o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, kao i poboljšanja kvaliteta u obavljanju istih, predviđeno organizovanje dvije nove područne jedinice u opštinama na sjeveru države i stim u vezi je neophodno dalje jačanje administrativnih kapaciteta posebno u novim organizacionim jedinicama.

Prioritetna reformska mjera 16: Povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica

Opis mjere: Implementacija novog Zakona o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, treba da omogući pružanje pravovremenih i boljih usluga za tržište rada nezaposlenim licima i poslodavcima, kao i bolje targetiranje ciljnih grupa. U tom kontekstu, posebno važna usluga je profilisanja, koje će omogućiti o identifikacija nezaposlenih lica koja su izložena riziku na tržištu rada i shodno tome izradu individualnog plana zapošljavanja. To će omogućiti i ciljano uključivanje nezaposlenih lica u mjere aktivne politike zapošljavanja i druge aktivnosti usmjerene na povećanje njihove zapošljivosti i zaposlenosti. Mjere aktivne politike zapošljavanja sprovodiće se kroz programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih, podsticaje za zapošljavanje, direktno otvaranje novih radnih mjesta i podsticaja za preduzetništvo, a ciljne grupe utvrdiće se Akcionim planom zapošljavanja. U cilju povećanja učešća na tržištu rada fokus sprovođenja usluga i mjera aktivne politike zapošljavanja će biti mladi, žene, i niskokvalifikovana nezaposlena lica. Povećanje uključenosti nezaposlenih lica u navedene usluge i mjere i njihova aktivacija ujedno je i doprinos smanjenju neformalnog rada.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. **Aktivnosti planirane u 2020. godini** Realizacija mjera aktivne politike zapošljavanja u skladu sa Akconim planom zapošljavanja za 2020. godinu, sa posebnim akcentom na programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih, podsticaje za zapošljavanje, direktno otvaranje radnih mjesta i podsticaje za preduzetništvo.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021. godini** Realizacija mjera aktivne politike zapošljavanja u skladu sa Akconim planom zapošljavanja za 2021. godinu sa posebnim fokusom na mlade, žene i dugoročno nezaposlena lica.
- c. **Aktivnosti planira u 2022. godini** Realizacija mjera aktivne politike zapošljavanja u skladu sa Akconim planom zapošljavanja za 2022. godinu sa posebnim fokusom na mlade, žene i dugoročno nezaposlena lica.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Indikatori rezultata

Indikator rezultata i učinka	2018	2020	2022
Broj uključenih lica u mjere aktivne politike zapošljavanja (mladi, žene, dugoročno nezaposlena lica) ³⁰	3.745	3.000	3.200
Broj zaposlenih lica sa invaliditetom putem subvencioniranog zapošljavanja ³¹	660	1.200	1.500

Uticaj na konkurentnost Pravovremeno sprovođenje usluga prema nezaposlenim licima shodno njihovim mogućnostima i interesovanjima i njihovo ciljano uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja posebno kroz programe kojima se stiču nova znanja i vještina ili prvo radno iskustvo i radno angažovanje, kao i razvoj preduzetničkog znanja treba da doprinese unapređenju položaja nezaposlenih lica na tržištu rada u cilju njihove veće zapošljivosti. Unapređenje ponude radne snage, kroz ciljano sprovođenje mjera aktivne politike zapošljavanja, treba da omogući dodatno stvaranje ljudskog kapitala koji u svakom trenutku može da odgovori potrebama privrede, odnosno zahtjevima tržišta rada, što doprinosi rastu privrednih aktivnosti i smanjenju neformalnog rada.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja

- 2020. godina³² – iz Budžeta za mjere aktivne politike zapošljavanja obezbijediće se 3,2 mil.€. Dodatno za mjere profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom 8,1 mil. €
- 2021. godina – iz Budžeta za mjere aktivne politike zapošljavanja obezbijediće se 3,2 mil. €. Dodatno za mjere profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom 8,1 mil. €.
- 2022. godina – iz Budžeta za mjere aktivne politike zapošljavanja obezbijediće se 3,2 mil. €. Dodatno za mjere profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja lica sa invaliditetom 8,1 mil. €.

³⁰ Izvor: Izvještaj Zavoda za zapošljavanje Crne Gore

³¹ Izvor: Izvještaj Zavoda za zapošljavanje Crne Gore

³² Sredstva su planiranja u skladu sa Nacrtom Budžeta ZZZCG za 2020. godinu i podložna su daljem usaglašavanju

Očekivani uticaj na socialne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost Ravnopravnim uključivanjem nezaposlenih muškaraca i žena u tržište rada kroz programe i mjere aktivne politike zapošljavanja, stvaraju se uslovi za njihovu veću zapošljivost ili zaposlenost, a time i za smanjenje siromaštva. Kada su u pitanju programi i mjere za mlade iste treba da doprinesu sticanju znanja i vještina potrebnih tržištu rada, sticanju radnog iskustava i veoma su važne za njihovu bržu tranziciju od škole do posla i izbjegavanje ulaska u zonu nejednakosti i siromaštva.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Nije moguće dati procjenu uticaja na životnu sredinu u ovom trenutku.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća	Planirana akcija ublažavanja
Nedostatak interesa i informisanosti nezaposlenih lica za uključivanje u mjere aktivne politike zapošljavanja	visoka	Dodatan rad sa nezaposlenim licima kroz informativno motiacione radionice i okrugle stolove
Nedovoljna zainteresovanost poslodavaca za uključivanje u sprovođenju programa aktivne politike zapošljavanja	visoka	Dodatno unaprijediti saradnju sa poslodavcima, kroz direktnu komunikaciju, putem medija i on line medija, tematske sastanke okrugle stolove.

Prioritetna reformska mjera 17: Donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2021-2024

Opis mjere. Zakonska rješenja iz oblasti tržišta rada propisuju, da se aktivna politika zapošljavanja, strateški prioriteti i ciljevi politike zapošljavanja za najmanje četiri godine utvrđuju Nacionalnom strategijom zapošljavanja, koju donosi Vlada Crne Gore. Imajući u vidu da vremenski okvir važeće Nacionalne strategije zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa ističe 2020. godine, neophodno je donijeti novi strateški okvir za naredni četvorogodišnji period. Nova strategija treba da obuhvati procjenu uspješnosti realizacije mjera i aktivnosti i ostvarivanju zadatih ciljeva postavljenih u važećoj Strategiji koja obuhvata period 2016-2020, buduće smjernice EK kada je u pitanju politika zapošljavanja, sa posebnim osvrtom na novouspostavljeni Evropski stub socijalnih prava i ciljeve održivog razvoja.

Vremenski period sprovođenja mjere:

- a. Aktivnosti planirane u 2020. godini** Priprema i donošenje nove Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2024, sa Akcionim planom zapošljavanja za 2021. godinu.
- b. Aktivnosti planirane u 2021. godini** Implementacija Akcionog plana zapošljavanja za 2021.g. sa posebnim fokusom na punu implementaciju nove regulative na tržištu rada (Zakona o radu i Zakona o posredovanju pri zapošljavanju)
- c. Aktivnosti planirane u 2022. godini** Redovan monitoring Nacionalne strategije zapošljavanja

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Indikatori rezultata

Indikator rezultata i učinka	2020	2021	2022
Donijeta Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2021-2024	Priprema i donošenje	Implementacija	Monitoring

Uticaj na konkurentnost Politika zapošljavanja i tržišta rada u velikoj mjeri imaju uticaj na konkurentnost. Donošenje i implementacija novog strateškog okvira za realizaciju politike zapošljavanja u skladu sa novim smjernicama EK u oblasti politika zapošljavanja, sa posebnim osvrtom na stub socijalnih prava i ciljeve održivog razvoja, dugoročno treba da ima pozitivan uticaj na konkurentnost.

Procijenjeni troškovi sprovođenja strukturne mjere i predviđeni izvori finansiranja

-2020. godina – Za donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2024 nije potrebno obezbijede sredstava iz budžeta.

- 2021. godina – U ovom trenutku ne može se utvrditi procjena finansijskih sredstava

- 2022. godina – U ovom trenutku ne može se utvrditi procjena finansijskih sredstava

Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost Donošenje i implementacija novog strateškog okvira politike zapošljavanja sadržaće i komponente koje direktno utiču na ostvarivanje socijalnih ciljeva, kroz mjere i aktivnosti koje će se sprovoditi na tržištu rada u cilju stvaranja uslova za veću aktivnost i zaposlenosti nezaposlenih lica i socijalnu uključenost i jednakost.

Očekivani uticaj na životnu sredinu Nema uticaj na životnu sredinu.

Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća	Planirana akcija ublažavanja
Nije ispoštovan rok za donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja 2021-2024	niska	Pravovremeno otpočinjanje aktivnosti (i angažovanje stranog eksperta) na pripremu ovog dokumenta

5.3.8 Socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti

Analiza glavnih prepreka: Razvojem usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite otklonice se prepreke u otežanom pristupu uslugama posebno kada se radi o djeci, licima sa invaliditetom i starim licima. Intezivno se radi na razvoju usluga dnevni boravak za djecu sa smetnjama u razvoju i dnevnih boravaka za starija lica. Sprovodi se usluga pomoć u kući za starija lica, realizuje se projekat "Porodični saradnik", prihvatilište za odrasle i stare, prihvatne stanice za žrtve nasilja, nacionalna SOS dječja linija i druge usluge. Prioritet u razvoju usluga se daje sjevernom regionu Crne Gore u skladu sa nacionalnom Strategijom održivog razvoja 2020-2030. i Strategijom regionalnog razvoja 2014-2020. Donijeto je niz podzakonskih akata kojima su propisani bliži uslovi za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima za usluge.

U cilju unaprjeđenja oblasti usluga Ministarstvo rada i socijalnog staranja u 2018. godini, izdalo je 19 licenci za obavljanje djelatnosti socijalne i dječje zaštite a u 2019. godini 19, što je ukupno 38 licence za pružaoce usluga.

U oblasti materijalnih davanja, podaci ukazuju da je broj porodica korisnika materijalnog obezbjeđenja u avgustu 2019.godine bio 8.625, za koje namjene je opredjeljeno 836.443,70 eura, što je znatno manje u odnosu na 14.737 porodica i opredijeljenih 1.338.798.01 euro u julu 2013.godine, kada je stupio na snagu Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, što je manje za 41.47% porodica.

U prvoj polovini 2019. godine, saradnja Zavoda za zapošljavanje i Centara za socijalni rad je rezultirala uključivanjem 70 lica u programe aktivne politike zapošljavanja, 9 mjera profesionalne rehabilitacije, dok su se, posredstvom Zavoda, zaposlila 44 korisnika materijalnog obezbjeđenja. Tokom 2019 planirana je druga faza Regionalnog projekta „Promovisanje rješenja za inkluzivno tržište rada na zapadnom Balkanu“, koji sprovode UNDP i Međunarodna organizacija rada.

U okviru Regionalnog stambenog programa u 2019. godine, završen je pod - projekat MNE4 izgradnja 94 stambene jedinice u Beranama za ukupno 390 lica. Započela je rekonstrukcija postojećih Vojnih objekata – Vojni kompleks Trebjesa za potrebe izgradnje doma za stara i odrasla invalidna lica u opštini Nikšić. Rješavanje pitanja raseljenih i interno raseljenih lica predstavlja dio predpristupnih pregovora između Crne Gore i Evropske unije, u okviru Poglavlja 23 - „Pravosuđe i temeljna prava“.

Program Vlade Crne Gore koji se odnosi na subvenciju mjesečnih računa za električnu energiju za najugroženiju kategoriju stanovništva nastavio se i u 2019.godini. U prvih 6 mjeseci 2019. godine ukupno za prava i socijalne i dječje zaštite iz budžeta države isplaćeno je 36.458.95,77 eura.

Prioritetni planovi reformi: U narednom periodu u oblasti usluga, kao odgovor na rješavanje problema, prioritet će se dati razvoju usluge dnevni boravak za starije.

Prioritetna reformska mjera 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije

Kratak opis mjere: Reformska mjera predviđa unaprjeđenje zaštite starijih lica u vidu povećanje broja dnevnih boravaka za tu kategoriju lica. U okviru projekta „Razvoj kapaciteta za pružanje usluga socijalne zaštite u Crnoj Gori“ koji Ministarstvo rada i socijalnog staranja realizuje uz tehničku podršku UNDP-a realizuje se usluga Dnevni boravak za starije. Reformska mjera je u skladu sa Strategijom razvoja sistema socijalne zaštite za starija lica za period 2018-2022, Nacionalnom strategijom održivog razvoja (NSOR) do 2030.godine i Strategijom regionalnog razvoja 2014-2020.

Za uslugu dnevnog boravka za starija lica Pravilnikom o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima usluga podrške za život u zajednici („Sl.list CG“, br.30/15 i 15/18) propisani su standardi za pružanje usluge dnevni boravak, koji se odnose na odgovarajući prostor, materijalne uslove, obezbjeđivanje obroka i održavanje lične higijene i higijene prostora, procedure za obezbjeđenje sigurnog okruženja, razvoj potencijala i osnaživanje korisnika. Propisan je standard za broj zaposlenih i to do 30 korisnika jedan stručni radnik i dva saradnika do 10 korisnika. Navedeno znači, da je za pružanje usluge minimalan broj 3 zaposlena i to jedan stručni radnik i dva saradnika.

Aktivnosti u realizaciji mjere po godinama: Navedena mjera se realizuje u kontinuitetu i do sada je organizovano 12 dnevnih boravaka. U 2019. godini PER-om 2019-2021 planirano je proširenje obima pružanja usluge otvaranjem tri dnevna boravka za starija lica. Od planiranih tri dnevna boravka u 2019. godini do sada su realizovana 2 i to u Domu za stara lica “Grabovac” u Risnu i u opštini Petnjica. U toku su aktivnosti na otvaranju još jednog dnevnog boravka u opštini Pljevlja.

- a. **Aktivnosti planirane u 2020 godini:** Planirano je otvaranje najmanje još po jednog dnevnog boravka za starije, u zavisnosti od zainteresovanosti lokalnih samouprava i raspoloživih sredstava iz budžeta Crne Gore.
- b. **Aktivnosti planirane u 2021 godini:** Planirano je otvaranje najmanje još po jednog dnevnog boravka za starije, u zavisnosti od zainteresovanosti lokalnih samouprava i raspoloživih sredstava iz budžeta Crne Gore.
- c. **Aktivnosti planirane u 2022 godini:** Planirano je otvaranje najmanje još po jednog dnevnog boravka za starije, u zavisnosti od zainteresovanosti lokalnih samouprava i raspoloživih sredstava iz budžeta Crne Gore.

Institucija nadležna za sprovođenje mjere: Ministarstvo rada i socijalnog staranja

Indikatori rezultata:

Indikator rezultata i učinka	Bazni (godina)	Prelazni cilj – (godina)	Cilj (godina)
Otvaranje dnevnih boravaka za starije i zaštita starijih lica kroz pružanje usluge dnevnog boravka za starije	2020	2021	2022
	-izgradnja odnosno adaptacija u zavisnosti od učešća lokalnih samouprava -rekonstruktivni radovi postojećeg objekta odnosno izgradnja novog objekta za potrebe dnevnog boravka za starije	-izgradnja odnosno adaptacija u zavisnosti od učešća lokalnih samouprava -rekonstruktivni radovi postojećeg objekta odnosno izgradnja novog objekta za potrebe dnevnog boravka za starije	-izgradnja odnosno adaptacija u zavisnosti od učešća lokalnih samouprava -rekonstruktivni radovi postojećeg objekta odnosno izgradnja novog objekta za potrebe dnevnog boravka za starije

Indikator rezultata i učinka	Bazni (godina)	Prelazni cilj – (godina)	Cilj (godina)
Do 2019. godine otvoreno je 12 dnevnih boravaka za starije čiju uslugu koristi 150 korisnika. U 2020, 2021 i 2021. godini planirano je otvaranje najmanje tri dnevna boravka čime će se ukupan broj korisnika povećati za 38 i iznosiće 188 korisnika.	2020	2021	2022

Očekivani uticaj na konkurentnost: Realizacija mjere, imaće pozitivan uticaj na tržište rada u smislu povećanja broja zaposlenih lica koja će pružati uslugu dnevnog boravka, stim da će zaposlena lica biti u većini slučajeva ženskog pola. U skladu sa standardima predviđeno je radno angažovanje tri radnika po dnevnom boravku. Radi se o mjeri koja će se odvijati u dugom roku što će uticati na dalje zapošljavanje.

Procijenjeni troškovi aktivnosti i izvor finansiranja: Zaključno sa 2018. godinom za otvaranje (adaptacija i oprema) i rad deset dnevnih boravaka ukupno je iz budžeta opredijeljeno 254.189,02 eura. Lokalna samouprava učestvuje putem ustupanja zemljišta ili objekta koji se adaptira za namjene dnevnog boravka. Za tri dnevna boravka koja su planirana u 2019. godini obezbijedena su okvirno sredstva iz budžeta Crne Gore, stim da će se ukupan iznos naknadno utvrditi i zavisi od učešća lokalnih samouprava.

Do sada su u 2019. godini otvorena dva dnevna boravka i to u Domu za stara lica "Grabovac" u Risnu sa investicijom od 65.000,00 eura i u opštini Petnjica, gdje se prostorije dnevnog boravka u površini od 62.00m2 nalaze u okviru višenamjenskog objekta površine 333m2 i investicijom za dnevni boravak od 47.200 eura. Planirano je da se u 2020. 2021. i 2022. godini otvori najmanje još po jedan dnevni boravak za starija lica, stim što se prioritet u razvoju usluga daje sjevernom regionu Crne Gore u skladu sa nacionalnom Strategijom održivog razvoja 2020-2030. godine i Strategijom regionalnog razvoja 2014-2020. godine.

Očekivani uticaj na socijalne ishode: Realizacija mjere imaće pozitivan uticaj na zaštitu starijih lica u vidu smanjenje siromaštva i socijalizaciju starijih lica, na povećanje zaposlenosti lica koji će voditi brigu o njima i u pojedinim slučajevima daje se mogućnost i članovima porodice koji se brinu o starijem licu, da se za vrijeme njihovog boravka u dnevnom boravku radno angažuju. Utvrđeni su standardi, dati u kratkom opisu mjere, koji se odnose na sadržaj pružanja usluge starijim licima. U dnevnom boravku prosječno boravi 10-20 starijih lica. Usluga dnevnog boravka pozitivno utiče na standard starijih lica, jer korišćenjem boravka nemaju potrebu da za taj period angažuju i plaćaju troškove za usluge koje su im potrebne. Za uslugu dnevnog boravka propisano je da se zaposle najmanje 3 lica.

Očekivani uticaj na životnu sredinu: Mjera nema uticaj na životnu sredinu.

Potencijalni rizici:

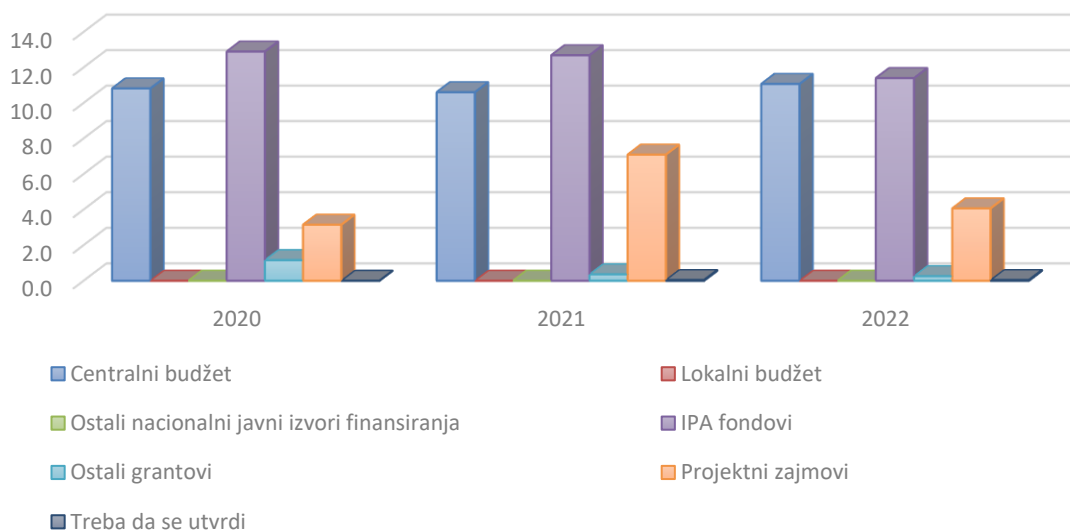
Rizik	Vjerovatnoća (niska ili visoka)	Planirana akcija ublažavanja
Smanjena zainteresovanost lokalnih samouprava	niska	Sačinjavanje procjena za potrebama otvaranja dnevnih boravaka

6. BUDŽETSKE IMPLIKACIJE STRUKTURNIH REFORMI

U skladu sa smjernicama EK, poglavlje šest Programa ekonomskih reformi 2020-2022. prikazuje ukupne dodatne troškove mjera strukturnih reformi. Imajući u vidu dodatne troškove svake od 18 prioriternih strukturnih reformi, u narednom tekstu prikazani su izvori finansiranja istih.

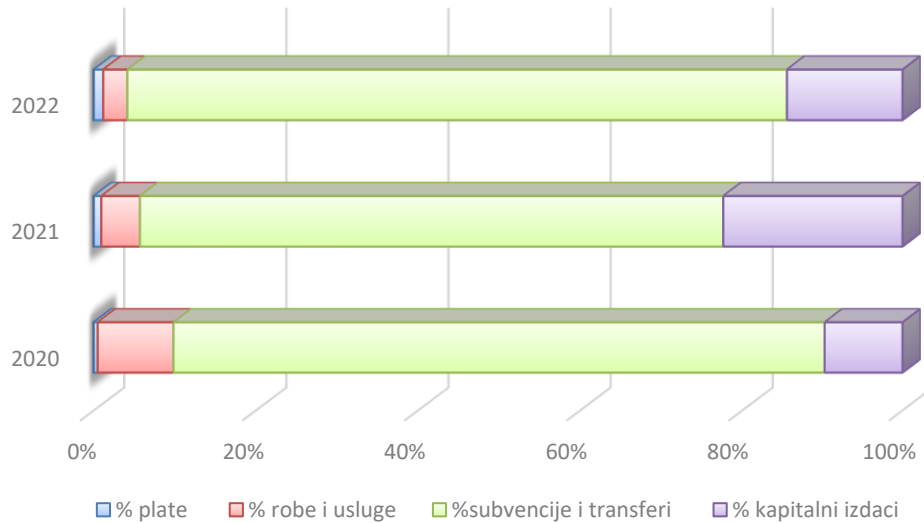
Grafik 6.1 Procijenjeni ukupni dodatni troškovi implementacije prioriternih reformskih mjera za PER 2020-2022. godina (u mil.€)

Kao što se može vidjeti na grafiku najzastupljeniji izvor finansiranja prioriternih strukturnih reformi su IPA fondovi, budžetska sredstva i projektne zajmovi.

Sa aspekta pomenute metodologije izračuna dodatnih troškova u odnosu na godinu u kojoj nije bilo reforme, najveći iznos odnosi se na mjeru broj 4 iz oblasti poljoprivrede, 15 miliona eura godišnje, za trogodišnji period, a sve u cilju usklađivanja sa EU standardima kvaliteta i bezbjednosti hrane, kao i jačanja konkurentnosti zemlje. Takođe, dodatni troškovi pomenute mjere biće podržani i kroz obezbijeđenu donatorsku podršku. Sa aspekta izdvajanja sredstava, značajna je i reformska mjera broj 9, koja se odnosi na suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije. Navedeni projekat vrijedan je oko 16 miliona eura i finansira se iz kredita Svjetske banke.

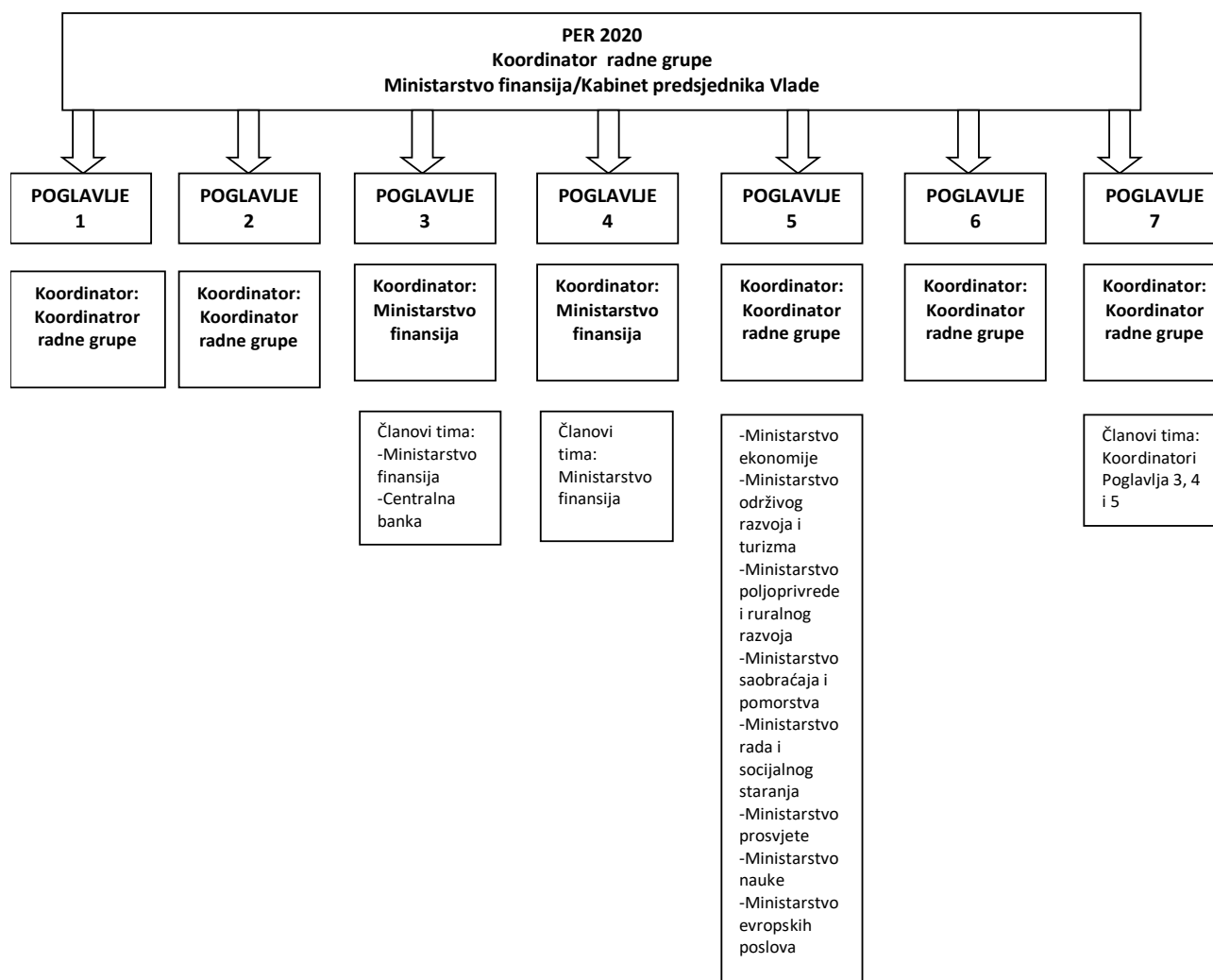
Grafik 6.2. Struktura procijenjenih dodatnih troškova implementacije prioritenih reformskih mjera 2020-2022. godina

Priloženi grafik 6.2 prikazuje strukturu procijenjenih dodatnih troškova implementacije prioritetnih reformskih mjera. Može se zaključiti da su reformske mjere koje su dio Programa ekonomskih reformi 2020-2022. godine administrativnog i zakonodavnog karaktera. Uopšteno govoreći set od 18 prioritetnih strukturnih reformi pozitivno će se odraziti na budžet u dugom roku, dok će njihovi uticaji na zaposlenost, konkurentnost, pa samim tim i na privredni rast biti vidljivi u srednjem roku.

7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UKLJUČENOST ZINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru je započeo donošenjem Odluke Vlade o formiranju tima za pripremu Programa ekonomskih reformi za period 2020 - 2022. godina. Na taj način Vlada je formirala Radni tim za pripremu PER-a 2020. Nacionalna koordinacija PER-a, koordinacija poglavlja i institucije čiji su predstavnici učestvovali u pripremi PER-a 2020. su prikazani u sljedećoj šemi:

Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2020-2022. godina je razvijen u zajedničkim konsultacijama sa relevantnim Ministarstvima odgovornim za implementaciju specifičnih reformskih mjera, međunarodnom zajednicom čije aktivnosti komplementiraju predmetnom programu ali i najvažnijim stejkholderima u društvu, koji su informisani o početku izrade Programa ekonomskih reformi i pozvani da dostave svoje predloge reformi koje bi se prema njihovom mišljenju mogle naći u okviru PER 2020-2022. godina ili su

indirektno, kroz članstvo u radnim grupama za izradu određenih zakona doprinijeli izradi PER-a za 2020. godinu.

Novina koja karakteriše proces izrade Programa ekonomskih reformi jeste uključenost predstavnika šire javnosti već u početnoj fazi pripreme. Tim povodom je 06. septembra održan sastanak sa predstavnicima privatnog sektora, NVO-a, lokalne zajednice i ostalih zainteresovanih stejkholdera. U cilju unapređenja teksta Programa svi učesnici su pozvani da svojim komentarima i sugestijama daju doprinos. U cilju unapređenja teksta Nacrta programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2020-2022. godina, i shodno Smjernicama Evropske komisije, Nacrt PER-a je bio predmet konsultativnog procesa sa zainteresovanim stranama u periodu od 03. do 23. decembra 2019. godine. U pomenutom periodu, Nacrt programa je bio na raspolaganju predstavnicima medija i široj javnosti na web sajtu Vlade, link:

<http://www.gov.me/vijesti/217381/Objavljen-Nacrt-programa-ekonomskih-reformi-CG-2019-2021.html>

U okviru konsultativnog procesa o Nacrtu programa organizovan je i Okrugli sto 20. decembra 2019. godine, a sve u cilju unapređenja teksta Programa. Ovom prilikom su pozvani predstavnici poslodavaca, nevladinih organizacija, predstavnici strukovnih udruženja, predstavnici sindikata, predstavnici Univerziteta ali i šira javnost da uzmu učešće i daju svoje predloge za unapređenje teksta PER-a 2020. godina. Pisani predlozi za unapređenje teksta nacrta PER-a su dati u prilogu ovog dokumenta.

Takođe dokument je bio predmet razmatranja na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet.

Nakon dobijanja svih predloga i sugestija tokom konsultativnog procesa, i na osnovu istog, unapređenja teksta PER-a 2020, dokument je finalizovan i predat u proceduru razmatranja i usvajanja na sjednici Vlade Crne Gore.

ANEKS 1: PROJEKCIJE FISKALNIH POKAZATELJA ZA PERIOD 2019 - 2022.

BDP (u mil. €)	4817.1		5027.3		5217.9		5449.4	
	2019		2020		2021		2022	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Lokalna samouprava								
Izvorni prihodi	245.26	5.09	270.55	5.38	263.97	5.25	267.41	5.32
Porezi	165.1	3.43	170.0	3.38	173.5	3.45	175.9	3.50
Porez na dohodak fizičkih lica	50.32	1.04	52.93	1.05	55.23	1.10	56.33	1.12
Porez na promet nepokretnosti	18.76	0.39	19.14	0.38	19.33	0.38	19.71	0.39
Lokalni porezi	96.00	1.99	97.92	1.95	98.90	1.97	99.89	1.99
Takse	5.90	0.12	6.02	0.12	6.14	0.12	6.27	0.12
Naknade	54.21	1.13	58.00	1.15	60.00	1.19	60.00	1.19
Ostali prihodi	16.06	0.33	16.55	0.33	16.88	0.34	17.21	0.34
Primici od otplate kredita	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Donacije	4.00	0.08	20.00	0.40	7.50	0.15	8.00	0.16
Izdaci	196.69	4.08	219.85	4.37	213.39	4.24	215.77	4.29
Tekuća potrošnja lokalne samouprave	143.7	2.98	147.8	2.94	152.4	3.03	154.8	3.08
Tekući izdaci	85.39	1.77	87.45	1.74	90.56	1.80	91.94	1.83
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	50.63	1.05	52.15	1.04	53.72	1.07	54.52	1.08
Ostala lična primanja	3.61	0.08	3.69	0.07	3.76	0.07	3.83	0.08
Rashodi za materijal i usluge	15.98	0.33	16.14	0.32	16.46	0.33	16.71	0.33
Tekuće održavanje	5.35	0.11	5.45	0.11	5.56	0.11	5.65	0.11
Kamate	3.40	0.07	3.47	0.07	4.65	0.09	4.72	0.09
Renta	0.64	0.01	0.65	0.01	0.63	0.01	0.64	0.01
Subvencije	1.53	0.03	1.57	0.03	1.31	0.03	1.33	0.03
Ostali izdaci	4.25	0.09	4.34	0.09	4.46	0.09	4.52	0.09
Transferi za socijalnu zaštitu	0.42	0.01	0.43	0.01	0.88	0.02	0.89	0.02
Transferi inst. pojedincima NVO i javnom sektoru	53.00	1.10	55.00	1.09	55.83	1.11	56.66	1.13
Kapitalni budžet	53.00	1.10	72.00	1.43	61.00	1.21	61.00	1.21
Pozajmice i krediti	1.59	0.03	1.62	0.03	1.67	0.03	1.72	0.03
Otplata neizmirenih obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Rezerve	3.29	0.07	3.4	0.07	3.5	0.07	3.6	0.07
Otplata garancija	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Neto povećanje obaveza	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Suficit/deficit	48.58	1.01	50.70	1.01	50.59	1.01	51.65	1.03
Korigovani suficit/deficit	48.58	1.01	50.70	1.01	50.59	1.01	51.65	1.03
Primarni deficit	51.97	1.08	54.17	1.08	55.24	1.10	56.37	1.12
Otplata duga	64.00	1.33	63.00	1.25	58.00	1.15	53.00	1.05
Otplata glavnice rezidentima	15.0	0.31	14.0	0.28	14.0	0.28	14.0	0.28
Otplata glavnice nerezidentima	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.08
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	45.0	0.93	45.0	0.90	40.0	0.80	35.0	0.70
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-15.42	-0.32	-12.30	-0.24	-7.41	-0.15	-1.35	-0.03
Finansiranje	15.42	0.32	12.30	0.24	7.41	0.15	1.35	0.03
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	20.0	0.42	10.0	0.20	8.0	0.16	8.0	0.16
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.08	4.0	0.08
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	10.00	0.21	7.00	0.14	7.00	0.14	7.00	0.14
Korišćenje depozita lokalne samouprave	-25.58	-0.53	-17.70	-0.35	-20.59	-0.41	-26.65	-0.53
Transferi iz budžeta CG	7.0	0.15	9.0	0.18	9.0	0.18	9.0	0.18

BDP (u mil. €)	4817.1		5027.3		5217.9		5449.4	
Budžet Crne Gore	2019		2020		2021		2022	
	mil. €	% GDP	mil. €	% GDP	mil. €	% GDP	mil. €	% GDP
Izvorni prihodi	1884.27	39.1	2054.36	40.9	1950.77	37.4	1990.06	36.5
Porezi	1172.75	24.3	1199.13	23.9	1233.73	23.6	1270.68	23.3
Porez na dohodak fizičkih lica	125.00	2.6	129.20	2.6	131.84	2.5	133.65	2.5
Porez na dobit pravnih lica	72.82	1.5	73.35	1.5	77.59	1.5	78.97	1.4
Porez na promet nepokretnosti	2.04	0.0	1.89	0.0	1.93	0.0	1.97	0.0
Porez na dodatu vrijednost	695.73	14.4	709.45	14.1	730.51	14.0	756.70	13.9
Akcize	235.52	4.9	244.70	4.9	250.55	4.8	257.16	4.7
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.53	0.6	27.77	0.6	28.29	0.5	28.92	0.5
Ostali državni prihodi	13.12	0.3	12.77	0.3	13.02	0.2	13.30	0.2
Doprinosi	546.27	11.3	569.57	11.3	549.13	10.5	557.25	10.2
Takse	15.50	0.3	15.14	0.3	15.52	0.3	15.95	0.3
Naknade	28.24	0.6	122.06	2.4	53.37	1.0	45.95	0.8
Ostali prihodi	75.57	1.6	86.14	1.7	55.17	1.1	56.39	1.0
Primici od otplate kredita	8.11	0.2	17.67	0.4	8.84	0.2	8.84	0.2
Donacije	37.84	0.8	44.64	0.9	35.00	0.7	35.00	0.6
Izdaci	2027.45	42.1	2104.32	41.9	1930.96	37.0	1969.27	36.1
Tekuća budžetska potrošnja	1755.08	36.4	1874.36	37.3	1826.88	35.0	1843.09	33.8
Tekući izdaci	894.37	18.6	911.07	18.1	923.70	17.7	925.52	17.0
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	472.85	9.8	502.77	10.0	516.18	9.9	520.16	9.5
Ostala lična primanja	15.18	0.3	16.81	0.3	16.70	0.3	17.09	0.3
Rashodi za materijal i usluge	101.66	2.1	107.99	2.1	109.48	2.1	110.91	2.0
Tekuće održavanje	22.51	0.5	26.27	0.5	25.22	0.5	25.62	0.5
Kamate	105.67	2.2	104.25	2.1	97.30	1.9	88.90	1.6
Renta	11.02	0.2	10.83	0.2	10.94	0.2	10.93	0.2
Subvencije	34.54	0.7	42.74	0.9	49.60	1.0	51.22	0.9
Ostali izdaci	38.81	0.8	48.34	1.0	46.61	0.9	45.84	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	92.12	1.9	51.07	1.0	51.66	1.0	54.83	1.0
Transferi za socijalnu zaštitu	554.41	11.5	577.66	11.5	592.60	11.4	604.02	11.1
Prava iz oblasti socijalne zaštite	79.88	1.7	82.38	1.6	83.50	1.6	83.96	1.5
Sredstva za tehnološke viškove	20.42	0.4	22.48	0.4	23.24	0.4	23.25	0.4
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	420.89	8.7	442.18	8.8	454.54	8.7	465.18	8.5
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	21.70	0.5	20.00	0.4	20.00	0.4	21.00	0.4
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	11.52	0.2	10.63	0.2	11.33	0.2	10.63	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	219.70	4.6	279.10	5.6	274.75	5.3	277.38	5.1
Kapitalni budžet	272.37	5.7	229.96	4.6	104.09	2.0	126.19	2.3
Pozajmice i krediti	3.18	0.1	1.68	0.0	2.30	0.0	2.30	0.0
Rezerve	24.30	0.5	88.50	1.8	18.00	0.3	18.00	0.3
Otplata garancija	38.68	0.8	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	20.43	0.4	16.35	0.3	15.52	0.3	15.86	0.3
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/ Deficit	-143.17	-2.97	-49.96	-0.99	19.81	0.4	20.79	0.4
Korigovani suficit/deficit	-143.17	-2.97	-49.96	-1.0	19.81	0.4	20.79	0.4
Primarni suficit/deficit	-37.51	-0.8	54.29	1.1	117.11	2.2	109.69	2.0
Otplata duga	507.34	10.5	539.59	10.7	398.11	7.6	252.15	4.6
Otplata duga rezidentima	178.42	3.7	119.71	2.4	49.20	0.9	25.73	0.5
Otplata duga nerezidentima	328.93	6.8	419.88	8.4	348.91	6.7	226.42	4.2
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	57.33	1.2	1.01	0.0	0.10	0.0	0.10	0.0
Nedostajuća sredstva	-707.84	-14.7	-590.56	-11.7	-378.40	-7.3	-231.46	-4.2
Finansiranje	707.84	14.7	590.56	11.7	378.40	7.3	231.46	4.2
Pozajmice i krediti	1000.89	20.8	100.00	2.0	372.40	7.1	225.46	4.1
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	363.44	7.5	0.00	0.0	50.00	1.0	50.00	0.9
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	637.45	13.2	100.00	2.0	322.40	6.2	175.46	3.2
Primici od prodaje imovine	4.28	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	-297.32	-6.2	484.56	9.6	0.00	0.0	0.00	0.0

BDP (u mil. €)	4817.1		5027.3		5217.9		5449.4	
	2019		2020		2021		2022	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Javna potrošnja								
Izvorni prihodi	2129.54	44.2	2324.91	46.2	2214.74	42.4	2257.47	41.4
Porezi	1337.83	27.8	1369.11	27.2	1407.19	27.0	1446.61	26.5
Porez na dohodak fizičkih lica	175.32	3.6	182.13	3.6	187.07	3.6	189.98	3.5
Porez na dobit pravnih lica	72.82	1.5	73.35	1.5	77.59	1.5	78.97	1.4
Porez na promet nepokretnosti	20.80	0.4	21.03	0.4	21.26	0.4	21.69	0.4
Porez na dodatu vrijednost	695.73	14.4	709.45	14.1	730.51	14.0	756.70	13.9
Akzize	235.52	4.9	244.70	4.9	250.55	4.8	257.16	4.7
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	28.53	0.6	27.77	0.6	28.29	0.5	28.92	0.5
Lokalni porezi	96.00	2.0	97.92	1.9	98.90	1.9	99.89	1.8
Ostali državni porezi	13.12	0.3	12.77	0.3	13.02	0.2	13.30	0.2
Doprinosi	546.27	11.3	569.57	11.3	549.13	10.5	557.25	10.2
Takse	21.41	0.4	21.16	0.4	21.66	0.4	22.22	0.4
Naknade	82.45	1.7	180.06	3.6	113.37	2.2	105.95	1.9
Ostali prihodi	91.63	1.9	102.69	2.0	72.05	1.4	73.60	1.4
Primici od otplate kredita	8.11	0.2	17.67	0.4	8.84	0.2	8.84	0.2
Donacije	41.84	0.9	64.64	1.3	42.50	0.8	43.00	0.8
Javna potrošnja	2224.14	46.2	2324.17	46.2	2144.35	41.1	2185.04	40.1
Tekuća javna potrošnja	1898.77	39.4	2022.21	40.2	1979.26	37.9	1997.85	36.7
Tekući izdaci	979.77	20.3	998.52	19.9	1014.26	19.4	1017.46	18.7
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	523.49	10.9	554.92	11.0	569.89	10.9	574.68	10.5
Ostala lična primanja	18.80	0.4	20.50	0.4	20.46	0.4	20.92	0.4
Rashodi za materijal i usluge	117.64	2.4	124.13	2.5	125.94	2.4	127.63	2.3
Tekuće održavanje	27.86	0.6	31.73	0.6	30.79	0.6	31.27	0.6
Kamate	109.06	2.3	107.72	2.1	101.96	2.0	93.63	1.7
Renta	11.66	0.2	11.48	0.2	11.57	0.2	11.58	0.2
Subvencije	36.07	0.7	44.31	0.9	50.91	1.0	52.56	1.0
Ostali izdaci	43.06	0.9	52.67	1.0	51.07	1.0	50.37	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	92.12	1.9	51.07	1.0	51.66	1.0	54.83	1.0
Transferi za socijalnu zaštitu	554.83	11.5	578.09	11.5	593.48	11.4	604.91	11.1
Prava iz oblasti socijalne zaštite	80.30	1.7	82.81	1.6	84.38	1.6	84.85	1.6
Sredstva za tehnološke viškove	20.42	0.4	22.48	0.4	23.24	0.4	23.25	0.4
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	420.89	8.7	442.18	8.8	454.54	8.7	465.18	8.5
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	21.70	0.5	20.00	0.4	20.00	0.4	21.00	0.4
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	11.52	0.2	10.63	0.2	11.33	0.2	10.63	0.2
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	272.70	5.7	334.10	6.6	330.57	6.3	334.05	6.1
Kapitalni budžet	325.37	6.8	301.96	6.0	165.09	3.2	187.19	3.4
Kapitalni budžet CG	272.37	5.7	229.96	4.6	104.09	2.0	126.19	2.3
Kapitalni budžet lokalne samouprave	53.00	1.1	72.00	1.4	61.00	1.2	61.00	1.1
Pozajmice i krediti	4.76	0.1	3.30	0.1	3.97	0.1	4.02	0.1
Rezerve	27.59	0.6	91.86	1.8	21.46	0.4	21.56	0.4
Otplata garancija	38.68	0.8	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Neto povećanje obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	20.43	0.4	16.35	0.3	15.52	0.3	15.86	0.3
Suficit/deficit	-94.60	-2.0	0.74	0.0	70.39	1.3	72.43	1.3
Korigovani suficit/deficit	-94.60	-2.0	0.74	0.0	70.39	1.3	72.43	1.3
Primarni deficit	14.47	0.3	108.46	2.2	172.35	3.3	166.06	3.0
Otplata duga	571.34	11.9	602.59	12.0	456.11	8.7	305.15	5.6
Otplata glavnice rezidentima	193.42	4.0	133.71	2.7	63.20	1.2	39.73	0.7
Otplata glavnice nerezidentima	332.93	6.9	423.88	8.4	352.91	6.8	230.42	4.2
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	45.00	0.9	45.00	0.9	40.00	0.8	35.00	0.6
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	57.33	1.19	1.01	0.00	0.10	0.00	0.10	0.00
Nedostajuća sredstva	-723.27	-15.0	-602.86	-12.0	-385.82	-7.4	-232.81	-4.3
Finansiranje	723.27	15.0	602.86	12.0	385.82	7.4	232.81	4.3
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	383.44	8.0	10.00	0.2	58.00	1.1	58.00	1.1
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	641.45	13.3	104.00	2.1	326.40	6.3	179.46	3.3
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	14.28	0.3	13.00	0.3	13.00	0.2	13.00	0.2
Transferi iz budžeta CG	7.00	0.1	9.00	0.2	9.00	0.2	9.00	0.2
Korišćenje depozita države	-322.90	-6.7	466.86	9.3	-20.59	-0.4	-26.65	-0.5

ANEKS 2

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

Procenata ako nije naznačeno drugačije	ESA kod	2018	2018	2019	2020	2021	2022
		Nivo (mlrd. EUR)	Stopa promjene				
1. Realni BDP u tržišnim cijenama	B1*g	4,517	5,1	3,1	3,4	2,8	3,2
2. BDP tekuće cijene	B1*g	4,663	8,5	3,3	4,4	3,8	4,4
Komponente realnog BDP-a							
3. Potrošnja domaćinstava	P3	3,363	4,6	3,3	2,4	1,9	1,9
4. Potrošnja države	P3	0,842	6,3	1,1	4,5	-0,5	0,0
5. Bruto kapital u osnovna sredstva	P51	1,327	14,7	3,3	4,6	-2,5	-1,0
6. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0,128	-10,1	-26,7	-28,0	0,0	0,0
7. Izvoz roba i usluga	P6	1,887	6,9	7,3	3,8	4,1	2,4
8. Uvoz roba i usluga	P7	3,029	9,2	4,4	2,4	-0,6	-1,6
Učešće u realnom rastu BDP							
9. Domaća tražnja		5,5	8,5	3,6	4,0	0,6	1,1
10. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0,1	-0,3	-0,7	-0,6	0,0	0,0
11. Neto izvoz	B11	-1,1	-3,1	0,2	0,0	2,2	2,1

Tabela 1b: Kretanje cijena

Procentna promjena, godišnji prosjeci	ESA kod	2018	2019	2020	2021	2022
1. BDP deflator		3,2	0,2	0,9	1,0	1,2
2. Potrošnja domaćinstava deflator		1,8	0,4	0,8	0,8	1,2
3. HICP-promjena		0,1	:	:	:	:
4. Nationalni CPI - promjena		0,2	-2,0	0,5	0,0	0,5
5. Deflator potrošnje države		2,5	-0,5	1,0	1,1	0,4
6. Investicioni deflator		2,8	1,1	1,5	1,5	2,0
7. Izvoz cijene deflator (roba i usluga)		6,0	-0,3	1,0	1,0	1,5
8. Uvoz cijene deflator (roba i usluga)		2,7	0,8	1,1	1,1	1,5

Tabela 1c: Kretanje na tržištu rada

	2018	2019	2020	2021	2022
	Nivo/stopa promjene				
1. populacija (hiljada)	622,2	:	:	:	:
2. populacija (stopa rasta u %)			:	:	:
3. Radno aktivna populacija (osoba)	422,4	425,6	425,7	424,4	424,7
4. Stopa učešća	64,7	65,6	66,1	66,5	67,0
5. Zaposlenost, osoba	231,2	237,6	240,5	241,7	244,8
6. Zaposlenost, radni sati	:	:	:	:	:
7. Zaposlenost (stopa rasta %)	3,2	2,8	1,2	0,5	1,3
8. Javni sektor - Zaposlenost (osoba)	:	:	:	:	:
9. Javni sektor- Zaposlenost (stopa rasta)	:	:	:	:	:
10. Nezaposlenost . stopa	15,5	14,9	14,6	14,3	14,0
11. produktivnost rada	1,8	0,2	2,2	2,3	1,8
12. Produktivnost rada, radni časovi	:	:	:	:	:
13. Primanja zaposlenih	:	:	:	:	:

Tabela 1d: Sektorski bilansi

Procenta BDP	ESA kod	2018	2019	2020	2021	2022
1. Neto pozajmice prema ostatku svijeta	B.9	-17,0	-17,1	-16,3	-13,3	-10,4
od čega:						
- Bilans of roba i usluga		-23,9	-23,6	-22,8	-20,1	-17,5
- Bilans primarnih i sekundarnih dohodaka		6,9	6,5	6,5	6,8	7,0
- Kapitalni račun		0,0	:	:	:	:
2. Neto pozajmice privatnog sektora	B.9/ EDP B.9					
3. Neto pozajmice javnog sektora						
4. Statistička razlika						

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA kod	2018	2019	2020	2021	2022
BDP i investicije						
BDP nivo u tekućim tržišnim cijenama u nacionalnoj valuti	B1g	4,7	4,8	5,0	5,2	5,4
Učešće investicija (% BDP)		29,2	29,6	30,1	28,7	27,8
Rast bruto dodate vrijednosti u procentima-realne cijene						
1. Poljoprivreda		3,3	2,9	3,0	3,0	3,0
2. Industrija (isključujući građevinarstvo)		17,2	-4,5	3,1	3,6	4,5
3. Građevinarstvo)		10,9	11,9	5,0	0,0	4,0
4. Usluge		4,1	3,5	3,5	3,0	3,1

Tabela 1f: Kretanje spoljnog sektora

mlrd. € ako nije naznačeno drugačije		2018	2019	2020	2021	2022
1. Bilans tekućeg računa(% of BDP)	% BDP	-17.0	-17.1	-16.3	-13.3	-10.4
2. Izvoz roba	mlrd. NV ili EUR	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5
3. Uvoz roba	mlrd. NV ili EUR	2.5	2.5	2.6	2.6	2.7
4. Trgovinski bilans	mlrd. NV ili EUR	-2.0	-2.1	-2.2	-2.2	-2.2
5. Izvoz usluga	mlrd. NV ili EUR	1.6	1.7	1.8	1.9	2.0
6. Uvoz usluga	mlrd. NV ili EUR	0.6	0.7	0.7	0.8	0.7
7. Bilans usluga	mlrd. NV ili EUR	0.9	1.0	1.0	1.1	1.2
8. Neto kamate	mlrd. NV ili EUR	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1	-0.1
9. Ostali neto transferi iz inostranstva	mlrd. NV ili EUR	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
10. Tekući transferi	mlrd. NV ili EUR	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
11. Od čega iz EU	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
12. Bilans tekućeg računa	mlrd. NV ili EUR	-0.8	-0.8	-0.8	-0.7	-0.6
13. Kapitalni i finasijski račun	mlrd. NV ili EUR	-0.7	:	:	:	:
14. SDI	mlrd. NV ili EUR	-0.3	-0.4	-0.5	-0.5	-0.5
15. Inostrane rezerve	mlrd. NV ili EUR	0.2	:	:	:	:
16. Ukupni spoljni dug	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
17. od čega: javni	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
18. od čega: Denominirani spoljni dug u spoljnjim valutama	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:

19. od čega: od čega dospjelo refinansiranje	mlrd. NV ili EUR	:	:	:	:	:
20. Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine)	NV ili EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine) % promjene	% g/g	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
21. Devizni kurs vis-à-vis EUR peosjek	NV ili EUR	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Devizni kurs vis-à-vis EUR peosjek) % promjene	% g/g	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
22. Net foreign saving	% BDP	:	:	:	:	:
23. Domestic private saving	% BDP	:	:	:	:	:
24. Domestic private investment	% BDP	:	:	:	:	:
25. Domestic public saving	% BDP	:	:	:	:	:
26. Domestic public investment	% BDP	:	:	:	:	:

Tabela 1g: Indikatori održivosti

		2015	2016	2017	2018	2019
1. Bilans tekućeg računa	% BDP	-11,0	-16,2	-16,1	-17,0	-17,1
2. Neto inostrana investiciona pozicija	% BDP	:	-177,0	-169,5	-169,4	:
3. Učešće u ukupnom izvoznom tržištu	%, g/g	:	:	:	:	:
4. Realni efektivni devizni kurs [1]	%, g/g	:	:	:	:	:
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, g/g	-2,7	-3,2	-4,2	-4,2	-1,5
6. Privatni krediti	% BDP	:	:	:	:	:
7. Privatni dug	% BDP	:	:	:	:	:
8. Javni sektor- Dug	% BDP	:	:	:	:	:

Tabela 2a: Budžetski proračun šire vlade

	ESA kod	2018	2018	2019	2020	2021	2022
Neto kreditiranje (B9) po sektorima							
1. Šira vlada	S13	-0,18	-3,9	-1,9	0,0	1,3	1,3
2. Centralna vlada	S1311	-0,17	-3,6	-3,0	-1,0	0,4	0,4
3. Državna vlada	S1312	0,00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4. Lokalna uprava	S1313	-0,00	-0,3	1,0	1,0	1,0	0,9
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	0,00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Šira vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	1,97	42,4	44,2	46,2	42,4	41,4
7. Ukupni rashodi³³	TE	2,15	46,2	46,2	46,2	41,1	40,1
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,18	-3,9	-2,0	0,0	1,3	1,3
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	0,10	2,1	2,3	2,1	2,0	1,7
10. Primarni saldo³⁴		-0,08	-2,5	0,3	2,2	3,3	3,0
11. Jednokratne i ostale privremene mjere³⁵		:	:	:	:	:	:
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,11	24,1	25,5	25,0	24,7	24,4
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,86	18,5	19,9	19,5	19,4	19,1
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,23	5,0	5,2	5,1	5,0	4,9
12c. Porez na kapital	D91	0,02	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
13. Socijalni doprinosi	D61	0,52	11,3	11,4	11,3	10,5	10,2
14. Prihodi od imovine	D4	0,09	1,8	1,9	2,0	1,9	1,4
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) [4]		0,25	5,2	5,4	7,9	5,2	5,4
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,97	42,2	44,2	46,2	42,4	41,4
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) [5]		1,63	35,2	37,0	36,2	35,3	34,7
Odabrane stavke rashoda							
16. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:	:
17. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,54	11,8	11,5	11,5	11,4	11,0
17a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	0,00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
17b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,54	11,8	11,5	11,5	11,4	11,0
18 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0,10	2,1	2,3	2,1	2,0	1,7
19. Subvencije	D3	0,03	0,6	0,6	0,9	1,0	0,9
20. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,32	6,8	6,8	6,0	3,2	3,5
21. Ostalo (21 = 22-(16+17+18+19+20) [6]		1,16	24,9	25,0	25,7	23,5	23,1
22. Ukupni rashodi	TE [1]	2,15	46,2	46,2	46,2	41,1	40,1
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:	:

³³ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁴ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁵ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

Tabela 2b: Budžetski proračun šire vlade

	ESA kod	2018	2019	2020	2021	2022
		mlrd NCU				
Neto kreditiranje (B9) po sektorima						
1. Šira vlada	S13	-0,18	-0,09	0,00	0,07	0,07
2. Centralna vlada	S1311	-0,17	-0,14	-0,05	0,02	0,02
3. Državna vlada	S1312	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
4. Lokalna uprava	S1313	0,00	0,05	0,05	0,05	0,05
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Šira vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	1,97	2,13	2,32	2,21	2,26
7. Ukupni rashodi ³⁶	TE	2,15	2,22	2,32	2,14	2,19
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-0,18	-0,09	0,00	0,07	0,07
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 uklj. FISIM	0,10	0,11	0,11	0,10	0,09
10. Primarni saldo ³⁷		-0,08	0,02	0,11	0,17	0,16
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁸		:	:	:	:	:
Stavke prihoda						
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		1,11	1,23	1,25	1,29	1,33
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	0,86	0,96	0,98	1,01	1,04
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	0,23	0,25	0,25	0,26	0,27
12c. Porez na kapital	D91	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
13. Socijalni doprinosi	D61	0,52	0,55	0,57	0,55	0,56
14. Prihodi od imovine	D4	0,09	0,09	0,10	0,10	0,10
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14)) [4]		0,25	0,26	0,40	0,27	0,27
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	1,97	2,13	2,32	2,21	2,26
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995) [5]		1,63	1,78	1,82	1,84	1,89
Odabrane stavke rashoda						
16. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:
17. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	0,54	0,60	0,58	0,59	0,60
17a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
17b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	0,54	0,60	0,58	0,59	0,60
18 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	0,10	0,11	0,11	0,10	0,09
19. Subvencije	D3	0,03	0,03	0,04	0,05	0,05
20. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	0,32	0,33	0,30	0,17	0,19
21. Ostalo (21 = 22-(16+17+18+19+20)) [6]		1,16	1,15	1,29	1,23	1,26
22. Ukupni rashodi	TE [1]	2,15	2,22	2,32	2,14	2,19
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:

³⁶ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁷ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁸ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

Tabela 3: Rashodi šire vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020	Godina 2021	Godina 2022
1. Opšte javne usluge	1	10.7	10.6	11.7	9.6	9.2
2. Odbrana	2	1.5	1.7	1.0	1.0	1.1
3. Javni red i bezbjednost	3	3.6	3.5	3.4	3.3	3.1
4. Ekonomski poslovi	4	7.9	8.1	7.4	4.8	5.0
5. Zaštita životne sredine	5	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
7. Zdravstvo	7	5.3	5.4	5.8	5.7	5.7
8. Rekreacija, kultura i religija	8	1.0	1.0	1.1	1.1	1.1
9. Obrazovanje	9	4.1	3.9	4.0	3.8	3.7
10. Socijalna zaštita	10	11.8	11.6	11.7	11.5	11.2
11. Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	46.1	46.1	46.1	41.0	40.2

Tabela 4: Kretanje zaduženja šire vlade

% BDP-a	ESA	Godina 2018	Godina 2019	Godina 2020	Godina 2021	Godina 2022
1. Bruto zaduženost ³⁹		69.2	78.8	72.3	65.1	62.5
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti						
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ⁴⁰						
4. Rashodi za kamate ⁴¹						
5. Usklađivanje toka i stanja od čega:						
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁴²						
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁴³						
od čega:						
- Prihodi od privatizacije						
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁴⁴						
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁴⁵						
Ostale relevantne varijable						
6. Likvidna finansijska sredstva ⁴⁶						
7. Neto finansijski dug (7 = 1 - 6)						

³⁹Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

⁴⁰Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

⁴¹Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

⁴²Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁴³Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁴⁴Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁴⁵Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁴⁶AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Tabela 5: Ciklična kretanja						
% BDP	ESA kod					
		2018	2019	2020	2021	2022
1. Realni rast BDP (% g/g)	B1g	5,1	3,1	3,4	2,8	3,2
2. Neto pozajmice javnog sektora	EDP.B.9	-3,9	-1,9	0,0	1,3	1,3
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	2,1	2,3	2,2	1,9	1,7
4. Jednokratne i ostale privremene mjere		0,1	-0,8	0,7	-0,5	-0,7
5. Potencijalni rast BDP (% g/g)		4,2	4,3	3,7	3,0	3,0
Učešće						
- rad		3,5	1,8	0,8	0,3	0,9
- kapital		2,3	3,2	3,0	2,5	2,2
- ukupna faktorska produktivnost		-0,7	-1,9	-0,4	0,0	0,2
6. Output gap		1,6	0,3	-0,7	-0,9	-0,3
7. Ciklična budžetska komponenta		0,6	0,1	0,0	-0,1	0,0
8. Ciklični budžetski balans (2-7)		-4,4	-2,0	0,0	1,4	1,3
8. Ciklični primarni budžetski balans		-2,3	0,3	2,2	3,3	3,0
10. Strukturni balans (8-4)		-4,5	-1,2	-0,7	2,0	2,0

Tabela 6: Razlike u odnosu na prethodni program

	2018	2019	2020	2021	2022
1. BDP rast (% g/g)					
Prethodni program	4,1	2,8	2,3	2,4	:
Posljednje ažuriranje	5,1	3,1	3,4	2,8	3,2
Razlika (procentnih poena)	1,0	0,3	1,1	0,4	:
2. Javni sektor deficit (% BDP)					
Prethodni program	-2,7	-2,2	0,9	2,9	:
Posljednje ažuriranje	-3,9	-1,9	0,0	1,3	1,3
Razlika (procentnih poena)	-1,2	0,3	-0,9	-1,6	:
3. Javni sektor bruto dug (% BDP)					
Prethodni program	70,0	66,99	64,58	60,43	:
Posljednje ažuriranje	69,25	78,75	72,28	65,08	:
Razlika (procentnih poena)	-0,75	11,76	7,72	4,65	:

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

% BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
<i>od čega:</i> starosni rashodi							
- Rashodi za penzije							
- Penzije po osnovu socijalnog osiguranja							
- Starosne i prijevremene penzije							
- Ostale penzije (invalidska, porodična)							
- Radničke penzije (ukoliko su u široj vladi)							
- Zdravstvo							
- Dugoročna zdravstvena zaštita (<i>ranije bilo uključeno u zdravstvo</i>)							
Rashodi za obrazovanje							
Ostali starosni rashodi							
Rashodi za kamate							
Ukupni prihodi							
<i>od čega:</i> prihodi od imovine							
<i>od čega:</i> od doprinosa za penzije (ili socijalnih doprinosa, prema potrebi)							
Rezervni fond sredstava za penzije							
<i>od čega:</i> imovina konsolidovanog javnog penzijskog fonda (osim državnih obaveza)							
Pretpostavke							
Stopa rasta produktivnosti rada							
Stopa rasta realnog BDP-a							
Stopa učešća muškaraca (između 20 i 64 godine)							
Stopa učešća žena (između 20 i 64 godine)							
Ukupne stope učešća (između 20 i 64 godine)							
Stopa nezaposlenosti							
Odnos stanovništva sa 65 i više godina i ukupnog stanovništva							

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

% BDP-a	Godina 2019	Godina 2020
Državne garancije	5,7	
<i>Od čega: povezano sa finans. sektorom</i>		

Tabela 8: Osnovne pretpostavke spoljnog okruženja

	Dimenzija					
		2018	2019	2020	2021	2022
Kratkoročne kamatne stope [1]	godišnji prosjek	-0.3	-0.4	-0.5	-0.5	:
Dugoročne kamatne stope	godišnji prosjek	0.4	-0.3	-0.4	-0.3	:
USD/EUR Devizni kurs	godišnji prosjek	1.18	1.12	1.11	1.11	:
Nominalni efektivni devizni kurs	godišnji prosjek	2.4	-1.1	-0.1	0	:
Devizni kurs vis-à-vis EUR	godišnji prosjek	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Global BDP rst isključujući EU	godišnji prosjek	3.8	3.2	3.3	3.4	:
EU BDP rast	godišnji prosjek	2	1.4	1.4	1.4	:
Rast relevantnih stranih tržišta	godišnji prosjek	2.4	1.7	1.6	1.6	:
Vrijednost svjetskih uvoza isključujući EU	godišnji prosjek	4.1	0.4	2.1	2.5	:
Cijene (Brent, USD/barrel)	godišnji prosjek	71.5	63.3	57.4	56.1	:

Tabela 9: Odabrani socijalni i pokazatelji zapošljavanja⁴⁷

	Izvor podataka ⁴⁸	Godina 2014	Godina 2015	Godina 2016	Godina 2017	Godina 2018
1. Ukupna stopa učešća na tržištu rada(%) (15 godina i više)	e	52,7	53,7	54,5	54,7	56,0
- muškarci	e	59,5	60,1	61,8	62,2	64,3
- žene	e	46,2	47,6	47,6	47,5	48,1
2. Ukupna stopa zaposlenosti (%) (15 godina i više)	e	43,2	44,3	44,9	45,9	47,5
- muškarci	e	48,9	49,4	50,5	52,6	54,5
- žene	e	37,8	39,4	39,4	39,4	40,8
3. Ukupna stopa nezaposlenosti(%) (15 godina i više)	e	18,0	17,5	17,7	16,1	15,2
- muškarci	e	17,8	17,7	18,2	15,4	15,2
- žene	e	18,2	17,3	17,1	16,9	15,1
4. Ukupna stopa dugoročne nezaposlenosti (%)	e	14,0	13,6	13,4	12,4	11,4
- muškarci	e	13,8	13,6	13,8	12,2	11,3
- žene	e	14,1	13,3	12,8	12,8	11,5
5. Ukupna stopa nezaposlenosti (%) mladih (15-24 godina)	e	35,8	37,6	35,9	31,7	29,4
- muškarci	e	(36,0)	(39,9)	36,9	30,7	33,3
- žene	e	35,4	34,5	(34,6)	33,1	23,6
6. Mladi (15-24) koji nijesu zaposleni, koji nijesu u sistemu obrazovanja ili na obuci (NEET), u %		17,7	19,1	18,4	16,7	16,2
7. Rano napuštanje škole (18-24), u% (po definiciji Eurostata)		5,1	5,7	5,5	5,4	4,6
8. Stopa učešća u obrazovanju i zaštiti u ranom djetinjstvu	e	5,1	5,7	5,5		
9. GINI koeficijent	e	36,5	36,5	36,5	36,7	34,8^P
10. - Nejednakost distribucije dohotka – kvintilni odnos (S80/S20)		7,3	7,5	7,4	7,6	7,4^P
11. Rashodi za socijalnu zaštitu kao % BDP-a		26,2 (2013)	n/a	n/a	n/a	
12. Rashodi za zdravstvo kao % BDP-a	e	4,3 (2013)	n/a	n/a	n/a	

⁴⁷ Imajući u vidu različitu dostupnost podataka i brojne definicije koje se koriste za pokazatelje, zemlje treba da koriste podatke Eurostata kada su oni dostupni. U slučaju da su podaci iz nacionalnih ili međunarodnih izvora, treba dodati fusnotu za svaki pokazatelj koja označava na koji način se on definiše. U slučaju da za neki od pokazatelja ne postoje podaci, molimo provjerite da li su bilo koji podaci dostupni za sličan pokazatelj i obrazložite. Preporučuje se da godina X=2015. U slučaju da ne postoje podaci za 2015., podaci dostupni za prethodne godine (2014., 2013.) unose se u odgovarajuće kolone. Za sve pokazatelje vrijednosti se unose u tabelu, ne godišnja promjena vrijednosti kao kod nekih drugih tabela.

⁴⁸ Za pokazatelje označene „e“, pokazatelji Eurostata bi trebalo da budu dostupni za sve zemlje kandidate.

^P Preliminaran podatak.

13. - Stopa rizika od siromaštva prije socijalnih transfera, %						
- socijalni transferi nisu uključeni u dohodak	e	31,1	29,4	28,9	31,4	31,2^P
- penzije i socijalni transferi nisu uključeni u dohodak	e	46,5	45,1	44,3*	46,7*	45,0^P
14. Stopa rizika od siromaštva, %	e	24,1	24,4	24,0	23,6	23,8^P
15. Relativni jaz rizika od siromaštva, % (Molimo naznačite koji podaci su dostupni za vašu zemlju)	e	32,8	36,6	35,6	34,0	35,3^P
16. Stopa učešća na tržištu rada (od 20-64 godine) (%) od ukupnog		-	-	-	69,3	70,5
- muškarci		-	-	-	77,0	78,6
- žene		-	-	-	61,7	62,5
17. Stopa zaposlenosti (%) od ukupne (od 20-64 godine)		-	-	-	58,2	59,8
- muškarci		-	-	-	65,2	66,7
- žene		-	-	-	51,4	52,9

^P Preliminaran podatak.

*Ispravljen podatak.

Tabela 10a Procjena dodatnih troškova mjera strukturnih reformi

<i>Prioritetna reformaska mjera broj 1: Unapređenje vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	300.000,00	0	0	300.000,00
2021	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0
<i>Prioritetna reformaska mjera 2: Unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	150.000,00	0	0	150.000,00
2021	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0
<i>Prioritetna reformaska mjera 3: Podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi ⁴⁹	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	215.000,00	0	215.000,00
2021	0	0	300.000,00	0	300.000,00
2022	0	0	300.000,00	0	300.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera 4: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	15.000.000,00	0	15.000.000,00
2021	0	0	15.000.000,00	0	15.000.000,00
2022	0	0	15.000.000,00	0	15.000.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera 5: Diverzifikacija turističkog proizvoda</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	70.000,00	450.000,00	0	520.000,00
2021	0	100.000,00	500.000,00	0	600.000,00
2022	0	130.000,00	550.000,00	0	680.000,00

⁴⁹ Realizacija aktivnosti prve komponente podrazumijeva kreditiranje od strane IRFCG, u okviru kreditnog aranžmana u iznosu od 1 mil € u 2020. godini, odnosno 1,2 mil € u 2021. i 2022. godini

Prioritetna reformaska mjera 6: Primjena novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	67.200,00	200.000,00	0	0	267.200,00
2021	115.200,00	0	0	0	115.200,00
2022	115.200,00	0	0	0	115.200,00
Prioritetna reformaska mjera 7: Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	32.400,00	15.000,00	400.000,00	0	474.000,00
2021	10.800,00	10.000,00	400.000,00	0	420.800,00
2022	10.800,00	10.000,00	0	0	20.800,00
Prioritetna reformaska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0
Prioritetna reformaska mjera 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	450.000,00	0	2.700.000,00	3.150.000,00
2021	48.000,00	240.000,00	0	6.850.000,00	7.138.000,00
2022	72.000,00	220.000,00	0	3.850.000,00	4.142.000,00
Prioritetna reformaska mjera 10: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi ⁵⁰	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	130,407.00	1,780,000.00	0	1,910.407.00
2021	0	130,407.00	1,800,000.00	0	1,930.407.00
2022	0	130,407.00	2,000,000.00	0	2,130.407.00
Prioritetna reformaska mjera 11: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno

⁵⁰ Planirani iznos finansiranja u vidu odobrenih kredita IRFCG u okviru COSME garantnog fonda za 2020. godinu iznosi 9.000.000€, za 2021.godinu iznosi 11.0000.000€, a za 2022. godinu iznosi 14.000.000€, iz nacionalnih javnih izvora finansiranja.

2020	0	450.000,00	0	0	450.000,00
2021	0	100.000,00	0	0	100.000,00
2022	0	0	0	0	0
<i>Prioritetna reformaska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	25.000,00	38.000,00	Potrebno procijeniti u skladu sa zakonskim izmjenama koje će uslijediti		63.000,00
2021	100.000,00	35.000,00	Potrebno procijeniti u skladu sa zakonskim izmjenama koje će uslijediti		135.000,00
2022	100.000,00	35.000,00			135.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera 13: Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	2.700.000,00	0	2.700.000,00
2021	0	0	2.150.000,00	0	2.150.000,00
2022	0	0	2.000.000,00	0	2.000.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	792.500,00	0	0	792.500,00
2021	0	792.500,00	0	0	792.500,00
2022	0	200.000,00	0	0	200.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	6.000,00	0		6.000,00
2021	0	29.000,00	0		29.000,00
2022	0	29.000,00	0		29.000,00
<i>Prioritetna reformaska mjera 16: Povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica</i>					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	2.000.000,00	0	2.000.000,00
2021	0	0	2.000.000,00	0	2.000.000,00
2022	0	0	2.000.000,00	0	2.000.000,00

Prioritetna reformska mjera 17: Donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2021-2024					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2020	7.700,00	15.540,00	0	33.000,00	56.240,00
2021	9.500,00	31.080,00	0	33.000,00	73.580,00
2022	11.300,00	46.620,00	0	33.000,00	90.920,00

Tabela 10b: Finansiranje mjere strukturnih reformi

Prioritetna reformska mjera broj 1: Unapređenje vlasničke i upravljačke strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	300.000,00	0	0	300.000,00
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera 2: Unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	150.000,00	0	0	150.000,00
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformska mjera 3: Podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije								

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	200.000,00	0	0	15.000,00	0	0	0	215.000,00
2021	300.000,00	0	0	0	0	0	0	300.000,00
2022	300.000,00	0	0	0	0	0	0	300.000,00

Prioritetna reformaska mjera 4: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju jačanja konkurentnosti

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	3.700.000,00	0	0	11.300.000,00	0	0	0	15.000.000,00
2021	3.700.000,00	0	0	11.300.000,00	0	0	0	15.000.000,00
2022	3.700.000,00	0	0	11.300.000,00	0	0	0	15.000.000,00

Prioritetna reformaska mjera 5: Diverzifikacija turističkog proizvoda

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	520.000,00	0	0	0	0	0	0	520.000,00
2021	600.000,00	0	0	0	0	0	0	600.000,00
2022	680.000,00	0	0	0	0	0	0	680.000,00

Prioritetna reformaska mjera 6: Primjena novog regulatornog okvira politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	239.000,00	0	0	280.000,00	0	0	0	519.600,00
2021	260.000,00	0	0	0	0	0	0	260.000,00
2022	0	0	0	0	0	0	0	0

Prioritetna reformaska mjera 7: Uvođenje elektronskog sistema javnih nabavki								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	47.400,00	0	0	400.000,00	0	0	0	447.400,00
2021	20.800,00	0	0	400.000,00	0	0	0	420.800,00
2022	20.800,00	0	0	0	0	0	0	20.800,00
Prioritetna reformaska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformaska mjera 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	0	4.800.000,00	0	4.800.000,00
2021	48.000,00	0	0	0	0	1.150.000,00	0	1.198.000,00
2022	72.000,00	0	0	0	0	10.000.000,00	0	10.072.000,00
Prioritetna reformaska mjera 10: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	1.910.407,00	0	0	0	0	0	0	1.910.407,00
2021	1.930.407,00	0	0	0	0	0	0	1.930.407,00
2022	2.130.407,00	0	0	0	0	0	0	2.130.407,00

Prioritetna reformaska mjera 11: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira i dalji razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	450.000,00	0	0	450.000,00
2021	0	0	0	0	100.000,00	0	0	100.000,00
2022	0	0	0	0	0	0	0	0
Prioritetna reformaska mjera 12: Unapređenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za inovacije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	3.000,00	0	0	0	60.000,00	0	0	63.000,00
2021	35.000,00	0	0	0	60.000,00	0	40.000,00	135.000,00
2022	35.000,00	0	0	0	60.000,00	0	40.000,00	135.000,00
Prioritetna reformaska mjera 13: Unapređenje sistema podrške inovacijama i jačanju ljudskih resursa								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	2.250.000,00	0	0	450.000,00	0	0	0	2.700.000,00
2021	1.700.000,00	0	0	450.000,00	0	0	0	2.150.000,00
2022	1.900.000,00	0	0	100.000,00	0	0	0	2.000.000,00
Prioritetna reformaska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	59.250,0	0	0	533.250,00	200.000,00	0	0	792.500,00

2021	59.250,00	0	0	533.250,00	200.000,00	0	0	792.500,00
2022	0	0	0	0	200.000,00	0	0	200.000,00

Prioritetna reformaska mjera 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	6.000,00	0	0	0	0	0	0	6.000,00
2021	25.000,00	0	0	4.000,00	0	0	0	29.000,00
2022	29.000,00	0	0	0	0	0	0	29.000,00

Prioritetna reformaska mjera 16: Povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	2.000.000,00	0	0	0	0	0	0	2.000.000,00
2021	2.000.000,00	0	0	0	0	0	0	2.000.000,00
2022	2.000.000,00	0	0	0	0	0	0	2.000.000,00

Prioritetna reformaska mjera 17: Donošenje Nacionalne strategije zapošljavanja za period 2021-2024

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	0	0	0	0	0	0	0	0
2021	0	0	0	0	0	0	0	0
2022	0	0	0	0	0	0	0	0

Prioritetna reformaska mjera 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektne zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2020	56.240,00	0	0	0	0	0	0	56.240,00
2021	73.580,00	0	0	0	0	0	0	73.580,00
2022	90.920,00	0	0	0	0	0	0	90.920,00

Tabela 11: Izvještavanje o sprovođenju mjere strukturne reforme PER-a 2019-2021⁵¹

Prioritetna reformska mjera br. 1: Unapređenje vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Analiza vlasničke, upravljačke i organizacione strukture elektroenergetskih kompanija koje su u dominantnom državnom vlasništvu i odabir optimalnih vlasničkih i upravljačko-organizacionih modela; početak implementacije odabranih modela kod prioriternih kompanija.	3
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	Sprovedena analiza vlasničke i upravljačke strukture Berze električne energije DOO Podgorica – BELEN i u konkurentnom postupku kao strateški partner odabrana norveška kompanija Nord Pool, sa kojom su pregovori o zaključivanju ugovora u toku. Takođe, u toku je priprema projektnog zadatka za izradu analize vlasničke i upravljačke strukture EPCG. Reforma će se nastaviti u 2020. godini.	

Prioritetna reformska mjera br. 2: Unapređenje zakonodavno - regulatornog i institucionalnog okvira za integraciju u regionalno tržište električne energije		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Transponovanje u crnogorske propise i implementacija Regulative (EU) 347/2013 o smjernicama za transevropsku energetska infrastrukturu	3
	2. Transponovanje u crnogorske propise i implementacija Regulative (EU) 1227/2011 o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije	1
	3. Kreiranje modela povezivanja nacionalnog sa susjednim tržištima električne energije	2
	4. Uspostavljanje efikasnog balansnog tržišta električne energije na regionalnom nivou	2
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	1. Pripremljen je Nacrt zakona kojim se transponuje Regulativa (EU) 347/2013 o smjernicama za transevropsku energetska infrastrukturu i sprovedena javna rasprava u prvom kvartalu 2019. U toku su korekcije Nacrta zakona u skladu sa sugestijama Sekretarijata za zakonodavstvo. Reforma će se nastaviti u 2020. godini.	
	2. U toku je priprema nacrta propisa kojim će se izvršiti transponovanje Regulative (EU) 1227/2011 o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije. Reforma će se nastaviti u 2020. godini.	
	3. U cilju krieranja modela povezivanja nacionalnog sa tržištima električne energije Albanije, Italije i Srbije, osnovana je Radna grupa AIMS. Članovi Radne grupe AIMS su predstavnici operatora prenosnih sistema i berzi električne energije iz navedenih država, dok regulatorne agencije imaju ulogu posmatrača. U toku je sprovođenje odgovarajućih analiza. Reforma će se nastaviti u 2020. godini.	
	4. U cilju stvaranja uslova za uspostavljanje regionalnog balansnog tržišta električne energije, CGES ostvaruje saradnju na razmjeni tercijarne balansne energije sa operatorima prenosnih sistema Srbije (EMS) i Bosne i Hercegovine (NOSBiH). CGES je postao član sa statusom posmatrača u IGCC (European Imbalance Netting cooperation - evropske kooperacije za	

⁵¹ Faze primjene reforme: 0=nema primjene; 1= primjene u pripremi; 2=početni koraci preduzeti; 3= primjene je u toku sa nekim početnim rezultatima; 4= primjene je uspješna; 5=potpuna primjeneKomisija neće prihvatiti tabele u kojima se izvještava o sprovođenju mjera na nivou entiteta

<p>poravnanje debalansa) i prijavio se za članstvo u MARI (European Tertiary balancing energy cooperation - evropske kooperacije za razmjenu tercijarne balansne energije). U okviru bloka Crne Gore, Srbije i Sjeverne Makedonije (SMM bloka) radi se na uspostavljanju regionalne Imbalance Netting kooperacije. Tokom jula 2019. godine izvršeno je testiranje rada optimizacionog modula i trenutno se radi na otklanjanju uočenih nedostataka. Reforma će se nastaviti u 2020. godini.</p>

Prioritetna reformska mjera br. 3: Kreiranje efikasnog i nezavisnog regulatornog tijela i tijela za bezbjednost u željezničkom saobraćaju		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	<p>1. Planirane aktivnosti su djelimično realizovane. Primjenom novog Zakona o državnoj upravi Uprava za željeznice (ranije Direkcija za željeznice) je postala samostalan organ za razliku od prethodnog perioda kada je bila organ u sastavu Ministarstva saobraćaja i pomorstva, a implementacijom novog Zakona o željeznici će joj biti definisana nadležnost u skladu sa EU regulativama i dat veći stepen nezavisnosti u radu.</p>	<p>1</p>
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>1. Direkcija za željeznice od 01.01.2019. godine promjenila je naziv u Upravu za željeznice i prema Zakonu o državnoj upravi dobila je veći stepen samostalnosti u radu, odnosno samostalno postupa u svim regulatornim postupcima prema upravljaču infrastrukture i prevoznicima.</p> <p>Pripremljen je nacrt novog Zakona o željeznici i u IV kvartalu 2019. godine će biti realizovana javna rasprava o ovom nacrtu.</p> <p>Kako poslove iz svoje nadležnosti Uprava za željeznice uspješno realizuje više od 5 godina, izazov u realizaciji se prepoznaje u sporom pribavljanju, odnosno čekanju na mišljenja Evropske Komisije (Brisel) na tekst nacrta Zakona.</p> <p>Reformska mjera se nastavlja u 2020. godini kada bi trebao biti usvojen novi Zakon o željeznici i početi primjena novog Zakona o željeznici i testiraće se sva rješenja u radu regulatora – Uprave za željeznice.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 4: Podrška investicijama za razvoj i modernizaciju sektora industrije		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	<p>Komponenta 1: Podsticanje novih investicija u proizvodnom sektoru i sektoru usluga, proširenje ili diverzifikacija postojećih proizvodnih kapaciteta, u čijem je fokusu novo zapošljavanje- Programska linija za podsticanje direktnih investicija (Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godine).</p>	<p>5</p>
	<p>Komponenta 2: Podsticanje investicija za tehnološku modernizaciju kroz nabavku nove ili polovne proizvodne opreme, kao i novih djelova/specijalizovanih alata neophodnih za stavljanje u pogon neiskorišćenih mašina - Programska linija za modernizaciju prerađivačke industrije (Program za unapređenje konkurentnosti privrede za 2019. godinu)</p>	<p>5</p>

<p>Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo</p>	<p>Komponenta 1: Na osnovu Uredbe o podsticanju direktnih investicija, kod svih zaključenih Ugovora o korišćenju sredstava iz 2016. godine, završena je realizacija svih 6 započetih investicionih projekata i zaokružen investicioni ciklus, uz ostvarenje pune zaposlenosti predviđene investicionim projektom (u II Q 2019. godine izvršena je isplata posljednje, III rate subvencije, za dva preduzeća u ukupnom iznosu od 120.000€).</p> <p>Na Javnom oglasu za Programsku liniju za podsticaj direktnih investicija, koji je objavljen 4. aprila 2019. godine, zaključno sa 30.09. u utvrđenom roku za dostavljanje prijave, stiglo je 7 prijava. U procesu javnog otvaranja, ocjene administrativne ispravnosti i analize usklađenosti sa razvojnim planovima CG, 1 prijava je odbijena kao nepotpuna i neispravna, dok je za 1 prijavu analiza usklađenosti sa razvojnim planovima u toku, i njeno vrednovanje će biti realizovano početkom 2020. godine. U skladu sa Odlukom Vlade CG o dodjeli sredstava, ukupan iznos odobrenih sredstava za ovih 5 investicionih projekata iznosi 2.908.500,61 €, i shodno utvrđenoj programskoj proceduri, nakon potpisivanja ugovora sa korisnicima, u decembru 2019. godine isplaćena je prva rata za predmetne projekte u iznosu od 969.499,66€. Kroz pet vrednovanih investicionih projekata (iz sektora prerade mesa, drvoprerade, turizma, metalnog i uslužnog sektora) vrijednost materijalnih i nematerijalnih ulaganja će iznositi ukupno 18.129.742,33 mil €, čime će se ostvariti zapošljavanje 364 nova, ili zadržati postojeća zaposlena lica.</p> <p>Komponenta 2: Sa ciljem jačanja konkurentnosti privrednih subjekata, unaprjeđenja poslovanja, produktivnosti i profitabilnosti kroz usvajanje novih tehnologija, Javni oglas za prijavu svih zainteresovanih subjekata za Programsku liniju za modernizaciju prerađivačke industrije, raspisan je u periodu 4. april – 10. decembar 2019. god. Evidentirano je 12 pristiglih zahtjeva, od strane firmi koje posluju u oblasti papirne i drvne industrije, proizvodnje opreme, namještaja i građevinske stolarije. Komisija Ministarstva ekonomije je, nakon kompletiranja dokumentacije i završetka cjelokupne procedure odobrila 11 prijava, po osnovu kojih je odobreno 155.736 € bespovratnih sredstava ME⁵² a nabavljeno 1.213.786,69 € mašina i prateće opreme.</p>
---	---

Prioritetna reformska mjera br. 5: Podrška investicijama u sektoru proizvodnje hrane u cilju dostizanja standarda EU		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava	4
	2. Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda	4
	3.	
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>Navedene reformske mjere se sprovode po principu Javnih poziva. Oba Javna poziva su objavljena početkom 2019. godine, potpisani su ugovori o podršci, u toku je obrada pristiglih zahtjeva za isplatu, dok su prvi korisnici i isplaćeni.</p> <p>Po mjeri Investicije u fizički kapital vezano za preradu poljoprivrednih i ribljih proizvoda raspisan je i drugi Javni poziv koji traje do 20.12.2019. godine, po kojem prisižu zahtjevi za podršku nakon čega će uslijediti administrativna i terenska kontrola.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 6: Diverzifikacija turističkog proizvoda		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Program podsticajnih mjera u turizmu za 2019/2020.	4
	2. Planinarenje i biciklizam	4

⁵² Od dodijeljenih 155.736 €, isplaćeno je 116.636 € bespovratnih sredstava. Odobrena pomoć u slučaju dvije firme, u iznosu 39.100 €, ukoliko se započeta investicija u potpunosti realizuje tj. naručena oprema nabavi i instalira početkom 2020. godine, biće dodijeljena iz sredstava Programa u 2020.g..

	3. . Sva čuda Crne Gore	0
	4. Panoramske rute	4
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	Realizacija mjere "Sva čuda Crne Gore" odložena za 2020. godinu	

Prioritetna reformska mjera br. 7: Jačanje okvira za prudencioni nadzor i sanaciju banaka		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	U cilju jačanja okvira za prudencioni nadzor i sanaciju banaka kojim se podstiče finansijska stabilnost, kroz proces harmonizacije zakonodavstva sa novom pravnom tekovinom EU u oblasti finansijskih usluga, u skladu sa dinamikom utvrđenom Programom pristupanja Crne Gore EU 2019-2020, izvršiće se radikalna reforma regulatornog okvira kojim se uređuje bankarsko poslovanje. U tom pravcu, usvojiće se paket od tri zakona: Zakon o kreditnim institucijama, Zakon o sanaciji kreditnih institucija i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka, a potom Zakon o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata. Navedeno je u skladu sa preporukom br. 3 u okviru Zajedničkih zaključaka sa sastanka ministara EU i zemalja zapadnog Balkana iz maja 2018. godine.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	Mjera je potpuno realizovana. Skupština Crne Gore je 2.12.2019.godine usvojila Predlog zakona o kreditnim institucijama, Predlog zakona o sanaciji kreditnih institucija i Predlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o stečaju i likvidaciji banaka. Zakon o dodatnom nadzoru finansijskih konglomerata je planiran za donosenje u IV kvartalu 2020.godine.	

Prioritetna reformska mjera br. 8: Implementacija novog regulatornog okvira politike javno-privatnog partnerstva i izmjena Zakona o koncesijama		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	Usvajanje i početak implementacije Zakona o javno-privatnom partnerstvu, novog Zakona o javnim nabavkama i izmjena i dopuna Zakona o koncesijama	4
	2 Obezbjedivanje ekspertске podrške za donošenje podzakonskih akata koji slijede iz Zakona o javno-privatnom partnerstvu.	2
	3. Izrada strateškog dokumenta za javno-privatno partnerstvo sa predviđenim aktivnostima za naredni srednjoročni period trebala bi biti okončana usvajanjem do kraja 2019. godine i bila bi komplementarna Strategiji razvoja sistema javnih nabavki do kraja 2020.godine	5
	4Obuke i informisanje resornih institucija, lokalnih samouprava, i privatnog sektora o novom regulatornom okviru .	2
Opis primjene i objašnjenje	1. Zakon o javno-privatnom partnerstvu, Zakon o javnim nabavkama i izmjene i dopune Zakona o koncesijama su prošli skupštinsku proceduru, izjasnjenje poslanika o sva tri Zakona očekuje se do kraja 2019.godine.	
	2. Ekspertska podrška za podzakonsku regulative biće obezbijedena u 2020.godine.	

ako je djelimič na primjena ili je nije bilo	3. Vlada Crne Gore je 4. jula 2019.godine razmotrila Akcioni plan - agenda reformi politike javnih nabavki i javno privarnog partnerstva za period jul 2019 - decembar 2020.godine	
	4. Plan obuka je pripremljen, početak realizacije očekuje se nakon usvajanja ova tri zakona.	

Prioritetna reformska mjera br. 9: Usvajanje i implementacija Zakona o administrativnim taksama		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Zakon o administrativnim taksama je usvojen u martu 2019. godine. U skladu sa odredbom člana 9, odnosno obavezom da jedinice lokalne samouprave svoje propise, odnosno odluke o administrativnim taksama usaglase sa ovim zakonom do 31. jula 2019. godine, Vlada je dala saglasnost na šest odluka.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo		

Prioritetna reformska mjera br. 10: Donošenje Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i implementacija sistema elektronske fiskalizacije		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Utvrđivanje predloga Zakona o elektronskoj fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga i usvajanje u skupštinskoj proceduri	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	1. Vlada Crne Gore je na sjednici od 6. juna 2019. godine utvrdila Predlog zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga; Predlog zakona upućen je u skupštinsku proceduru 17. juna 2019. godine i razmatran je na desetoj sjednici prvog redovnog zasijedanja u 2019. godini. Usvojen je na sjednici od 31. jula 2019. godine. U potpunosti realizovano	

Prioritetna reformska mjera br. 11: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	Reformska mjera se odnosi na realizaciju programskih linija finansijske i nefinansijske podrške za MMSP. 1. Realizacija programa <i>finansijske</i> podrške: a) Programska linija za unapređenje inovativnosti; b) Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda poslovanja; c) Programska linija za razvoj klastera;	5

	<ul style="list-style-type: none"> d) Priprema pilot grant šeme za inovativna MMSP i klastere (IPA 2014); e) Implementacija LGF COSME kreditnih garancija; f) Promotivne aktivnosti i obuke za korišćenje instrumenta ulaganja u vlasnički kapital ENIF fonda 	
	<p>2. Realizacija programa <i>nefinansijske</i> podrške:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) Programska linija za podršku razvoju preduzetništva b) Programska linija za pružanje mentoring usluga c) Pružanje savjetodavnih usluga EEN Montenegro 	5
<p>Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo</p>	<p>1. Ministarstvo ekonomije pripremi je Program za unapređenje konkurentnosti privrede 2019, u okviru kojeg su objedinjene programske namijenjene razvoju preduzetništva i sektora MSP. U nastavku je predstavljena realizacija za 2019. godinu, po sljedećim programskim linijama:</p> <ul style="list-style-type: none"> a) <u>Programska linija za unapređenje inovativnosti</u> Javni poziv za realizaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2019, raspisan je 04. 04. sa trajanjem 30. 09. 2019.godine U okviru Programske linije za razvoj inovativnosti zaključno sa 02. 12. 2019. godine, odobrena je isplata subvencija za 22 projekta ukupne vrijednosti 60.559,00 € (iznos sredstava subvencije po preduzeću je do 3.500,00 €, bez PDV). b) <u>Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda poslovanja</u> Javni poziv za realizaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2019, raspisan je 04.04. sa trajanjem 30. 09. 2019.godine. Programska linija za uvođenje međunarodnih standarda je dodatno unaprijeđena kroz podršku za dodatne standarde koji se odnose na IT sektor, energetska efikasnost i sektor turizma. Zaključno sa 02. 12. 2019. godine, odobrena je isplata subvencija za 71 preduzeće u ukupnom iznosu 268,520.55€ (iznos sredstava subvencije po preduzeću je do 5.000,00 €, bez PDV). c) <u>Programska linija za razvoj klastera</u> Javni poziv za realizaciju Programa za unapređenje konkurentnosti privrede 2019, raspisan je 04. 04. sa trajanjem 30.09. 2019. godine. U 2019. godini, zaključno sa 12.12. 2019. godine, u okviru Programske linije za razvoj klastera odobrena je podrška za projekte 7 klastera, ukupne vrijednosti 56.501,93 € (iznos sredstava subvencije po klasteru je do 15.000,00 €, bez PDV). d) <u>Priprema pilot grant šeme za inovativna MMSP i klastere (IPA 2014)</u> U toku je priprema poziva za objavu pilot grant šeme za inovativna MMSP i klastere. Pilot grant šema je planirana da bude sprovedena po principu dodjele vaučera – “Innovation vouchers”, a aktivnosti koje mogu biti finansirane su savjetodavne i ekspertske usluge za unapređenje poslovanja MSP i klastera. Planirano je da se Javni poziv objavi do kraja 2019. godine. e) <u>Implementacija LGF COSME kreditnih garancija</u> 	

Investiciono-razvojni fond je u martu 2019. godine potpisao garantni aranžman sa Evropskim Investicionim Fondom, u okviru COSME programa za segment kreditnih garancija (Loan Guarantee Facility) za rizične kategorije, u vrijednosti od 75 mil€. Realizacija aranžmana garantnih šema je počela u novembru 2019. godine kroz dvije namjenske kreditne linije: EU COSME program podrške investicijama – za kredite namijenjene za ulaganja u osnovna sredstva i EU COSME program za finansiranje obrtnih sredstava – za kredite namijenjene za nabavku robe, sirovina, poluproizvoda i gotovih proizvoda.

f) Promotivne aktivnosti i obuke za korišćenje instrumenta ulaganja u vlasnički kapital ENIF fonda

U okviru implementacije novog finansijskog instrumenta ulaganja u vlasnički kapital za start up i inovativna MSP preduzeća (WB EDIF program-ENIF fond za inovativna preduzeća, u okviru kojeg je IRFCG jedan od investitora), odobreno je finansiranje 2 start up preduzeća iz Crne Gore. Ukupna vrijednost investicija u venture kapital iznosi 430.000€.

1. 2. Realizacija programa **nefinansijske** podrške:

a) Programska linija za podršku razvoju preduzetništva

U toku 2019. godine, Ministarstvo ekonomije raspisalo je 2 javna poziva za učešće u Programskoj liniji za razvoj preduzetništva. Prvi javni poziv objavljen je u periodu od 02.04.-31.05.2019. godine. U okviru I Javnog poziva, primljeno je 12 aplikacija, od kojih 2 aplikacije nijesu zadovoljile osnovne kriterijume i uslove definisane Javnim pozivom. Ostalih 10 kandidata pohađali su preduzetničke cikluse edukacije nakon čega su stekli pravo da njihova biznis ideja uđe u dalje razmatranje. Ukupno 9 biznis planova upućeno je IRFCG na konačno odlučivanje tokom juna 2019. godine. II Javni poziv objavljen je u periodu od 1.09.- 30.09.2019. godine u okviru kojeg je primljeno 10 aplikacija koje su zadovoljile uslove. Svih 10 kandidata pohađalo je preduzetničke cikluse edukacije i izrađeno je 10 biznis planova koji su upućeni na konačno odlučivanje u IRFCG.

b) Programska linija za pružanje mentoring usluga

U okviru realizacije II faze projekata „Uspostavljanje i promocija mentoring usluga u malim i srednjim preduzećima u zemljama zapadnog Balkana“, tokom 2019. godine, obučeno je 12 novih mentora u cilju nadogradnje postojećeg znanja za pružanje usluga za MSP. Mentori su prošli obuku u okviru sljedećih modula: mentoring za postojeća i start-up preduzeća, marketing, proizvodni menadžment, poslovna komunikacija, razvoj ljudskih resursa, finansijski menadžment i pisanje biznis plana.

Javni poziv je raspisan u maju 2019. godine, za izbor korisnika mentoring usluga na koji je apliciralo 18 preduzeća, od kojih je 10 zadovoljilo uslove i kriterijume Javnog poziva. Planirano je da pružanje mentoring usluga za 10 korisnika bude završeno do kraja 2019. godine.

c) Pružanje savjetodavnih usluga EEN Montenegro

U toku 2019. godine EEN Montenegro organizovao je 20 poslovnih misija i susreta. Takođe, organizovano je i 10 promotivnih događaja na kojima je učestvovalo preko 400 učesnika. Pruženo je 270 informacija na zahtjev preduzeća.

U maju 2019. EEN Montenegro bila domaćin poslovnih susreta IV EUSAIR Foruma koji je okupio preko 100 predstavnika MSP i raznih organizacija iz Jadransko Jonske regije kao i mnoge predstavnike EK. Zahvaljujući ovim poslovnim susretima potpisano je 7 ugovora o saradnji između crnogorskih MSP i inostranih partnera.

Prioritetna reformska mjera br. 12: Unapređenje zakonodavnog-regulatornog okvira u cilju smanjenja troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velike brzine		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2019	1. Utvrđivanje predloga Zakona na Vladi Crne Gore	5
	2. Završetak procesa mapiranja	4
	3. Ispitivanje tržišnog potencijala i rad na izradi nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori i pokrivenosti stanovništva pristupnim mrežama nove generacije	2
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	1. Na sjednici Vlade koja se održala dana 19.12.2019. godine, razmatran je i usvojen Zakon o pristupu i postavljanju elektronskih komunikacionih mreža velike brzine na Vladi Crne Gore, čime se ispunjava definisani rok za kraj 2019. godine.	
	2. Realizacija aktivnosti je predviđena za početak 2020. godine	
	2. Grant za izradu nacionalnog Plana razvoja širokopojasnog pristupa internetu u Crnoj Gori je obezbijeđen, a realizacija aktivnosti je predviđena za period 2020-2021. godina	

Prioritetna reformska mjera br. 13: Jačanje nacionalnog inovativnog ekosistema		Faza primjene reforme (1-5)
Aktivnosti planirane u 2019.	1. Program grantova za inovacije	4
	2. Program centara izvrsnosti	4
	3. Konkurs za grantove za naučnoistraživačke projekte	4
	4. Šema stipendija za doktorske studije	4
	5. Mjera 2.4. „Podrška zapošljavanju doktora nauka u akademskim institucijama i/li privredi“ (IPA II, Sektor „Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika“)	4
	6. Realizacija ekspertske pomoći u cilju pripreme specifikacije za nabavku opreme za dvije laboratorije IPC “Tehnopolis” i Data centra	4
	7. Osnivanje i izrada dizajna za NTP u Podgorici	4
	8. EUIF „Priprema za efikasno funkcionisanje NTP u Podgorici“	4
	9. Aktivnosti na osnivanju Kancelarije za tehnološki transfer na UCG (UCG)	3
	10. Aktivnosti koje obuhvataju početak Pripreme faze za Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (SEEIIST)	4
	11. Program podsticanja inovativnih startapova	4

Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo

1. Program grantova za inovacije

Realizacijom Programa za dodjelu grantova za inovativne projekte (2018-2020), odnosno istoimenog Konkursa, nakon dvostepene međunarodne evaluacije, za sufinansiranje je prihvaćeno 10 grantova za inovativne projekte. Ukupna vrijednost odobrenih inovativnih projekata je 1.172.529,00 eura, dok je iznos sufinansiranja Ministarstva nauke (grantovi) 730.834,00 eura.

Nakon usvajanja Strategije pametne specijalizacije (2019-2024), uslijedilo je usvajanje Kolaborativnog programa za inovacije (2019-2024) (preimenovan je prošlogodišnji program), koji se oslanja na prioritete utvrđene u Strategiji i jedan je od njenih je implementacionih instrumenata. Kolaborativnim programom planirana je realizacija najmanje dva Konkursa za dodjelu grantova za inovativne projekte, od kojih je prvi objavljen 05. jula 2019. godine u ukupnom iznosu sredstava od 700.000 eura. Rok za dostavljanje projektnih prijedloga bio je 20. septembar 2019. godine i pristigle su 34 prijave. Nakon dvostepene međunarodne evaluacije, prihvaćeno je za sufinansiranje 8 grantova za inovativne projekte. Ukupna vrijednost odobrenih inovativnih projekata je 909.488,92 eura, dok je iznos sufinansiranja Ministarstva nauke (grantovi) 614.432,02 eura.

U izvještajnom periodu, po osnovu uplate sredstava za drugu i treću tranšu već odobrenih 10 inovativnih projekata, kao i za prvu tranšu novih 8 projekata Ministarstvo nauke je utrošilo 363.869,56 eura.

2. Program centara izvrsnosti

Konkurs za uspostavljanje centara izvrsnosti objavljen je 28. septembra 2018. godine, s rokom za dostavljanje projektnih prijava 29. mart 2019. godine. Nakon dvostepene međunarodne evaluacije, Ministarstvo nauke je stupilo u pregovore sa dva najbolje rangirana projekta i prihvatilo da sufinansira dva centra izvrsnosti i to u oblastima bezbjednosti hrane i biomedicine.

U izvještajnom periodu uplaćena je prva tranša za centre izvrsnosti u iznosu od 250.000,00 eura.

3. Konkurs za grantove za naučnoistraživačke projekte

Konkurs za dodjelu grantova za naučnoistraživačke projekte, objavljen je u 2018. godini i do isteka roka za prijavljivanje pristigle su 72 prijave projekata. Ministarstvo nauke je krajem februara 2019. godine završilo proces evaluacije i prihvatilo za sufinansiranje 15 naučnoistraživačkih projekata. Pojedinačni grant Ministarstva iznosi do 100.000 €, odnosno do 130.000 € ukoliko se projektom predviđa i zapošljavanje mladih istraživača, doktoranada i/ili postdoktoranada. Realizacija ovih projekata počela je 1. aprila 2019. godine, dok je ukupna vrijednost projekata 1.541.768,00 eura, od čega sufinansiranje Ministarstva nauke (grantovi) iznosi 1.218.7861,20 eura.

U izvještajnom periodu za namjene ovih projekata Ministarstvo nauke je uplatilo 677.446,22 eura.

4. Šema stipendija za doktorske studije

U toku je realizacija prve godine za 19 odobrenih stipendija za doktorska istraživanja po osnovu Javnog poziva za dodjelu stipendija za doktorska istraživanja na univerzitetima u Crnoj Gori u 2018/ 2019. godini. Riječ je o prvom u nizu javnih poziva, sa ciljem da se za tri godine formira kritična masa od oko 50 mladih istraživača, koji će se baviti istraživanjima na puno radno vrijeme. Ukupan iznos odobrenih sredstava za ovu namjenu za period od 3 godine je 746.700,00 eura.

Ministarstvo nauke objavilo je drugi Javni poziv za dodjelu stipendija za doktorska istraživanja na univerzitetima u Crnoj Gori u 2019/ 2020. godini 24. aprila 2019. g. Do isteka

roka za prijavljivanje (25. jun 2019. g.) dostavljene su 33 prijave, a nakon evaluacije prihvaćeno su za finansiranje 17 stipendije za doktorska istraživanja u ukupnom iznosu 743.302,00 eura. U izvještajnom periodu uplaćeno je 200.000,00 eura za ove namjene.

5. Mjera 2.4. „Podrška zapošljavanju doktora nauka u akademskim institucijama i/li privredi“ (IPA II, Sektor „Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika“)

U martu 2019. godine objavljen je Poziv za šemu grantova za inovativne projektne ideje u okviru IPA II Sektorskog operativnog programa za obrazovanje, zapošljavanje i socijalnu politiku (SOPEES) 2015-2017. Ukupan iznos sredstava za grantove je 1 milion eura, a na osnovu javnog poziva za podnošenje projektnih koncepata (concept note) do isteka roka za prijavljivanje (18. mart 2019. g.) pristiglo je 47 prijave, od kojih je 23 odabrano za fazu evaluacije pune prijave. U toku je faza pregovora, a potpisivanje ugovora za odabrane projektne ideje očekuje se u januaru/februaru 2020. godine.

U okviru istog Sektorskog operativnog programa, odobreno je i 117.647,06 € za tehničku podršku (technical assistance) u pripremi i implementaciji gorenavedenih projekata.

6. Realizacija ekspertske pomoći u cilju pripreme specifikacije za nabavku opreme za dvije laboratorije IPC “Tehnopolis“ i data centra

Specifikacija opreme za IPC “Tehnopolis”, obuka kadra IPC “Tehnopolis” i ekspertska podrška finalizaciji Strategije pametne specijalizacije (S3) odobreni su po osnovu Ugovora o tehničkoj pomoći potpisanog sa francuskom ekspertsom kućom “ExpertiseFrance” u novembru 2018. godine - realizacija ugovora je u toku. Finalizovane su aktivnosti koje se odnose na S3 i specifikaciju opreme za dvije laboratorije Tehnopolisa i Data Centar.

U septembru 2019. godine objavljen tender za nabavku opreme dvije laboratorije i Data centra u iznosu od 1 milion eura, a evaluacija je u toku. Ukupna vrijednost opreme je 1 milion eura.

7. Osnivanje i izradu dizajna za NTP u Podgorici

Ugovor o osnivanju Naučno-tehnološkog parka Crne Gore (NTP CG), između Vlade Crne Gore i Univerziteta Crne Gore, prihvatili su Vlada Crne Gore na sjednici od 17. januara 2019. godine i Upravni odbor Univerziteta Crne Gore na sjednici od 26. decembra 2018. godine.

Članom 30 Ugovora, imenovan je v.d. izvršnog direktora NTP CG.

Statut NTP CG, donijeli su osnivači: Vlada Crne Gore na sjednici od 25. jula 2019. g. i Univerzitet Crne Gore na sjednici Upravnog odbora Univerziteta od 19. jula 2019. g.

Vlada Crne Gore imenovala je tri člana Odbora direktora NTP CG na sjednici od 06. juna 2019. g., a Univerzitet Crne Gore dva člana, saglasno svojim udjelima u NTP CG.

Upisom u Centralni Registar privrednih subjekata Crne Gore 20. septembra 2019. o.g. NTP CG u Podgorici počeo je sa radom u privremenom poslovnom prostoru sa pratećom logistikom u prostorijama Rektorata Univerziteta Crne Gore.

Finalizovana je tehnička projektna dokumentacija, a 26. decembra 2019. godine objavljen je tender za izvođenje radova na izgradnji NTP CG u Podgorici.

Ukupno utrošena sredstva za ove namjene su 139.400,00 eura, i to: 121.000,00 eura za pripremu tehničke dokumentacije za adaptaciju zgrade NTP-a, što je finansirano iz sredstava kredita Svjetske banke, u okviru HERIC projekta, 14.500,00 eura za reviziju iz budžeta i 3.900,00 eura za pripremu vizuelnog identiteta i web portal NTP-a iz kredita Svjetske banke. U međuvremenu, paralelno će se raditi na jačanju upravljačke strukture NTP, razvoju budućih programa i servisa koji će biti ponuđeni zajednici, kao i međunarodnom umrežavanju i pronalaženju strateških partnera.

8. EUIF „Priprema za efikasno funkcionisanje NTP u Podgorici“

Po osnovu Finansijskog sporazuma za Godišnji akcijski program za Crnu Goru za 2017. godinu (potpisan 17. decembra 2018. godine) Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava EU pomoći (CFCU) Ministarstva finansija, u svojstvu implementacionog/ugovornog tijela je, u saradnji sa jedinicom zaduženom za implementaciju projekata u Ministarstvu nauke (PIU), pripremio paket tenderske dokumentacije za ugovor o uslugama "Podrška procesu osnivanja prvog Naučno-tehnološkog parka u Crnoj Gori". Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori (EUD) je zvanično odobrila tenderski dosije 02. jula 2019. godine (Ref.Ares (2019) 4181384). Tender je objavljen u novembru 2019. g. s kraljnim rokom 06. decembar. Evaluacija je u toku. Početak Ugovora o uslugama očekuje se u martu 2020. godine.

9. Aktivnosti na osnivanju Kancelarije za tehnološki transfer na UCG (UCG)

Kancelarija za tehnološki transfer planirana je u usvojenom Aktu o sistematizaciji Instituta „Centar izvrsnosti u istraživanju i inovacijama“. Usvajanje Strategije intelektualne svojine Univeziteta Crne Gore kasni, jer ekspert kasni sa isporukom Nacrta dokumenta, pa je pomjereno za 2020. godinu, kada će i aktivnosti na uspostavljanju Kancelarije biti detaljnije definisane.

10. Aktivnosti će obuhvatati početak Pripreme faze za Međunarodni institut za održive tehnologije na prostoru Jugoistočne Evrope (SEEIIST)

Priprema faza SEEIIST projekta (Faza izrade Studije dizajna) podrazumijeva izradu Detaljne projektne studije, Biznis plana, kao i utvrđivanje uslova za lokaciju.

Memorandum o okviru saradnje za SEEIIST, koji utvrđuje zajedničke aktivnosti zemalja učesnica projekta u realizaciji Pripreme faze, potpisan je od strane šest premijera Regiona tokom Samita Berlinskog procesa koji je održan 05. jula 2019. u Poznanju, Poljskoj.

Uspostavljena je Projektna grupa, čiji su članovi eksperti iz Zapade Evrope, ali i Regiona. Koordinator je renomirani njemački naučnik, dr. Horst Wenninger. Uspostavljene su i tri radne grupe, i to: I za dizajn akceleratora, II za aspekte istraživanja i razvoja (biomedicinska istraživanja) i III za pravne aspekte, Biznis plan i uslove za lokaciju.

Generalni direktorat za istraživanja i inovacije (DG RTD) Evropske komisije prepoznao je značaj projekta i pružio prvu finansijsku podršku od milion eura (ugovorena sredstva), koja je omogućila početak Pripreme faze.

Nakon SEEIIST Forumu održanog u Trstu u januaru 2018. g., koji je ozvaničio prvu fazu projekta, 18. septembra o.g. održan je SEEIIST Kick-off događaj koji je imao za cilj da javnosti predstavi napredak projekta koji je već uveliko ušao u drugu fazu – Studiju dizajna, koja, osim pomenute Studije, obuhvata Biznis plan i konstituisanje Instituta.

Za realizaciju ove faze potrebna su dodatna 3 miliona eura za koja je predata projektna prijava kroz konkurentni EU Okvirni program H2020. Riječ je o projektu projekat pod akronimom HITRI (Heavy Ion Therapy Research Infrastructure).

Očekuje se početak aktivnosti na realizaciji pravnih pretpostavki za osnivanje Instituta.

Za izvještajni period utrošeno je 100.000,00 eura za ovu aktivnost iz budžeta.

11. Program podsticanja inovativnih startapova (2019-2021)

Vlada Crne Gore usvojila je Program podsticanja startapova (2019-2021) 27. decembra 2018. godine.

Po osnovu Programa realizovano je nekoliko aktivnosti:

- Objavljen je Konkurs za strateškog partnera za pred-akcelerijski program 26. jula 2019. Rok za dostavljanje prijava bio je 15. septembar 2019. godine. Prihvaćena su dva predakcelerijska programa za sufinansiranje u iznosu od 130.000,00 eura.

	<ul style="list-style-type: none"> • Realizuju se 3 nove tačke u Konkursu NIID (podsticanje inovacione kulture, ljetnje i zimske škole u oblastima S3 i gostujući predavači u oblastima S3) koje su podrška realizaciji Programa. Do sada utrošena sredstva za ove namjene su 62.345,00 eura. • Urađena je studija o potrebnim zakonskim izmjenama, koja je finansirana iz sredstava kredita Svjetske banke, u okviru HERIC projekta, u iznosu od 20.300,00 eura dok je Formiranje je međuresorna Radna grupe za zakonodavne izmjene. Formiran Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju i utvrđen njegov sastav (avgust 2019. g.).
--	---

Prioritetna reformska mjera br. 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine definisanih STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA dodatnom protokolom		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1. Formiranje kontakt tačkaka	5
	2. Implementacija programa Ovlašćenih privrednih subjekata	4
	3. Nabavka IT opreme neophodne za uspostavljanje NCTS-a i uključivanje u SEED+	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>1. Informacije o kontakt tačkama nadležnih organa za prekograničnu trgovinu (Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo finansija, Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja, Uprava carina i Uprava za bezbjednost harne, veterinu i fitosanitarne poslove) dostavljene su Svjetskoj trgovinskoj organizaciji u sklopu Notifikacije o transparentnosti, koja je usvojena na sjednici STO Komiteta za trgovinske olakšice od 25. juna 2019. godine. U potpunosti realizovano</p> <p>2. Predlog Uredbe o izmjenama i dopunama Uredbe o uslovima za odobravanje statusa ovlašćenog privrednog subjekta na carinskom području Crne Gore, usvojena je na sjednici Vlade Crne Gore od 18. jula 2019. godine. Uredba je u potpunosti usklađena sa relevantnim propisima Evropske unije u ovoj oblasti. Četiri privredna subjekta (od kojih jedan obavlja poslove zastupanja pred carinskim organom) su dio pilot projekta za dobijanje ovog statusa. U najvećem dijelu realizovano.</p> <p>2. Ugovor za nabavku IT opreme neophodne za uspostavljanje NCTS je u cjelosti realizovan u predviđenom roku. Aktivnosti iz ugovora za podršku i ugovora za implementaciju se sprovode po utvrđenoj dinamici. U prvih sedam mjeseci NCTS projekta (kraj novembra 2018. do 30.juna 2019.) radjeno je na gap analizi carinskih propisa u odnosu na EU direktive i Konvenciju o zajedničkom tranzitnom postupku, Sistem za upravljanje garancijama, Sistem za upravljanje rizikom i tranzitnog sistema. U potpunosti realizovano.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 15: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1 Izrada standarda zanimanja, kvalifikacija i obrazovnih programa i obuka nastavnika za realizaciju programa.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>1. Razvoj kvalifikacija podrazumijeva razvoj standarda zanimanja i standarda kvalifikacija. Standardi su osnov za izradu obrazovnih programa, koji su modularizovani i kreditno vrednovani. Standardi zanimanja se pripremaju u saradnji sa poslodavcima i na taj način se omogućava povezanost obrazovanja i tržišta rada.</p> <p>U 2019. godini usvojeno je ukupno 65 standarda kvalifikacija i to 50 standarda stručnih kvalifikacija, 15 standarda kvalifikacije nivoa I 15 obrazovnih programa . Za školsku 2019/2020 pripremljeno pripremio je I usvojeno na Nacionalnom savjetu za obrazovanje 12 novih obrazovnih programa od čega je 8 programa je u četvorogodišnjem trajanju, 4 u trogodišnjem. Pored toga, prilagođena su i tri obrazovna programa za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama</p> <p>Obučeno je 240 članova radnih grupa za razvoj kvalifikacija i programa i 275 nastavnika za implementaciju programa.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 16: Realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavaca		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1 Kod poslodavca će se u školskoj 2018/2019. godini obrazovati najmanje 500 učenika u dualnom obliku obrazovanja.	5
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>1. Osnov za uspješno stručno obrazovanje je kvalitetno praktično obrazovanje koje se realizuje u realnom radnom okruženju u saradnji sa poslodavcima. Učenje uz rad, u realnom radnom okruženju, omogućava učenicima izgradnju sistema trajnih i primjenjivih znanja i razvoj vještina i kompetencija, potrebnih za uključivanje na tržište rada.</p> <p>U školskoj 2018/2019. godini u dualnom obliku obrazovanja obrazovalo se 579 učenika kod 189 poslodavaca u 26 stručnih i mješovitih škola, u 18 opština i po 15 obrazovnih programa.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 17: Podrška samozapošljavanju i jačanje lokalnih inicijativa za zapošljavanje		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	1.Sprovedenje programa samozapošljavanja kroz dodjelu 400 grantova nezaposlenim licima sa evidencije Zavoda za zapošljavanje kroz tri godišnja poziva. Prvi Javni poziv za dodjelu grantova za samozapošljavanje na iznos od oko 1,1 milion eura je objavljen 14. oktobra 2019. godine. Do roka za dostavljanje prijedloga projekata (27. novembar 2019. godine) pristiglo je 135 prijava. U toku je prva faza ocjenjivanja	3
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	3. Projekat „Dalji razvoj lokalnih inicijativa za zapošljavanje“ koji se odnosi na jačanja lokalnih inicijativa za zapošljavanje sa ciljem unapređenja kapaciteta aktera na lokalnom nivou kroz podršku u indentifikovanju deficitarnih zanimanja, izradi	3

	<p>lokalnih strategija i planova za zapošljavanje, te izradu aktivnih mjera tržišta rada prilagođenih lokalnom nivou.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Program je zvanično počeo sa realizacijom 2. Septembra 2019. Godine, I do sredine decembra 2019. Godine realizovane su sljedeće aktivnosti: 5. - održani sastanci sa predstavnicima svih lokalnih samouprava u Crnoj Gori; 6. - održane obuke za izradu lokalnih partnerstava sve tri regije CG; 7. - izrađena analiza partnerstava za zapošljavanje uspostavljenih u prethodnom projektu gdje su bile obuhvaćene 4 pilot opštine; 8. - izrađen prijedlog metodologije za sprovođenje analize tržišta rada na lokalnom tržištu rada; 9. - održana obuka za sprovođenje analize tržišta rada u svim regijama; 	
--	--	--

Prioritetna reformska mjera br. 18: Razvoj usluge dnevnog boravka za starije		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	<p>1 Navedena mjera se realizuje u kontinuitetu i do sada je organizovano 12 dnevnih boravaka. U 2019. godini PER-om 2019-2021 planirano je proširenje obima pružanja usluge otvaranjem tri dnevna boravka za starija lica</p> <p>2.</p> <p>3.</p>	4
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	<p>Do sada su u 2019. godini otvorena dva dnevna boravka za starije i to u Domu za stara lica "Grabovac" u Risnu i u opštini Petnjica.</p> <p>Takođe u toku su aktivnosti na otvaranju još jednog dnevnog boravka za starije u opštini Pljevlja.</p>	

Prioritetna reformska mjera br. 19: Podsticaj za uključivanje djece u sportske aktivnosti		Faza primjene reforme (1-5)
Activnosti planirane za 2019	<p>Kako su članarine za djecu veliko opterećenje za budžet roditelja, posebno u slučajevima kada se više djece iz jedne porodice bavi sportom, cilj navedenog projekta je podsticanje djece da se uključe u sportske aktivnosti na način što će im država sufinansirati dio članarine u sportskim klubovima.</p> <p>U kontekstu navedenog, u 2019 godini smo odredili sportove koji će biti predmet sufinansiranja na osnovu zastupljenosti, masovnosti, tradicije kao i bazični sportovi koji su ključni za pravilan razvoj djeteta. Visina sufinansirajućeg dijela članarine zavisice od broja</p>	0

	prijavljene djece kao i iznosa sredstava opredijeljenih u budžetu za razvoj dječjeg sporta.	
Opis primjene i objašnjenje ako je djelimična primjena ili je nije bilo	1 Jedini razlog zašto nije započet ovaj projekat u 2019.godini, zato što kasnimo sa preciznim informacijama koje treba da dobijemo od saveza koliko djece se bavi sportom, ali ovaj projekat treba da počne sa primjenom u prvom kvartalu naredne godine.	

ANEKS 3: Eksterni doprinos izradi Programa ekonomskih reformi 2020-2022. godina

KOMENTARI NA NACRT PROGRAMA

1. Doprinos zainteresovanih strana tokom trajanja konsultativnog procesa i tokom okruglog stola održanog. Uključenost predstavnika šire javnosti uslijedila je već početnoj fazi pripreme Programa. Tim povodom je 06. septembra održan sastanak sa predstavnicima privatnog sektora, NVO-a, lokalne zajednice i ostalih zainteresovanih stejkholdera. U cilju unapređenja teksta Programa svi predstavnici pozvani su da svojim komentarima i sugestijama daju doprinos i da priloge dostave do 20. septembra. Osim toga, Nacrt programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2020-2022. godina bio je predmet javne rasprave od 03. do 23. decembra 2019. godine, u okviru koje je 20. decembra organizovan i Okrugli sto. Okruglom stolu su prisustvovali predstavnici privrednih udruženja, Unije slobodnih sindikata Crne Gore, predstavnici opština Bijelo Polje i Glavnog grada Podgorica, predstavnici ambasade Sjedinjenih Država i Velike Britanije, predstavnici Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, Svjetske banke, Uprave za statistiku, Centralne Banke, kao i mnogi drugi zainteresovani stejkholderi. U cjelokupnom procesu konsultacija sugestije i komentare dostavilo je ukupno 8 predstavnika šire javnosti i zainteresovanih stejkholdera.⁵³ Veliki broj navedenih sugestija je uvažen i uvršten u tekst dokumenta.

1.1. Odgovori na komentare dobijene u pisanoj formi nakon konsultativnog sastanka održanog 6. septembra.

Predstavnici Savjeta stranih investitora Crne Gore. Oblast finansijskog sektora: praćenje kvaliteta aktive. CBCG bi trebala pomno da prati brzi rast gotovinskih kredita sa dugim rokovima dospijeća kako bi se ograničili potencijalno negativni sistemski efekti.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena. Detaljno objašnjenje pruženo je u poglavlju 2, tačka 4 i poglavlju 3, tačka 3.1.5.

Predstavnici Savjeta stranih investitora Crne Gore. Poslovni ambijent i smanjenje sive ekonomije - Definisanje sveobuhvatnih mjera sa fokusom na osnovne uzroke postojanja sive ekonomije.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena, vidjeti više u poglavlju 5, *prioritetna reformska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije i prioritetna reformska mjera broj 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije.*

Predstavnici Opštine Mojkovac: Ukazali su na potrebu poboljšanja prihoda, kao i značaj rada finansijske i tržišne inspekcije, inspekcijски nadzora nad prijavama zaposlenih u pravcu povećanja prihoda.

Odgovor predlagača: Donošenjem Zakona o finansiranju lokalne samouprave stvoreni su uslovi za povećanje prihoda lokalne samouprave i time stvoreni uslovi da lokalne samouprave uravnoteže svoje finansije. Više vidjeti u poglavlju 2 tačka 2 i poglavlju 4, tačka 4.9.

Predstavnici Privredne komore: Usvajanje i implementacija Zakona o radu.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena. Novi zakon o radu je usvojen u decembru 2019. godine.

⁵³ Shodno metodologiji za izradu Programa ekonomskih reformi koji propisuje ograničen broj strana za sva poglavlja, a imajući u vidu veliki broj pristiglih komentara, odgovori na iste dati su u kratkoj formi.

Predstavnici Privredne komore: Smanjenje troškova rada.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena, troškovi rada su smanjeni kroz smanjenje doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje na teret poslodavca u iznosu od 2 procentna poena.

Predstavnici Privredne komore: Razvoj kvalifikacija i obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada i realizacija praktičnog obrazovanja kod poslodavca.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena. Više vidjeti u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca.

Predstavnici Privredne komore: Povezivanje turizma i poljoprivrede kroz inkorporiranje tradicionalnih domaćih proizvoda u savremenu turističku ponudu, sa ciljem povećanja nivoa kvaliteta i konkurentnosti turističke ponude Crne Gore i Ostvarenje cjelogodišnje turističke sezone kroz kreiranje zajedničkog turističkog proizvoda.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena., više vidjeti u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 5: Diverzifikacija turističkog proizvoda.

Predstavnici Privredne komore: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5.

Odgovor predlagača: Više vidjeti u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 14: Implementacija mjera za olakšanje trgovine u skladu sa STO Sporazumom o trgovinskim olakšicama i CEFTA Dodatnim protokolom 5.

Predstavnici Unije poslodavaca: Unapređenje regulatornog okvira. I pored evidentnih promjena i pozitivnih pomaka poslednjih godina, poslovna praksa privrednika, kao i podaci iz istraživanja koja je UPCG realizovala, pokazuju da je regulatorni okvir u CG još uvijek takav da ne podstiče rast preduzeća (ocjena više od 90% ispitanika - privrednih subjekata). U tom dijelu, izdvajaju se sljedeći problemi: nekonzistentna i/ili selektivna primjena regulative, neefikasna i skupa administracija, preklapanje nadležnosti institucija (podjela nadležnosti i loša koordinacija između različitih državnih organa, te državnih organa i organa lokalne samouprave – što vodi ka suvišnim, komplikovanim i skupim procedurama), troškovi po osnovu isplate zarada koji su još uvijek visoki.

Odgovor predlagača: Ovo je preporuka sistemskog karaktera i obuhvaćena je kroz više strateških dokumenta Vlade Crne Gore. U dijelu PER-a obrađena je u okviru poglavlja 2 tačka 4 i poglavlja 5 u okviru mjera koje se odnose na poslovni ambijent i zapošljavanje i tržište rada.

Predstavnici Unije poslodavaca: Smanjenje sive ekonomije (prevođenje u formalne tokove).

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena, vidjeti više u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 8: Unapređenje i implementacija mjera za suzbijanje sive ekonomije i prioritetna reformska mjera broj 9: Suzbijanje sive ekonomije kroz reformu poreske administracije.

Predstavnici Unije poslodavaca: Olakšani pristup finansijama.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena. Više pogledati u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 10: Unapređenje podrške sektoru mikro, malih i srednjih preduzeća.

Predstavnici Unije poslodavaca: Usklađivanje obrazovnog sistema sa potrebama privrede.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena. Više vidjeti u poglavlju 5, prioritetna reformska mjera broj 15: Uspostavljanje sistema kontinuiranog praćenja kvaliteta praktičnog obrazovanja kod poslodavaca.

Predstavnici Unije poslodavaca: Jačanje uloge i uticaja Socijalnog savjeta Crne Gore.

Odgovor predlagača: Sugestija je prihvaćena kroz donošenje novog Zakon o Socijalnom savjetu 2018. koji je značajno unaprijedio ovu oblast.

Predstavnici Unije poslodavaca: Uključiti prioritete nacionalnog "Programa dostojanstvenog rada (DWCP) za Crnu Goru za period 2019-2021." u novi PER i Uključiti ciljeve iz UN Agende održivog razvoja 2030 (SDG) u novi PER – s posebnim naglaskom na SDG 8.

Odgovor predlagača: Odgovor: Crna Gora je u martu 2019. godine zaključila Program dostojanstvenog rada za 2019-2021. godinu. Tri prioriteta u programu za period 2019-2021 sa ukupno osam ishoda su: jačanje mehanizama socijalnog dijaloga i kolektivnog pregovaranja, stvaranje povoljnih uslova za zapošljavanje i održivo preduzetništvo i formalizacija neformalne ekonomije. Većina prioriteta iz Programa su prepoznati mjerama u okviru poglavlja 5, koje se odnose na poslovni ambijent, smanjenje sive ekonomije, vještine i obrazovanje i zapošljavanje tržišta rada.

Predstavnici Unije slobodnih sindikata Crne Gore: Prijedlog je da se u novi Program ekonomskih reformi uključe sljedeće mjere: povećanje minimalne zarade sa 222 na 250 eura; novim Programom obuhvatiti inicijativu koja se odnosi na rješavanje problema stambenog pitanja kroz nuđenje konkretnih načina za prevazilaženje problema koji postoje, a koji se odnose na to da se Crnogorski fond za solidarno stambenu izgradnju iskoristi kao platforma za gradnju socijalnih stanova koji bi bili nuđeni građanima u zakup po pristupačnim cijenama, a koja sredstva od rente bi se koristila za održavanje postojećih i građenje novih stambenih jedinica koje bi bile u vlasništvu države; uvođenje u legalan radni odnos lica koji rade "na crno"; usljed brojnih povećanja cijena i stopa poreza, a imajući u vidu da je obračunska vrijednost koeficijenta (najniža cijena rada) u periodu 2007-2019. povećana za svega 5 eura neto, odnosno sa 55 eura koliko je iznosila u 2007. do sada važećih 60,3 eura neto, povećanje zarada mora biti prva od sistemskih mjera koje treba preduzeti na sprječavanju odliva radne snage iz Crne Gore; vratiti stopu PDV-a na prvobitni nivo; zaustaviti nastajanje novog poreskog duga; povećanje poreza na dobit svima ili samo za dobit koja prelazi određeni iznos; uvesti porez za pravna lica i preduzetnike na finansijske transakcije koje prelaze određeni limit; ukinuti poreske i druge olakšice povlašćenim kompanijama, tim prije što mnoge ostavljaju prostor za manipulacije na štetu budžeta; povećati visinu osnivačkog uloga; sprovesti penzionu reformu; obezbijediti racionalno trošenje budžetskih sredstava kroz povećanje stepena odgovornosti; efikasnije otkrivati i konfiskovati nezakonito stečenu imovinu; ukinuti ili ograničiti na 6 mjeseci privilegiju javnih funkcionera da godinu dana, odnosno dvije godine ukoliko im je toliko preostalo do penzije, primaju naknade zarada iz budžeta.

Odgovor predlagača: Predložene sugestije se odnose na širok spektar nadležnosti, od ekonomske politike do vladavine prava. Kao takve, ne mogu sve da budu prepoznate Programom ekonomskih reformi. Ukazujemo da su detaljni odgovori, na svaki pojedinačan prijedlog dati u Programu ekonomskih reformi 2019-2021. Dodatno ukazujemo da su u odnosu na prethodnu godinu usvojene sugestije koje se odnose na povećanje minimalne zarade, smanjenje opterećenja rada, donošenje zakona o radu, brobu protiv sive ekonomije.

Predstavnici Opštine Bijelo Polje: Predlaže se smanjenje poreza i doprinosa na zarade na sjeveru Crne Gore, zbog zaostajanja u razvoju u odnosu na ostatak države i problema visoke nezaposlenosti; za sve ugostiteljske objekte na sjeveru koji posjeduju određeni nivo kvaliteta usluge, predlažemo da poreska stopa PDV-a bude umanjena na 7% iz razloga strateškog opredjeljenja sjevera za razvoj ljetnjeg i zimskog turizma; analizirati uticaj poreskih stopa, da li stimulatивно djeluju na poljoprivrednu proizvodnju i

sagledati da li može dodatno da se smanji PDV na inpute koji se koriste kao sirovina za poljoprivrednu proizvodnju.

Odgovor predlagača: prijedlozi će biti razmotreni prilikom donošenja regulative iz oblasti poreskog sistema i posebno analizirani sa aspekta uticaja na budžet, fiskalnu konsolidaciju i poslovni ambijent.

Predstavnici UNICEF-a: Doprinos izradi, materijal dobijen mailom nakon održanog okruglog stola. Inputi predstavništva UNICEF-a u Crnoj Gori dostavljeni su u vezi sa nacrtom Programa ekonomskih reformi za Crnu Goru za period 2020 - 2022. godina, kao doprinos radu na ovako važnom dokumentu. Navedeno se odnosilo na oblast **socijalna inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti i obrazovanje i vještine.**

Odgovor predlagača: Ministarstvo prosvjete i Ministarstvo rada i socijalnog staranja sa UNICEF – om već dugi niz godina razvijaju dobru saradnju u cilju unapređenja dječijih prava u Crnoj Gori. Za prethodnih četiri godina povećan je obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem sa 58,66% na 72,62%. Očekivanja su da će se i u narednom periodu dobra saradnja sa UNICEF-om nastaviti u cilju obezbjeđenja boljih uslove za svu djecu.

1.2 Doprinos Skupštine Crne Gore

Pored održanog sastanka na početku procesa izrade Programa, okruglog stola u okviru javne rasprave i dobijenih komentara od strane zainteresovanih predstavnika opština Mojkovac i Bijelo Polje, Unije Slobodnih Sindikata Crne Gore, Savjeta stranih investitora Crne Gore, Privredne komore, Unije poslodavaca i UNICEF-a Nacrt programa ekonomskih reformi za 2020. je bio predmet diskusije **na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet, 24.12.2019. godine.**

Skupštinski Odbor za ekonomiju, finansije i budžet je prihvatio nacrt PER-a za 2020.godinu, kao važnog dokumenta u vođenju ekonomske politike Vlade.